

Радован Сремац Radovan Sremac

Емил Клајн Emil Klein



Јевреји у Шиду
JEWISH PEOPLE FROM ŠID



Шид 2014 Šid

Посвящено осмеху Шарлоте Шротманн
Dedicated to the smile of Charlota Schrotzman

ИЗДАВАЧ
Народна библиотека
„Симеон Пишчевић“ Шид



PUBLISHED BY
National Library „Simeon Piščević“, Šid
All rights reserved

ЗА ИЗДАВАЧА
Славица Варничих

FOR PUBLISHER
Slavica Varničić

АУТОРИ
Радован Сремац
Емил-Милан Клајн

AUTHORS
Radovan Sremac
Emil-Milan Klein

РЕЦЕНЗЕНТИ
Војислава Радовановић
Др Предраг Вајагић

REVIEWERS
Vojislava Radovanović
Predrag Vajagić, PhD

ЛЕКТОР
Душан Лукић

LECTURER
Dušan Lukić

АРТ ДИРЕКЦИЈА И ДИЗАЈН
Limun Design DOO
Наташа Давид Искреновић &
Александар Давид

ART DIRECTION AND DESIGN
Limun Design DOO
Nataša David Iskrenović &
Aleksandar David

ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ
Анђелка Радосављевић

ENGLISH TRANSLATION
Anđelka Radosavljević

ПРЕВОД НА ХЕБРЕЈСКИ
Тања Бен Хаим Марчетић

HEBREW TRANSLATION
Tanja Ben Haim Marčetić

ШТАМПА
ГИП „Илијанум“

PRINTED BY
GIP „Ilijanum“

ТИРАЖ
300

PRINTING
300

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(=411.16)(497.113 Šid)

СРЕМАЦ, Радован
Јевреји у Шиду / Радован Сремац, Емил Клајн = Jewish people from
Šid / Radovan Sremac, Emil Klein. - Шид : Народна
библиотека „Симеон Пишчевић“, 2014 (Шид : Илијанум). - 225 стр. : илустр. ; 24 cm

Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Тираж 300. - Регистар.

ISBN 978-86-88665-08-7
1. Клајн, Емил [аутор]
а) Јевреји - Шид
COBISS.SR-ID 292249351

Јевреји у Шиду

Jewish people from Šid

Аутори

Радован Сремац
Емил - Милан Клајн

Authors

Radovan Sremac
Emil - Milan Klein

Захваљујемо се Општинској управи Шид
која је обезбедила средства за штампање
ове публикације.

We are thankful to Municipality of Šid
for financial support of this project.



“Учинићу од тебе велик народ, и благословићу те, и име твоје прославићу, и ти ћеш бити благослов. Благословићу оне који тебе узблагосиљају, и проклећу оне који тебе успроклињу; и у теби ће бити благословена сва племена на земљи“

1. Мојсијева 12, 2-3.

“I will bless you and make your descendants into a great nation. You will become famous and be a blessing to others. I will bless anyone who blesses you, but I will put a curse on anyone who puts a curse on you. Everyone on earth will be blessed because of you.”

Genesis 12, 2-3.

**ב וְאֶעֱשֶׂה לְךָ לְגוֹי גָּדוֹל, וְאֲבָרְכְךָ, וְאֲגַדְלֶךָ
שְׁמֶךָ; וְהָיָה בְרָכָה.**

**ג וְאֲבָרְכָה, מְבָרְכֶיךָ, וּמְקַלְלֶיךָ, אָאָר;
וְנִבְרְכוּ בְךָ, כָּל מְשֹׁפְחֵת הָאֲדָמָה.**



Неколико речи пре почетка



Introduction and Acknowledgements

Ретко је неки народ имао толико специфичну историју као јеврејски. Ретко је који народ успео толико да инспирише колико јеврејски. Ретко је који народ толико дао човечанству као јеврејски. И ниједан народ није толико уништаван као јеврејски.

Када за 5-6 година плански буде убијено 6 милиона припадника једног народа – шта остане? Када уништите скоро сваки траг њиховог постојања – шта урадити? Када им спалите породичне успомене, прекинете дечији смех, спречите мајку да доји дете, старицу да се сећа детињства, младиће да трче, девојке да заводе... о чему размишљати?

Прихватити се писања историје јеврејског народа у било ком облику и обиму, није лак посао. Историја је сама по себи питка и лагана наука. Историја коју прекида најгори

It is rare that some nations and people had such unique and specific history as people of Jewish nationality. It is not common that any of the nations was able to inspire and give to the humanity as much as the Jews did. On the other hand, in the recent history, there is no nation that suffered as much as Jews did. And there is no people that were tortured and killed in the most severe and tragic way as it was done with Jews during the Second World War.

What should be said when six million people are killed during the period of five to six years? When each trace of someone's existence has been destroyed, what should be done? When people's memories are burned, children's laughter has been interrupted, a mother has been stopped breastfeeding a child, an old woman has been stopped remembering her childhood,

облик људског понашања, а коју потом сахрањује немар, кратко памћење или незаинтересованост човека за човека – није ни лака ни питка ни широко прихватљива. Да бисте привели крају једну овакву публикацију, једну овакву причу, морате прећи преко највећег злочина у историји човечанства. Морате осетити барем делић горчине, беса, мржње, беспомоћности, љубави, храбрости и воље за животом. Највећи број животних прича европских Јевреја завршио се управо са таквим осећањима.

Међутим, када прођете све то, када се вратите уназад толико да сећања дођу у време пре таме - онда се отвара један потпуно другачији свет. Баке више нису баке, оне су сад девојчице или девојке које раздрагано шетају својим родним градом. Деке сада нису деке, они су младићи, фудбалери, школарци који се предано припремају да уђу у свет одраслих, да постану пуноправни чланови јеврејске заједнице, да наследе породични посао и заснују породицу.

Они сада имају своје љубазне мајке, строге и вољене деке, бројну родбину, пријатеље. И кад се враћате све више уназад појављује вам се све више ужурбаних трговаца, вредних куварица, замишљених учењака, па и по који беспослени бећар. У таквом времену се и смејала Шарлота. У том спокоју је трчала за малом Цветанком Тубић „њеном црвенкапом“. О том времену треба понајвише писати. Таму треба увек памтити, увек изнова о њој причати, али светло треба да надвлада.

young men have been interrupted playing games and girls have been stopped looking for boys... then what we should be thinking about?

Writing about the history of Jewish people in any form or scope is not an easy job. History itself is not a complicated science. But history is becoming complicated and hard to explain and understand when the worst form of man's behavior gets involved. History in which the suffering of one nation was followed by absolute indifference, silence, and ignorance by other people, is not acceptable. If someone wants to write a book and tell the story about Jews, that person will face one of the biggest crimes in the human history. Based on the records, that person will be provoked, will become bitter, will feel rage, hate, helplessness and sorrow, but that person will also see the love, courage and will to live that was so obvious among Jewish people during those dark times.

However, before all of these tragic moments and feelings, if you go back in the past you will rich the period before the darkness, and you will see completely different world. You will see the world of happy, successful, gifted and smart working people. Grandmothers are not grandmothers anymore. They are the girls now, walking through the streets of their hometowns. Grandfathers are not grandfathers anymore. They are the boys now, football players, classmates who are preparing to enter the world of grown ups, to become equal members of Jewish community, to continue family business and tradition and have their own families.

Going back in time, you will see lovely mothers, strict grandfathers, cousins and friends,

* * * *

Људи нису бројеви. Људи су имена и презимена.

Прича о Јеврејима не треба да буду бројеви. Број се зна – 6 милиона.

Прича о Јеврејима треба да буду имена, судбине, љубави, школе, смех, фотографије, сећања. Човек је име, не број.

Трудили смо се да ова књига буде управо то – име. Због тога основу рада чине породичне историје и судбине.

Велику захвалност дугујемо др Николи Коларићу, пријатељу шидских Јевреја. Доктор Коларић је, као сведок времена, пружио изузетно драгоцене и поуздане податке о појединим личностима и догађајима. Захваљујемо и госпођи Цветанки Тубић што је поделила са нама своје сећање на предратни и ратни Шид.

Несебичну помоћ у писању дела пружили суми и рецензенти госпођа Војислава Радовановић и др Предраг Вајагић, као и историчар др Драго Његован. Захваљујем се и пријатељици Наташи Давид Искреновић на оригиналном дизајну корица и техничкој обради текста, Мири Дерман на неизмерној помоћи на проналажењу потомака шидских Јевреја као и на преводима хебрејских текстова, Рајки Бућин из Хрватског државног архива на помоћи и љубазности, лектору Душану Лукићу и колегиници кустосу педагогу, Анђелки Радосављевић. Захвалност дугујемо и Проф. др Љубици Крсмановић, сарадници на преводу на енглески и Тањи Бен Хаим Марчетић на преводу резимеа на хебрејски.

as well as hardworking merchants, cooks, scientists, even a jobless loafers. In the time like that, Sharlota was smiling, careless girl and she was running around, chasing Cvetanka Tubić, her „Little Red Riding Hood“ friend. We have to write about that time, about everyday life, and relationships that were developing between people of different nationalities. But at the same time, we can not forget the dark and bloody history of Jewish people that was happening during the 20th century all over the Europe, including our Srem and town of Šid. So, this book will talk about the darkest time in Jewish history (concentration camps, gas chambers, killings) but also about the bright side of Jewish everyday life. And, we want that bright side of their lives to be presented and to be dominant in this book.

* * * *

People are not the numbers. People are the names and surnames.

The story about Jewish people shouldn't be only about the numbers. The number is known – six million.

Since, a man is the name not a number, the story about Jewish people should be the story about named and known people, their lives, and destines.

We did our best to write the book about just that – named and known people. The stories about them are based on the historical facts that were written, found and that were available.

We're very thankful to Dr Nikola Kolarić, the friend of Šid's Jews. Dr Nikola Kolarić gave us the precious and reliable information about some

Посебно желимо да поменемо и да се захвалимо потомцима шидских Јевреја – породицама Лебл, Вуков, Беличајевић, Јунграјс, Штерн и Бен Натан.

Радован Сремац

of them. We are also grateful to Mrs. Cvetanka Tubić who shared her memories with us connected with Šid before the war. Special thanks to Mrs Vojislava Radovanović and Predrag Vajagić, PhD, and a historian Drago Njegovan, PhD for their help, support, and review of the data. Thank you to my friend, Nataša David Iskrenović, for original design of the book covers and tehcnical design of the text; Mrs Miri Derman on a selfless help for looking for the descendants of the Jews from Šid and for Mrs Derman`s translation of Hebrew texts. A special thanks also to the lector, Dušan Lukić, and to my colleague, a curator pedagogue Anđelka Radosavljević, for translating the book from Serbian to English language and to Mrs Ljubica Krsmanović, PhD for revision of the English translation. And last but not the least, we want to thank Tanja Ben Haim Marčetić for the Hebrew translation of the Summary.

We would especially like to mention and to thank to the descendant`s of the Jews from Šid – the family Lebl, Vukov, Beličajević, Jungrais, Stern and Ben Nathan.

Radovan Sremac

Предговор



Preface

Древна индијска мудрост казује: „Шкорпионов отров налази се у његовом репу; комарчев отров у његовој глави; змијин отров у њеним зубима; отров човека у целом његовом телу.“

Млади проучавалац збивања у прошлости општине Шид, археолог кустос Радован Сремац, прихватио се озбиљног истраживачког посла да читаоцима оживи време у којем су у Шиду живели, а посебно, страдали припадници јеврејског народа.

Проучио је бројну литературу, разговарао са познаваоцима прилика у међуратном Шиду, пренео у књигу део сећања и записника о страдалницима и подарио читаоцима потресну причу о ирационалној нетрпељивости међу људима, само зато што су друге нације и вере, а нарочито слику људског зла.

Ancient Indian wisdom says: “Scorpion’s poison is in its tail; mosquito’s poison in his head; snake’s poison in her teeth; the poison of the man is throughout his body.”

A young researcher of the past and history of the town of Šid, an archaeologist and curator, Radovan Sremac, accepted a serious job. He wanted to present to the readers the history of Jews that once lived in Šid, especially, the time and circumstances under which Jewish people were tragically executed during the Second World War.

He studied various literatures, and he talked to people who remembered that time in Šid or knew something about it. Based on the gathered data, he wrote a book about Jewish people who lived together in harmony with neighbors and people of other nationalities.

Размишљање о људском злу вазда истиче питање зашто се оно јавља. Зашто бројни примери, које је историја записала, а донели су добро човечанству (уметност, толеранција, слобода и др) не побеђују зло? То је питање на које је тешко дати прави одговор. Вероватно је оно инспирисало древног индијског мислиоца да створи мисао цитирану на почетку овог текста.

Млади аутор овога дела оставља читаоцима и сведочанство о начину живота и обичајима јеврејског народа у Шиду, што побуђује интересовање, јер упознавањем традиције, обичаја и културе једног народа богати припаднике и других народа, а прожимање свих култура је универзална вредност човечанства.

Јеврејско гробље у Шиду је део историје овога града и ваљало би га сачувати, јер оно сведочи о одређеном времену и породицама које су у тим временима живеле у овом граду и доприносиле његовом напретку, али сведочи и о страдалницима који су то били само зато што припадају свом народу.

Аутор овог сведочанства о једном времену, шаље снажну антиратну поруку, поруку против људског зла, поруку да подела на вернике и невернике, подела по националној припадности губи сваки смисао, јер постоје само добри и лоши људи. Истакнути су примери солидарности који у најтежим временима буде наду да зло може да буде савладано и да је одбрана живота могућа.

Ова књига треба да инспирише све, посебно младе истраживаче да проучавају прошлост, јер аргументовано сведочи о догађајима, јер само откривена истина може да

Unfortunately, during the Second World War, the Jews became the victims of the same neighborhood. The author gave us touching story about the irrational bigotry among the people only because of their nationality and religion. At the same time, he gave us an image of human evil that should not happened again.

If we think about human evil we'll ask ourselves why the evil is happening. Why the numerous examples in the history that brought to humanity many good things (art, freedom, tolerance) can't win over the evil? It is hard to answer. Probably it inspired the old Hindu philosopher to say the thought cited at the beginning of this chapter.

The author of the book gave to the readers the testimony of Jewish life in Sid, their tradition and culture. Knowing more about them and their tragic history will help us to better understand similarities between people and accept universal values of each and every human being regardless of their color, religions or nationality.

Jewish cemetery in Šid is the part of the history of our town and it needs to be preserved. The cemetery serves as testimony about the time when Jewish families lived in Šid and when they did so much for the town. At the same time, the cemetery is also a testimony of Jewish tragedy that happened during the Second World War only because the Jews were the Jews.

The author of this book sends a powerful message against the war, the message against the human evil, and the division between believers in God and non-believers. Also, the author made a point that the division between

допринесе зближавању људи и да покаже прави пут како ваља поштовати све вредности које доносе просперитет.

Мисао великог књижевника Меше Селимовића вазда инспирише и саветује: „Прошлост је иза, учити из ње. Будућност је испред, припремити се за њу. Садашњост је овде, живите је.“

Душан Лукић, професор

people based on their nationalities does not make any sense since only good and bad people exist in this world. People have to be judged based on what and how they live their lives and as per their attitude and behavior. The remarkable examples of solidarity, described in this book, only confirms that evil can be stopped and life can be defended.

This book should inspire all, especially young researches, to study past and our history. This book gives us truthful facts and arguments about our past. Only knowing the truth we can connect with people, we can tolerate and respect all human beings and their values.

The great thought and advice of our writer Mesa Selimovic is very inspiring: “The past is behind us, learn from the past. The future is in the front of us, get ready for it. The present is here, live it”.

Dušan Lukić, profesor



Шид и Јевреји



Šid and Jewish people

Јеврејска баштина у Шиду стара је колико и сам Шид. Јевреји се у Шиду први пут помињу 1721. године, тек 15 година након првог сигурног помена самог Шида.¹

Те године су забележени Јевреји Аврам и Давид, трговци ситничарском робом. Они су забележени у царинским протоколима у Осијеку, где судонели робе у вредности од 300 форинти, и од ње продали у вредности од 25 форинти. Већи део робе су однели у Митровицу где су на њу платили по 2,5 % тзв. земаљског, славонског пореза у износу од 6 форинти 87,5 крајцаре (Гавриловић 1989: 5)².

Исти трговци са истом робом су забележени и у протоколима царинарнице у Рачи 1722. и 1723. године, где су платили порез на робу продату у тврђави Рачи (loc. cit.)³

Две године касније, 1725, код мочваре

The Jewish history and heritage in Šid is as old as town of Šid. The Jews were mentioned for the first time in Šid in 1721., fifteen years after Šid was mentioned for the first time in documents.¹

As per the documents, In 1721, the Jews Abraham and David, the merchants of trade in small, were mentioned. They were registered in the Custom`s register in Osijek, where they brought the goods valued 300 forints. They sold the goods valued 25 forints. Most of the goods they brought to Mitrovica where they paid 2,5 % of so called “terrestrial, Slavonian`s tax”, in the amount of six forints and 87,5 krajcars (Gavrilovic, 1989: 5)².

In 1722 and 1733., the same merchants were mentioned with the same goods in the Custom`s register in Rača, where they paid tax for

Крива бара близу Трпиње, разбојници су напали шидског Јеврејина Јакоба. Њему и једном Јеврејину из Вуковара, који је био са њим, одузели су одеће, индиго, обојену свилу и памук. Украдена им је роба у вредности од 82 форинте и 34 крајцаре (loc. cit.).⁴

То је време када је одлуком Хрватског сабора Јеврејима било забрањено насељавање у Срему. Међутим, како је Шид тада био у оквиру Подунавске војне границе та одлука се није у потпуности поштовала. Након преласка Шида из Војне границе у цивилну управу 1745. године, ове забране су сигурно више поштоване.

Одлука о забрани насељавања није забранила и њихово пословање (трговину) на овом простору. Шидски трговци Срби користили су повољности трговине са Јеврејима. Тако је Шиђанин Петар Каленић 1803. године купио од Јеврејина Мојсеја Шлезингера из Петровца 362 центе дувана. Настао је одређен спор око исплате новца, који је Спахијски суд решио 1805. године на штету Шлезингера (ibid.:10).⁵

Извори за историју шидских Јевреја за целу другу половину XVIII века нису познати. За нека презимена у пописима становништва, занатлија и трговаца, може се претпоставити да су јеврејска. Како су Јевреји по закону морали да узимају немачка презимена, не може се са сигурношћу рећи да ли нека од тих презимена носи јеврејска породица.

Године 1833. у Шиду је забележен Лука Клајн (Сремац 2013: 154), а 1842. године његова удовица (није забележено име) и Игнац Штајнер (ibid.:137).

У периоду 1842-1847. године у Шиду су

the goods sold in fortress of Rača (loc. cit.)³.

Few years later, in 1725., another Jew from Šid named Jacob, was mentioned. Near "Kriva bara", the marsh near town of Trpinja, the robbers attacked Jacob and his friend, the Jew from Vukovar. The robbers took the clothes, indigo, coloured-silk and cotton. All goods, valued 6 forints and 34 krajcars, were stolen (loc. cit.)⁴.

That was the time when Šid was a part of the Danube Military Border. As per the decision of Croatian Congress, the Jews were forbidden to settle down in Srem. Since, the Jews were present in Srem, we can conclude that the decision of Croatian Congress was not respected completely. However, it appeared that, in 1745., after Šid got civil government and administration, those bans were respected and were followed more strictly.

However, the prohibition of settling down didn't ban the Jewish business in this area. As per written data, the merchants, the Serbs wanted and used the opportunities to trade with the Jews. In 1803., Petar Kalinić from Šid bought tobacco in the amount of 362 cents from Jew, Moses Schlesinger, from Petrovac. However, there was a conflict connected with the payment of this trade and the Court in 1805., ordered Schlesinger to pay the cost (ibid.:10).⁵

However, the available data connected with the history of the Jews from Šid at the end of the 18th century are not very clear. As per the written records, and people's full names and surnames, we can assume that they were Jews, especially if they were merchants. However, knowing the fact that Jews were pushed to take German's surnames by the law, many of the Jews

забележене четири јеврејске породице (Гавриловић 1989: 45):

1. Игнац Штајнер, породица од 6 лица, са приходом од 600-800 форинти;
2. Аврам Лустиг, породица од 3 лица, приход 400-600 форинта;
3. Јакоб Хирт, породица од 10 лица, приход 2000-4000 форинти, и
4. Јосиф Алтвер, породица од 10 лица, приход 100-200 форинти.⁶

Јакоб Хирт се 1846. г. помиње као власник трговине ситничарском робом у Шиду. Шидске сапунџије су се жалиле Жупанији на њега што није куповао свеће лојанице од њих него ван Шида.

Цео 19. век је окарактерисан микромиграцијама јеврејских породица. Често су се поједине породице, тражећи боље услове живота и трговине, селили из једног у друго место. Са друге стране, код ондашњих Јевреја је изгледа постојао обичај да мушкарац након женидбе остане да живи у месту становања своје супруге. Прегледом сачуваних матичних књига јеврејских општина у Ердевику, Вуковару, Сремској Митровици, Бачкој Паланци итд. установљено је да је то случај са више од половине бракова. Тако се дешавало да један брачни пар живи, на пример, у Бачкој Паланци, а да њихови синови живе у местима становања својих супруга (Шид итд).

Крајем 19. и почетком 20. века интензитет тих миграција се смањује. Током прве половине 20. века година „деца Израиља“ су равноправно учествовала у друштвеном, политичком, економском, културном и спортском

with German surname are left unknown for the history.

In 1833., the name of Luka Klein was mentioned in Šid (Сремац 2013: 154). Later on, in 1842, his widow (the name wasn't written) as well as Ignac Steiner (ibid.:137) were mentioned.

During the period between 1842-1847., there were four Jewish families in Šid (Gavrilović, 1989: 45):

1. Ignaz Steiner, the family of six members, income 600-800 forints;
2. Abraham Lustig, the family of three members, income 400-600 forints;
3. Jacob Hürt, the family of ten members, income 2000-4000 forints, and
4. Josef Altver, the family of ten members, income 100-200 forints.⁶

Jacob Hürt was mentioned in 1846., as the owner of the grocery store in Šid. The soap makers from Šid complained to the government of Srem County because Jacob Hürt was not buying the tallow for candles from them but from someone else, outside of Šid.

The 19th century could be characterized as the period of the micro-migrations of Jewish families. Looking for better living conditions, many families were moving from one place and town to another. On the other hand, based on Jews custom, after a man had got married, he settled down or he moved in the place where his wife used to live before marriage. Jewish Vital Records indicated that the men in Jewish communities in Erdevik, Vukovar, Sremska Mitrovica, Bačka Palanka and some other towns, moved from their birth places and their parents' birth places to wife's place in

животу Шида. Својим деловањем оставили су дубок траг у историји овог места. То је време просперитета јеврејских заједница у овим крајевима, које је уследило након добијања статуса пуноправних грађана Хабзбуршке монархије крајем 19. века.

Међу Јеврејима у Шиду деловао је ционистички покрет. Током четврте деценије 20. века представник покрета у Шиду је био судија др Корнел Лебл. Врло активан је би ККЛ (Карен Кајамет Леисраел) тј. јеврејски национални фонд. Плаво бела касица ККЛ-а била је готово у свакој јеврејској кући као својеврсни знак припадања јеврејском народу. Касице су се празиле месечно, а резултати пражњења објављивани су сваког месеца у недељнику „Židov“ који је излазио у Загребу. Месеца јула 1937. године у „касице“ су сакупили Герзон Епштајн 15,25 динара, Мајер Француз 15 динара, Леополд Клајн 55,50 динара и Абрахам Кишицки 15,50 динара (Židov, бр. 28 од 28.07.1937).

more than a half of the marriages. So it could happen that parents lived, for instance in Bačka Palanka, and their sons lived in the place of their wives (Šid, Erdevik, etc.).

At the end of 19th century and the beginning of the 20th century, the intensity of those migrations was reduced. Based on the records, at the beginning of the 20th century, “the children of Israel” took part, equally, in many social, political, economic, cultural and sport events in Šid. With their activities, Jews left deep trace and important mark in the history of this area. At that time, the Jewish community prospered especially when they got the equal status and citizenship of the Habzburg’s monarchy at the end of 19th.

During the fourth decade of the 20th century, the Zion movement was present among the Jews in Šid. The judge Kornel Lebl represented this movement. The Jewish National Fund – KKL (Karen Kajamet Leisrael) was very active as well at that time. The blue and white cash-box of KKL was in each Jewish home as the symbol of the Jews. The cash-boxes were emptied monthly, and the results and the amount of money that was collected were announced monthly in the magazine “The Jew” (“Židov”), which was published in Zagreb. As per the records, Gerson Epstein saved and contributed with 15,25 dinars, Mayer Francos saved 15 dinars, Leopold Klein saved 55,50 dinars and Abraham Kishicky saved 15,50 dinars in July of 1937 (“Židov” No. 28, July 27th 1937).

Број Јевреја у Шиду ⁷ The number of Jews in Šid								
1841-1847.	1857.	1860.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
29	40	27	39	39	71	76	60	59

Број Јевреја у местима данашње општине Шид ⁸ The number of Jews in the villages of today's Municipality of Šid											
		1841-1847.	1857.	1860.	1880.	1890.	1900.	1905.	1910.	1921.	1931.
Адашевци	Adaševci					7	8		5	4	
Бачинци	Bačinci	5	7	7	12	11	8		4		
Беркасово	Berkasovo		6	6	5	7					
Бингула	Bingula	4	5				2				
Мала Вашица	Mala Vašica					7	10		6		
Гибарац	Gibarac	7	3								
Ердевик	Erdevik	11	40	31	53	53	55	100	48	22	27
Илинци	Ilinci					4	3		6		
Јамена	Jamena					3	4		3	4	
Кукујевци	Kukujevci	3	7	7	16	15		16	12	4	3
Љуба	Ljuba	8	4	5	2		3		3		
Моловин	Molovin		5		4		5				
Моровић	Morović					21	15		22	1	1
Сот	Sot	8		6	5	6	5		6	6	

Некретнине у власништву јеврејских породица у Шиду 1913. г.
Properties owned by Jewish families in Šid in 1913.

	Име и презиме Name and surname	Број катастарске честице Number of cadastral parcel	Врста некретнине Type of property
1.	Еуген Лустиг / Eugen Lustig	29	кућа / house
2.	Еуген Лустиг / Eugen Lustig	30	врт / garden
3.	Фридрих Розенфелд / Friedrich Rosenfeld	35	кућа и врт / house and garden
4.	Херман Штајнер / Herman Steiner	53	кућа и врт / house and garden
5.	Херман Штајнер / Herman Steiner	64	складиште дрва / wood storage
6.	Еуген Лустиг / Eugen Lustig	66	градилиште / site
7.	Герзон Епштајн / Gerson Epstein	82	кућа / house
8.	Герзон Епштајн / Gerson Epstein	83	врт / garden
9.	Фридрих Розенфелд / Friedrich Rosenfeld	212	врт / garden
10.	Герзон Епштајн / Gerson Epstein	308	врт / garden
11.	Игнац Рајх / Ignac Reich	1009	кућа / house
12.	Паулина Лустиг / Paulina Lustig	1224	кућа / house
13.	Паулина Лустиг / Paulina Lustig	1225	врт / garden
14.	Јеврејска општина / Jewish community	1231	кућа / house
15.	Шандор Клајн / Shandor Klein	1259	кућа / house
16.	Емил Винтерштајн / Emil Winterstein	1535	кућа / house
17.	Јозеф Епштајн / Joseph Epstein	1556	кућа / house
18.	Јозеф Епштајн / Joseph Epstein	1557	врт / garden
19.	Емил Винтерштајн / Emil Winterstein	1940	кућа / house
20.	Емил Винтерштајн / Emil Winterstein	1950	врт / garden
21.	Јулије Лебл / Julius Lebl	2122	врт / garden
22.	Херман Штајнер / Herman Steiner	2301	кућа / house
23.	Јулије Лебл / Julius Lebl	2514	кућа / house
24.	Паулина Лустиг / Paulina Lustig	2575	кућа / house
25.	Паулина Лустиг / Paulina Lustig	2576	врт / garden
26.	Еуген Лустиг / Eugen Lustig	4004	ораница / land

Религиозни живот



Religious life

Шидски темпл се налазио у дворишту Емила Винтерштајна.⁹ Објекат се састојао од три просторије. Десна просторија је била намењена мушкарцима. У њој се налазио „Арон хакодеш“ са три свитка торе и клупама за седење. Лева просторија је била за жене. У средишњој просторији (ходнику) био је мали умиваоник за прање руку верника. У просторијама где су обављане молитве налазила су се постоља за свеће (лојанице). Темпл је порушен након Другог светског рата.

У дворишту, неколико корака од темпла, био је бунар са зеленом дрвеном оградом. Бунар је кориштен приликом посебне молитве „Ташлих“ на празник Рош Хашана.¹⁰

Све јеврејске породице у Шиду су биле религиозне (побојне). Строго се држао кашрут. Шидски рабинер/кантор је био и шактер.¹¹

Jewish temple in Šid was situated in the backyard of Emil Winterstein house.⁹ The unit consisted of three rooms. The right one was for men. In that room, there were „Aron HaKodesh“ with three rolls of Torah and the benches for sitting. The left room was for the women. In the central room, the corridor, there was a small washbasin for washing hands, as a part of religious procession. There was a stand for the tallow-candles in the rooms for prayers. The Temple was demolished after the Second World War.

In the backyard, just a few steps from the temple, there was a well with a green wooden fence. The well was used for the special prayers „Tashlikh“ on the holiday Rosh Hashanah.¹⁰

All the Jewish families in Šid practiced their religion. Kashrut was strictly kept. Šid`s rabbi/cantor was a Shakter as well.¹¹

Шидски шактер Шпигл је клао само живину (кокошке, пилиће, гуске). Ујутро би обилазио јеврејске куће и по потреби клао живину, док је некад живина ношена код њега на клање.

Као дан одмора Јевреји држе суботу – Шабат.¹² Шабат почиње заласком сунца у петак, а траје до заласка сунца у суботу. До момента заласка сунца у петак сви послови и припреме за Шабат морају бити готови. Припрема за Шабат је почињала кувањем јела за суботу. Најчешће је то био шолет (пасуљ). Испекао би се бархес (хала). У петак увече, домаћица куће би запалила две свеће у свећњаку и изрекла благослов. У temple се није држала молитва, јер је субота у Шиду била пијачни дан. Трговци Јевреји су правили велик пазар суботом па нису могли да пропусте пијачни дан. Тога дана су радње биле отворене цео дан, па су чак и деца помагала у продаји.

Сви остали празници су прослављани према прописима. Нарочито свечано је било за Рош Хашану и Јом Кипур, али и Хануку¹³, Пурим¹⁴, Песах¹⁵ и Сукот¹⁶.

За Хануку су паљене свећице и играо се трендл, за Пурим су се пекли колачи и обавезно Киндли и ношен шлахмонес, а за Песах се јео само мацес (мацот) и држао се седер (две вечери). Ишло се у temple (богомољу) за све празнике.

За празник Сукот рођака Фишерових, Жени-Женка, носила је Лулав и Етрог (плод из свете земље – Палестине) по јеврејским кућама. Том приликом говорила је и одређен благослов.

У вези обичаја за Јом Кипур треба поменути да се код јеврејских породица у Шиду одржао обичај Капара (жртва).¹⁷ У породици

Šid's Shakter, Spigl, butchered only poultry (hens, chickens and geese). In the morning, when needed and if he was called, he would go around Jewish houses and he would butcher the poultry. Sometimes, he would butcher the poultry in his house.

Saturday – Shabath¹² was a day for the rest. Shabath started with the sunset on Friday and lasted till the sunset on Saturday. At the time of the sunset on Friday, all work was done and completed. In each house, the preparations for the Shabath would start by cooking meals for Saturday. It was often beans (sholet) and barhes (hala) would be baked. On Friday night, a housewife would lit two candles in the candlestick and said the blessing. The procession wasn't held in the temple because Saturday was a market day in Šid. The Jewish merchants made a big profit on Saturdays' so they couldn't miss the market day. On the market day, the shops were opened the whole day and even the children would help in selling.

All holidays such as Rosh Hashanah, Yom Kippur, Hanukkah¹³, Purim¹⁴, Pesach¹⁵ and Sukkot¹⁶ were celebrated according to the strict religious rules.

The holidays lasted several days and were known for special rituals and special food and feasts. They baked cookies and Kindles for Purim, and for Pesach they ate only maces (macot) and had seder (for two nights).

Once, for Sukkot, the Fisher's cousin, Ženi-Ženka, brought Lulav and Etrog (the fruit from The Holly Land, Palestine) to Jewish houses and she then she blessed the households.

There was a custom Kapara among the Jewish families in Šid for Yom Kippur.¹⁷ In the

Клајн овај обичај се завршавао само кружењем живинчета око главе, а не и његовим клањем. Посебан моменат у време богослужења за празнике Рош Хашана и Јом Кипур било је коришћење дувачког инструмента шофара.

„Тако су за Рош Хашану (Нову годину) долазиле многе писмене честитке лепог изгледа из многих земаља Европе и Америке, где смо имали рођаке. То је био обичај да се међусобно измене честитке и да се чују једни са другима“

Емил Клајн.

Јеврејска деца су највише волела Хануку јер су се тада, између осталог, играли са зврком званом трендл. Ова игра је подразумевала и улог, а то су најчешће били ораси.¹⁸

Пурим је такође био радостан празник за децу јер се тада пекло много разноврсних колача. Специјално за тај дан су се пекле киндле са орасима и маком. Деци је посебно задовољство било што су носили шлахмонес (даривање колача). Мајке би им на велики тањир послегале колаче свих врста, а потом би их деца разносила по кућама. За дариване колаче, деца су од породица које су посећивала добијала или колаче или паре.

Празник Песах (Пасха) је захтевао посебне припреме. Трајао је осам дана. Храна се припремала у специјалном посуђу које се употребљавало само за дане Песаха, док је преко године било спремно на тавану. Уочи празника је обавеза да се врши свеопште чишћење и спремање куће и стана, склањање посуђа које је било у употреби целе године и припремање посебног намењеног само за тај

family Klein, this custom ended with special procedure connected with hen. Namely, hen's life was finished by turning hen's head, not by the butchering. The special moment during the religious services for the holidays of Rosh Hashanah and Yom Kippur was using of the shofar.

Connected with Rosh Hashanah (The New Year), Emil Klein said once:

“Many nice postcards arrived from many countries from Europa and America wherever we had relatives. It was the custom to exchange postcards and be in touch with each other”.

The Jewish children liked Hanukkah the best for many reasons but most of all because of a toy called dreidel. The game with dreidel included the bet as well, and in the most cases the bet was in the form of walnuts.¹⁸

Purim was a holiday when children were very happy because many various cookies were baked. Kindles with walnuts and poppy seeds were baked especially for that day. Children liked very much to take the cookies and give them away (slahmones). Their mothers would arrange the cookies on the big plate and then the children will take them and bring them through the Jewish houses. The families that got cookies would give the children something back, usually cookies or money.

The holiday Pesach (Passover) needed special preparation. It lasted eight days. Food was prepared in the special dishes, but the food was used only for the days of Pesach. When not in use,

празник (кашер лепесах). Цела кућа мора бити темељно очишћена од свега што је квасног порекла, које се на хебрејском зове хамец. Прве две вечери одржава се седер, свечана вечера у току које се читала хагада. На крају седера певале су се две популарне песме „Хад Гадја“¹⁹ и „Ехад ми јодеа“. Поједине породице су често на седер позивале неког од сацаца или самица из места, јер није нико могао да буде сам у току те две вечери.

Шидску јеврејску заједницу су често посећивали и шнорери („просјаци“). То су обично били Јевреји из суседних земаља: Мађарске, Румуније или Чехословачке, где су постојале велике заједнице Јевреја. Они су „просили“ у корист јешиве (верске школе) или неке хуманитарне организације. Ти шнорери обично су били ортодоксни Јевреји, у црним кафтанима и са црним шеширима. Прво су се јављали рабинеру, па их је он доводио код чланова јеврејске општине који су увек давали прилог.

these dishes were kept in the attic. Before the holiday, the whole house or flat was cleaned from everything, the dishes that were used during the year were put away and the dishes from the attic would be brought down for the holiday (kosher le Pesach). The house should be clean from everything that had yeast origin. It is called in Hebrew: chametz. Seder, a feast dinner, was during the first two evenings when Hagada was read. At the end of Seder the two popular songs “Had Gadya”¹⁹ and „Echad mi yodea“ were sung. Some families invited to their dinners people who lived alone because no one had to be alone during those two evenings.

Schnorrers (“the beggars”) often visited Jewish community in Šid. These were Jews from the neighboring countries: Hungary, Romania or Czechoslovakia where big communities of the Jews existed. They “begged” for Yeshiva (religious schools) or any other humanitarian organization. Those Schnorrers were usually orthodox Jews wearing black kaftans and black hats. First, they would report to rabbi and then he would take them to the members of the Jewish community who always gave them some gifts in return.



Катастарска карта Шида са уцртаним објектом темпла (означен кругом)
Cadastral map of Šid with Temple (marked with circle)



Простор на којем се налазио темпл.
Раније Винтерштајново двориште, данас двориште Галерије слика „Сава Шумановић“ Шид
The area where the temple was located.
Earlier Winterstein's backyard, today backyard of Art gallery "Sava Šumanović" Šid

Јеврејско гробље у Шиду



Jewish cemetery in Šid

Није познато када је формирано прво јеврејско гробље у Шиду. То је свакако било пре 1864. године, када је оно већ уцртано на карти Шида (парцела број 1994). Гробље се тада налазило на истој локацији где и данас, на северној периферији града (пored католичког, гркокатоличког и словачког гробља).²⁰

Данас је на гробљу сачувано 33 гроба са 29 споменика. У којој мери је гробље до данас уништавано није познато.²¹

Гробови су распоређени у девет редова. Између шестог и седмог реда налази се размак од око 20 m, на којем се налазе гробови припадника словачке националне мањине. Да ли је раније и на овом делу било јеврејских гробова није могуће утврдити.

Најстарији споменик потиче из 1873. г. (Леополд Кон). На гробљу су се сахрањивали

It is not known when Jewish cemetery in Šid was established. It was certainly before 1864., when it was already entered in the cadastral map of Šid (the lot number 1994). The cemetery was on the same location where it is today, on the north periphery of the town (next to the Catholic, Greek-catholic, and Slovak cemeteries).²⁰

Today there are thirty-three saved graves with twenty-nine tombstones. It is not known what was the original size of the cemetery and how much the cemetery was damaged and devastated by the time.²¹

The graves are arranged in nine rows. There is the space of about 20 m between the six and seventh rows where are the graves of the people of Slovak nationality are placed. The proofs if there were the Jewish graves before

и припадници јеврејске заједнице из других места у околини Шида.

Према подацима матичне књиге умрлих Илочког рабината, у Шиду су сахрањене следеће особе чији споменик данас није сачуван: Саламон Леви (Паланка, 1802 – Шид, 27.04.1880), Илона Каф (Илача, ? – Шид, 09.09.1918), Ричард Бауер (Слатина, 1892 – Шид, 06.07.1929), Јохана Швајцер (Сокаљ, 1860 – Шид, 09.11.1940), Роза Милер (25.09.1871-16.03.1872), Реги Милер (25.06.1873 – 13.11.1873) и Јакоб (29.12.1874 – 07.01.1875).

Slovakian, cannot be found.

The oldest grave stone is from 1873., which was dedicated to Leopold Kohn. The Jews from other towns around Šid were buried in this cemetery also.

According to the Jewish death records of Rabbinate of Ilok, in Šid were buried the following persons whose monuments were not preserved: Salamon Löwy (Palanka, 1802 – Šid, 27.04.1880), Ilona Kaff (Ilača, ? – Šid, 09.09.1918), Richard Bauer (Slatina, 1892 – Šid, 06.07.1929), Johana Schweitzer (Sokalj, 1860 – Šid, 09.11.1940), Roza Müller (25.09.1871-16.03.1872), Regi Müller (25.06.1873 – 13.11.1873) and Jakob Müller (29.12.1874 – 07.01.1875).



*Катастарска карта Шида из 1864. године са уцртаним јеврејским гробљем (означен кругом)
Cadastral maps of Šid from 1864., with Jewish cemetery (marked with circle)*

№: 13
rej:

Свјетско

Свјетској поштом: Д- Драгутин Грчић
№: јамни булевар и Шиде Јеврејског гробља,
та једну хријашту према стога свјетској: Брање
поштом.

Једној свјетској поштом: Израел Хелцл и Ја,
Нол (Winterstein) становници: и Шиде јеврејској
и свјетској пласторичној предсједнику и свјетској
свјетској поштом: на јеврејској јеврејској
поштом: на јеврејској поштом: Д- Драгутин Грчић
и Шиде јеврејској свјетској једну хријашту према стога
свјетској свјетској свјетској свјетској
и Ја на свјетској свјетској свјетској свјетској
поштом: у Врбањи: и то: Шиде Јеврејској: 25/9 1874.
Јунија 1872, Шиде Јеврејској: 25 Јунија 1873, Јунија 13/1 1873, и
и Јеврејској: 29/12 1874, Јунија 7/1 1875, Јунија 1/1 на Шиде
јеврејској свјетској свјетској:

Израел Хелцл
Јакоб Винтерштајн

Оверена изјава

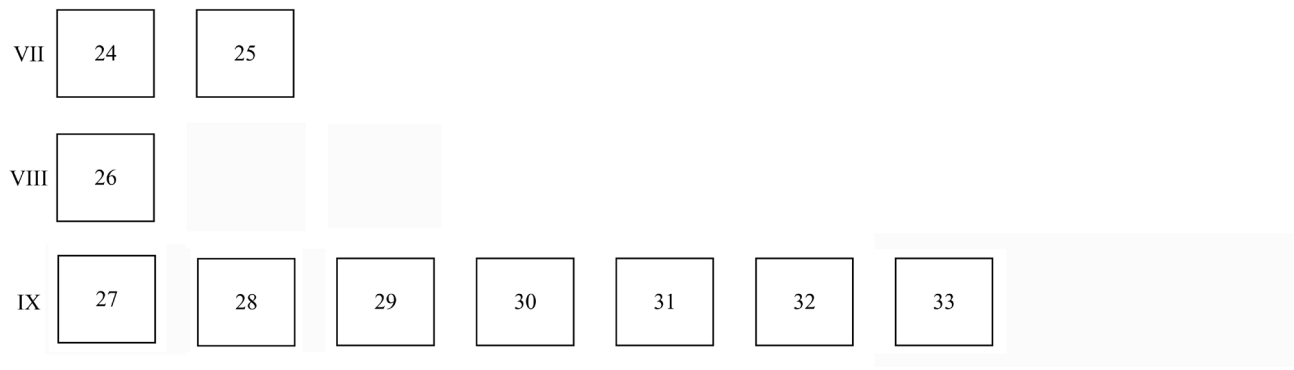
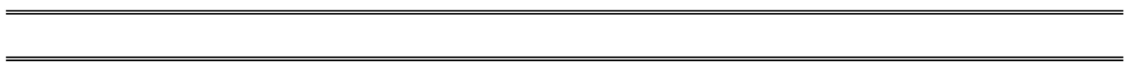
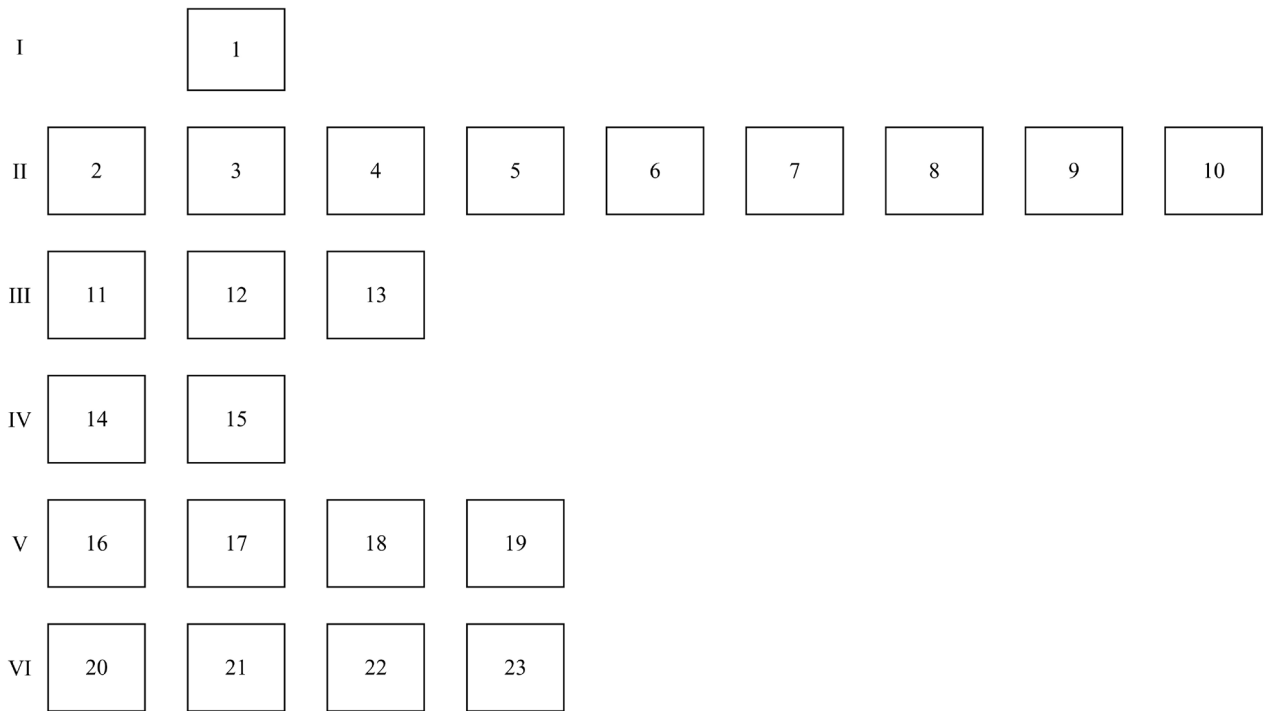
Д- Драгутин Грчић
№: јамни булевар и Шиде



Оверена изјава Израела Хелцла и Јакоба Винтерштајна да су деца Александра Милера из Врбање
сахрањена на јеврејском гробљу у Шиду, 10.03.1892. г.
A notarized statement of Israel Hölzel and Jakob Winterstein that the children of Alexander Müller from Vrbanja
were buried in the Jewish cemetery in Šid, 10.03.1892.

План јеврејског гробља у Шиду: ²²
Today, in the cemetery in Šid, the graves of the following Jewish people still stand: ²²

1.	(само опсег, без споменика)	(only grave, without the tombstone)
2.	Јосеф Епштајн (1856-1919)	Josef Epstein (1856-1919)
3.	Розане Рајх (1854-1916)	Rosane Reich (1854-1916)
4.	Хелене Епштајн (1858-1933)	Helene Epstein (1858-1933)
5.	Гизела Штајнер (1881-1918)	Gisele Steiner (1881-1918)
6.	Розалија Клајн (1847-1918)	Rosalia Klein (1847-1918)
7.	Хелене Фирст (1876-1922)	Helene Fürst (1876-1922)
8.	Иренка Епштајн (1915-1917)	Irenka Epstein (1915-1917)
9.	(само опсег, без споменика)	(only grave, without the tombstone)
10.	Катица Епштајн (1887-1937)	Katica Epstein (1887-1937)
11.	Леополд Кон (1821-1873)	Leopold Kohn (1821-1873)
12.	Абрахам Лустиг (1810-1874)	Abraham Lustig (1810-1874)
13.	Мориц Лустиг (1842-1908)	Moric Lustig (1842-1908)
14.	Марија Штајмниц (1852-1873)	Maria Steimnic (1852-1873)
15.	Хелене Бернхајм (1867-1888)	Helene Bernheim (1867-1888)
16.	Јозеф Самуел Францоз († 1892)	Josef Samuel Francos († 1892)
17.	Саламон (нечитко презиме)	Salamon (illegible surname)
18.	Израел Хелцел (1823-1902)	Israel Helcl (1823-1902)
19.	Аделе Лустиг (1875-1893) и Еуген Лустиг (1870-1942)	Adele Lustig (1875-1893) and Eugen Lustig (1870-1942)
20.	(само опсег, без споменика)	(only grave, without the tombstone)
21.	Фани Розенберг (1835-1903)	Fani Rosenberg (1835-1903)
22.	Натан Розенберг (1861-1905)	Nathan Rosenberg (1861-1905)
23.	(само опсег, без споменика)	(only grave, without the tombstone)
24.	Тереза Винтерштајн (1847-1919)	Therese Winterstein (1847-1919)
25.	Амалија-Миндл Винтерштајн	Amalia-Mindl Winterstein
26.	Јаков Винтерштајн (1827-1902)	Jacob Winterstein (1827-1902)
27.	Саламон Шлезингер (1831-1910)	Salamon Schlesinger (1831-1910)
28.	Херман Рајх	Herman Reich
29.	Каролин Грунбергер (Ада, 1851-1904)	Caroline Grunberger (1851-1904)
30.	Јаков Бредер	Jacob Bröder
31.	(само опсег, без споменика)	(only grave, without the tombstone)
32.	Етелка Шротман (1873-1936)	Etelka Schrotman (1873-1936)
33.	Шандор Шротман (1878-1930)	Shandor Schrotman (1878-1930)





2.23



3.



4.



5.



6.



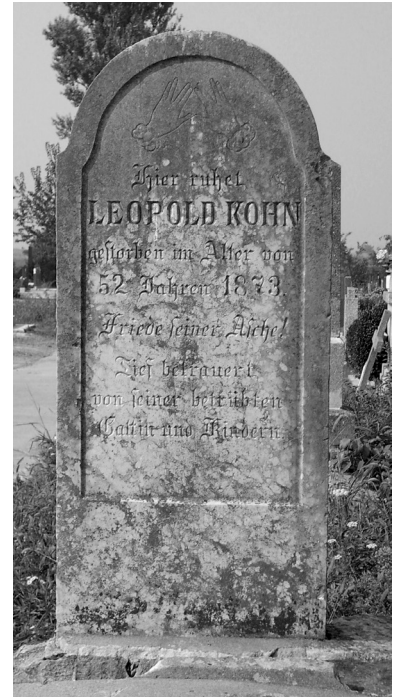
7.



8.



10.



11.



12.



13.



14.



15.



16.



17.



18.



19.



21.



22.



24.



25.



26.



27.



28.



29.



30.



32.



33.

Јевреји у Шиду у периоду Другог светског рата (1941-1945)



Jews in Šid during the Second World War (1941-1945)

Шидски Јевреји су током Другог светског рата поделили судбину својих сународника у целој Европи. Идеологија нацизма/фашизма била је нарочито изражена у тзв. Независној држави Хрватској. Хапшење и одвођење шидских Јевреја у логоре десило се 27. јула 1942. године. Сремски Јевреји су боравили у винковачком логору на отвореном све до 20. августа 1942. г. када су спроведени преко логора Тења и Лобограда у Аушвиц. Као датум пристизања сремских Јевреја у Аушвиц узима се 26. август (Шосбергер 1998: 190). Према већ познатој логорској пракси, може се претпоставити да је одмах извршена селекција где су здрави мушкарци и жене, старости између 15 и 40-45 година, уведени у логорску евиденцију и послати на присилан рад, док су све остале особе одмах спроведене у гасне

The Jews from Šid had the same destiny as the Jews in other European countries during the Second World War. The Jews were arrested and taken from Šid on July 27th 1942, by Croatian Ustashe (Ustashe are people, domestic, mostly Croatian people, who followed and supported Nazi Germany in The Independent Country of Croatia, known as NDH). Jews from Srem have been taken to Vinkovci, to the camp, “under the sky”. They stayed there until 20th August 1942., when they were taken to Auschwitz via camps in Tenje and Lobograd. The official date of arrival of these Jews to Auschwitz is taken as of August 26th 1942 (Šosberger 1998: 190). According to the familiar camp practice, it could be assumed that the “selection” immediately started. Healthy men and women, aged between 15 and 40-45 years, were registered in the camp inventory and

коморе. У прилог томе иду и подаци из тзв. „Књига смрти“ логора Аушвиц, где су убележене смрти следећих Шиђана: Блат Херман-Макс, датум смрти 30.09.1942.г., Моргенштерн Филип, датум смрти 01.10.1942. г., Француз Јакоб, датум смрти 23.09.1942. г., Хехт Александар-Самуел, датум смрти 05.10.1942. г., Цилцер Нандор, датум смрти 12.10.1942. г. и Шротман Јозеф, датум смрти 23.09.1942. г.²⁴

sent to forced labor. All other Jews were immediately sent to the gas chambers. In support of this approach are the data from so-called “Book of the Dead” kept in the camp of Auschwitz. In these records, the death of following inhabitants of Šid could be found: Blat Max-Herman, date of death 30.09.1942., Morgenstern Filip, date of death 01.10.1942., Francoz Jakob, date of death 23.09.1942., Hecht Alexander-Samuel, date of death 05.10.1942., Cilcer Nandor, date of death 12.10.1942. and Schrotmman Josef, date of death 23.09.1942.²⁴



*Железнички колосек Месне индустрије Шиђ на којем су стајали вагони са Јеврејима.
Railway track of Meat industry Šid on which two wagons full with Jews were stood.*

Вероватно су ове особе (мушкарци старости између 30 и 45 година) уведене у евиденцију као радно способне и због тога им је евидентирана и смрт. Узевши у обзир да су Шиђани пристигли у Аушвиц 26. августа, ови подаци се слажу са чињеницом да је једна особа могла да преживи у логору у просеку

Probably these people (men aged between 30 and 45 years) were registered into the records as “able-to work”, therefore the time of their death was also recorded. Taking into account that Jews from Šid arrived in Auschwitz on August 26th, these data are consistent with the fact that one person could



Концентрациони логор Аушвиц-Биркенау
Concentration camp Auschwitz-Birkenau

6 недеља (уколико није одмах убијена). За остале шидске Јевреје нема података.²⁵ Поуздано се зна да нико није преживео логор.

О дешавањима, мучењима, хапшењу и убиствима у тзв. НДХ, најбољу слику су дали Абрахам Кишицки, Естика Адлер и Мирјам Француз у својим изјавама. Због тога те изјаве доносимо у целости у делу о тим породицама.

survive in the camp for 6 weeks, on average (if not immediately killed). There are no informations for other Jews from Šid.²⁵ But, it is known for sure that no one survived the camp.

The arrests and murders in so called NDH were best described by Abraham Kishicky, Estika Adler, and Miriam Francos in their declarations, which are printed in the section of this book dedicated to their families.



**RAVNATELJSTVO USTAŠKOG REDARSTVA
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
ŽIDOVSKI ODSJEK**

2480 2 10 ožujka 2
Broj: Upotreba ¹⁹⁴ ZAGREB, 194
Predmet: Pismohrane Židovskih općina
.....

Gradskom poglavarstvu,

..... Š I D

Umoljavamo Vas, da izvolite cjelokupnu pismohranu sa svim matičnim i drugim knjigama tamošnje Židovske bogoštovne obćine, ukoliko ova više ne radi, spakovano u sanduke poslati na ovaj naslov - Zagreb, Vojnovičeva ul. 31, uz posebno popratno pismo, u kojem ćete navesti sadržaj sanduka.

ZA DOM SPREMNI !

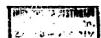
Predstojnik odsjeka :



Налог Равнатељства усташког редарства НДХ Градском поглаварству Шид да достави архиву Јеврејске општине (ХР-ХДА-252 РУР ЖО, 3502/1942, Инв. бр. 29236)
The Order of Directorate of Ustasha's police of NDH to the Town Council of Šid to deliver the archive of the Jewish Community (HR-HDA-252 RUR ŽO, 3502/1942, Inv. No. 29236)



Nezavisna Država Hrvatska



Općinsko poglavarstvo trgovišta ŠID

Primljeno 18. 10. 1942.

Referent	Broj	P. Pozi	Tipa	Broj
II	2160			

Z a p i s n i k

Postavljen u uredu općinskog poglavarstva trgovišta u ŠIDU, dana 17 travnja 1942.

P. P.

Predaje ovom poglavarstvu g. Josip ŠTERN iz Šida, te nakon što mu je prednji dopis pročitao i protumačen, izjavi sljedeće:

Naša općina radi i nadalje, a to po odobrenju Velike župe Vuka od 3. XII. 1941 broj 9648, pa sam mišljenja, da se arhiv nebi mora slati.

Zaključeno i podpisano

prešao!
Barun

Za Židoveku Bog oštov. općinu

Josip Stern

Broj: 2160-1942.

Šid, dne 17 travnja 1942.

RAVNA TELJSTVU USTAŠKOG REDARSTVA

Žid. odozad

Z a g r e b

Sa gornjom izjavom Josipa Šterna, na dalnje izvoljno uredov nje.

Za Dom Spremn!

Bilježnik:

Janj

hačelnik:

A. Jabari



RAVNA TELJSTVU USTAŠKOG REDARSTVA
ŽIDOVSKI ODSJEK
Broj: 2502
22. 11. 1942.

inobran do Zaujz
Mr. Jos

Одговор Градског поглаварства Шид Равнатељству усташког редарства НДХ и потврда о раду Јеврејске општине у Шиду (ХР-ХДА-252 РУР ЖО, 3502/1942, Инв. бр. 29236)
The reply of the Town Council of Šid to Directorate of Ustasha's police of NDH and confirmation of the work of the Jewish Community in Šid (HR-HDA-252 RUR ŽO, 3502/1942, Inv. No. 29236)

**Списак јеврејских продавница и фирми у Шиду 17.08.1941. г. (HDA F. 1076)
The list of Jewish shops and firms in Šid on August 17th 1941 (CSA F. 1076)**

1.	Ирена Лустиг, грађара, повереник Рудолф Спајић	Irena Lustig, store for selling building materials, commissioner Rudolf Spajić
2.	Емил Винтерштајн, шпецерајска продавница, повереник Стјепан Петричевић из Илаче	Emil Winterstein, grocery store, commissar Stjepan Petričević from Ilača
3.	Леополд Клајн, галантеријска продавница, повереник Стјепан Мраз из Бапске	Leopold Klein, gallantry shop, commissar Stjepan Mraz from Bapska
4.	Петар Штерн, кожара, повереник Марко Лукинац из Бапске	Petar Stern, leather shop, commissar Marko Lukinac from Bapska
5.	Француз Мајер, урар, повереник Петар Пазман	Mayer Francoz, jewelry and watchmaker shop, commissar Petar Pazman
6.	Саламон Малц, трговац житарицама, обуставио посао	Salamon Malz, trader of crops, closed the job
7.	Елза Малц, продавница грађевинског материјала	Elsa Malz, store of building materials
8.	Розина Шротман, продавница мешовитом робом	Rozina Schrotmman, grocery store
9.	Нандор Цилцер, продавница мешовитом робом	Nandor Zilzer, grocery store
10.	Нина Велиш, ситничарска продавница	Nina Velish, shop of small goods
11.	Саламон Кон, сензал (трговачки посредник)	Salamon Kohn, trade broker
12.	Херман Хан, столар	Herman Hahn, carpenter
13.	Макс Шротман, стаклорезац	Max Schrotmman, glass shop
14.	Роза Шпигл, мануфактурна продавница	Rosa Spigel, shop of handwork
15.	Јосип Шротман, шпецерајска продавница	Josip Schrotmman, grocery store
16.	Филип Моргенштерн, продаја старог гвожђа	Filip Morgenstern, trade with old iron
17.	Јосип Штерн, кожара, повереник Марко Лукинац из Бапске	Josip Stern, leather shop, commissar Marko Lukinac from Bapska

Вредност јеврејске имовине у Шиду на дан 05.06.1941. (ХДА Ф. 1076)
The value of Jewish property in Šid on June 5th 1941 (CSA F. 1076)

Број / No.	Презиме и име / Surname and name	Готовина (дин) / Cash (dinars)	Акције и текући рачуни (динари) Stocks and accounts in banks (dinars)	Вредност покретне имовине (одећа, обућа, намирнице, намештај) (динари) The value of movable property (clothes, shoes, food, furniture) (dinars)	Вредност непокретне имовине (куће, земља) (динари) The value of immovable property (houses, land) (dinars)	Племенити метал (злато, сребро) (динари) Precious metals (gold, silver) (dinars)	Вредност ускладиштене робе и инвентара у фирми (динари) The value of the stored goods and inventory in the company (dinars)
1.	Блат Гизела Blat Gisela				3.500		
2.	Блат Херман-Макс Blat Herman-Max			3.000			
3.	Винтерштајн Емил Winterstein Emil	14.064,55	492.140,71	57.600	265.000	51.050	223.350,56
4.	Винтерштајн Ида Winterstein Ida		28.079,40		100.000		

5.	Дајч Арнолд Dajc Arnold	5.000		11.000			
6.	Епштајн Герзон-Макса Epstein Gerson-Max			6.500	140.000		
7.	Израелска богоштовна општина Шид	610,60			53.600		
8.	Кишицки Абрахам Kisicky Abraham	4.400	500			800	
9.	Кишицки Ружа Kisicky Ruža		15.000			500	
10.	Клајн Јосип Klein Josip			3.200			
11.	Клајн Ладислав Klein Ladislav	850	8.692	22.500			
12.	Клајн Ладислав-Лаза Klein Ladislav-Laza	1.300		16.500			
13.	Клајн Леополд Klein Leopold (и супруга Етел)	37.160	29.136	14.700	50.000	450	1.015.000

14.	Кон Александар-Самуел Kohn Alexandar-Samuel			17.000			7.000
15.	Лебл Олга Lebl Olga			7.000	40.000	700	
16.	Лебл Корнел Lebl Kornel			21.850	370.000		
17.	Лустиг Еуген-Јена Lustig Eugen-Jene			4.000			
18.	Лустиг Ирена Lustig Irena	85.000	69.333,82	22.000	230.000	1.500	482.000
19.	Малц Естира-Елза Malz Estira-Elsa			4.000	20.000		
20.	Малц Саламон Malz Salamon	47.233	50.000	19.500	257.000	2.700	661.232
21.	Моргенштерн Ленка Morgenstern Lenka				20.000		
22.	Плацнер Берта Platzner Berta			1.400			

23.	Француз Мајер Francois Mayer	10.410	1.051	27.000	30.000	2.500	80.000
24.	Хехт Самуел-Александар Hecht Samuel-Alexandar			3.000			
25.	Хехт Шарлота Hecht Sharlot	3.000		11.000	3.500		
26.	Цилцер Нандор Zilzer Nandor	2.000					3.000
27.	Цилцер Лотика Zilzer Lotika			3.000			20.000
28.	Шлезингер Леополд Schlesinger Leopold	6.000	246.000		818.000		
29.	Шпигл Роза Spigel Rosa						50.000
30.	Шпигл Херман Spigel Herman			8.000			
31.	Шротман Јозеф Schrotman Joseph				3.500		
32.	Штерн Јосип Stern Josip	40.000	20.000	38.000		7.800	
33.	Штерн Петар-Пинкас Stern Petar-Pinkas	60.000		14.000	150.000	1.250	921.733

Сумирајући све до сада познате изворе и сведочења, у моменту оснивања тзв. НДХ и непосредно након тога у Шиду су живели следећи Јевреји²⁶ :

Having analyzed all known sources, records, and testimonies from the moment when NDH (Independent Country of Croatia) was established, we found the following list of Jews who lived in Šid at that time²⁶ :

Редни број No.	Презиме и име	Surname and name
1.	Адлер Естика-Естер	Adler Estika-Ester
2.	Адлер Катица	Adler Katica
3.	Блат Гизела (рођена Шротман)	Blat Gisela (maiden Schrotmman)
4.	Блат Херман-Макс	Blat Herman-Max
5.	Велиш Катарина-Нина	Velish Katarina-Nina
6.	Велиш Роза	Velish Rosa
7.	Винтерштајн Емил	Winterstein Emil
8.	Винтерштајн Ида	Winterstein Ida
9.	Дајч Арнолд	Dajc Arnold
10.	Дајч Ципора-Ружа	Dajc Cipora-Ruža
11.	Дајч Мирко	Dajc Mirko
12.	Епштајн Адолф-Адика	Epstein Adolf-Adika
13.	Епштајн Герзон-Макса	Epstein Gerson-Max
14.	Епштајн Маргита	Epstein Margita
15.	Кишицки Абрахам	Kisicky Abraham
16.	Кишицки Мирјам	Kisicky Miriam
17.	Кишицки Вера	Kisicky Vera
18.	Кишицки Јудита	Kisicky Judit
19.	Кишицки Ружа	Kisicky Ruža
20.	Клајн Вера	Klein Vera
21.	Клајн Едита	Klein Edit
22.	Клајн Етел-Едит	Klein Etel-Edit
23.	Клајн Јосип	Klein Josip
24.	Клајн Клара	Klein Klara

25.	Клајн Ладислав	Klein Ladislav
26.	Клајн Лаза	Klein Laza
27.	Клајн Леополд	Klein Leopold
28.	Клајн Милан	Klein Emil-Milan
29.	Клајн Рудика(?)	Klein Rudika(?)
30.	Клајн Сека	Klein Seka
31.	Кон Александар-Самуел	Kohn Alexandar-Samuel
32.	Кон Ирена	Kohn Irena
33.	Кон Ирене сестра (непознато име)	Sister of Irena Kohn (unknown name)
34.	Лебл Александар	Lebl Alexandar
35.	Лебл Мирко	Lebl Mirko
36.	Лебл Олга	Lebl Olga
37.	Лебл Корнел	Lebl Kornel
38.	Лустиг Еуген-Јена	Lustig Eugen-Jene
39.	Лустиг Ирена	Lustig Irena
40.	Малц Естира-Елза	Malc Estira-Elsa
41.	Малц Саламон	Malc Salamon
42.	Моргенштерн Бланка	Morgenstern Blanka
43.	Моргенштерн Габор	Morgenstern Gabor
44.	Моргенштерн Лаура	Morgenstern Laura
45.	Моргенштерн Ленка	Morgenstern Lenka
46.	Моргенштерн Манојло	Morgenstern Manoilo
47.	Моргенштерн Рајко	Morgenstern Rajko
48.	Моргенштерн Филип	Morgenstern Filip
49.	Моргенштерн Хермина	Morgenstern Hermina
50.	Плацнер Берта	Platzner Berta
51.	Рајх Игнац	Reich Ignac
52.	Рајх-Мер Сидонија	Reich-Mer Sidonia
53.	Розенфелд Катарина	Rosenfeld Katarina
54.	Фишер Јошка	Fisher Joshka
55.	Фишер Терезија	Fisher Teresia

56.	Женка, рођака Терезије Фишер (непознато презиме)	Ženka, cousin of Teresia Fisher (unknown surname)
57.	Француз Александра	Francos Alexandra
58.	Француз Бланка	Francos Blanka
59.	Француз Гиза	Francos Gisa
60.	Француз Ела	Francos Ela
61.	Француз Естера	Francos Ester
62.	Француз Зора	Francos Zora
63.	Француз Јакоб	Francos Jakob
64.	Француз Мајер	Francos Mayer
65.	Француз Мирјам	Francos Miriam
66.	Француз Мирјана	Francos Mirjana
67.	Француз Рахела	Francos Rahel
68.	Француз Сима	Francos Sima
69.	Француз Фелита	Francos Felita
70.	Француз Хајкеле	Francos Heikele
71.	Француз Хинко	Francos Hinko
72.	Хан Миша	Hahn Misha
73.	Хан (Мишина жена)	Hahn (Misha`s wife)
74.	Хехт Александар	Hecht Alexandar
75.	Хехт Шарлота (рођена Шротман)	Hecht Sharlot (maiden Schrotmman)
76.	Цилцер Нандор	Zilzer Nandor
77.	Цилцер Лотика	Zilzer Lotika
78.	Цилцер Пали	Zilzer Pali
79.	Цилцер Макс	Zilzer Max
80.	Цилцер Исидор	Zilzer Isidor
81.	Шлезингер Леополд	Schlesinger Leopold
82.	Шпигл Злата	Spigel Zlata
83.	Шпигл Роза	Spigel Rosa
84.	Шпигл Ружица	Spigel Ružica
85.	Шпигл Херман	Spigel Herman

86.	Шротман Игнац	Schrotmman Ignac
87.	Шротман Јозеф	Schrotmman Josph
88.	Шротман Мориц	Schrotmman Moric
89.	Шротман Роза	Schrotmman Rosa
90.	Штајнер Адолф	Steiner Adolf
91.	Штајнер Цица	Steiner Cica
92.	Штерн Јосип	Stern Josip
93.	Штерн Шарлота	Stern Sharlot
94.	Штерн Петар-Пинкас	Stern Petar-Pinkas
95.	Рафа, помоћни радник код Шротманових	Rafa, helper at Schrottmmman`s shop

Списак особа које су страдале у току Другог светског рата
The list of the people who were killed during the Second World War

Редни број No.	Презиме и име Surname and name	Да ли је особа ухапшена у рацији 27.07.1942. г. Was the person arrested in raid on July 27 th 1942	Место и околности смрти The place and the circumstances of death
1.	Блат Гизела / Blat Gisela	✓	логор / camp
2.	Блат Херман-Макс Blat Herman-Max	✓	Аушвиц / Auschwitz
3.	Велиш Катарина-Нина Velish Katarina-Nina	✓	логор / camp
4.	Велиш Роза / Velish Rosa	✓	логор / camp
5.	Винтерштајн Емил Winterstein Emil	✓	логор / camp
6.	Винтерштајн Ида Winterstein Ida	✓	логор / camp
7.	Дајч Арнолд / Дајс Arnold	✓	логор / camp
8.	Дајч Ципора-Ружа Дајс Cipora-Ruža	✓	логор / camp
9.	Дајч Мирко / Дајс Mirko	✓	логор / camp
10.	Епштајн Адолф-Адика Epstein Adolf-Adika		Погинуо као партизан Killed as a Partisan
11.	Епштајн Герзон-Макса Epstein Gerson-Max		претучен у Шиду beaten in Šid
12.	Епштајн Маргита / Epstein Margita	✓	логор / camp
13.	Женка, рођака Терезије Фишер (непознато презиме) Ženka, cousin of Teresia Fisher (unknown surname)	✓	логор / camp
14.	Кишицки Ружа / Kisicky Ruža		логор / camp
15.	Клајн Етел-Едит / Klein Etel-Edit	✓	логор / camp
16.	Клајн Лаза / Klein Laza	✓	логор / camp
17.	Клајн Рудика(?) / Klein Rudika(?)	✓	логор / camp
18.	Малц Естира / Malc Estira	✓	логор / camp
19.	Малц Саламон / Malc Salamon	✓	логор / camp

20.	Моргенштерн Бланка Morgenstern Blanka	✓	логор / camp
21.	Моргенштерн Габор Morgenstern Gabor	✓	логор / camp
22.	Моргенштерн Лаура Morgenstern Laura	✓	логор / camp
23.	Моргенштерн Ленка Morgenstern Lenka	✓	логор / camp
24.	Моргенштерн Манојло Morgenstern Manoilo	✓	логор / camp
25.	Моргенштерн Рајко Morgenstern Rajko	✓	логор / camp
26.	Моргенштерн Филип Morgenstern Filip	✓	Аушвиц / Auschwitz
27.	Моргенштерн Хермина Morgenstern Hermina	✓	логор / camp
28.	Рајх Игнац / Reich Ignac	✓	логор / camp
29.	Рајх-Мер Сидонија Reich-Mer Sidonia		логор / camp
30.	Фишер Јошка / Fisher Joshka		логор / camp
31.	Фишер Терезија / Fisher Theresia	✓	логор / camp
32.	Француз Александра Francos Alexandra	✓	логор / camp
33.	Француз Бланка / Francos Blanka		логор / camp
34.	Француз Гиза / Francos Giza	✓	логор / camp
35.	Француз Естера / Francos Estera	✓	логор / camp
36.	Француз Зора / Francos Zora	✓	логор / camp
37.	Француз Јакоб / Francos Jacob	✓	Аушвиц / Auschwitz
38.	Француз Мирјана Francos Mirjana	✓	логор / camp
39.	Француз Рахела / Francos Rahela	✓	логор / camp
40.	Француз Фелита / Francos Felita	✓	логор / camp
41.	Француз Хајкеле Francos Haikela	✓	логор / camp
42.	Француз Хинко Francos Hinko	✓	логор / camp
43.	Хан (Мишина жена) Hahn (wife of Misha)	✓	логор / camp

44.	Хан Миша / Hahn Misha	✓	логор / camp
45.	Хехт Александар Hecht Alexander	✓	Аушвиц / Auschwitz
46.	Хехт Шарлота Hecht Scharlota	✓	логор / camp
47.	Цилцер Нандор / Zilzer Nandor	✓	Аушвиц / Auschwitz
48.	Цилцер Лотика / Zilzer Lotika	✓	логор / camp
49.	Цилцер Пали / Zilzer Pali	✓	логор / camp
50.	Цилцер Макс / Zilzer Max	✓	логор / camp
51.	Цилцер Исидор / Zilzer Isidor	✓	логор / camp
52.	Шлезингер Леополд Schlesinger Leopold	✓	логор / camp
53.	Шпигл Злата / Spigl Zlata		непознато / unknown
54.	Шпигл Роза / Spigl Rosa		непознато / unknown
55.	Шпигл Ружица / Spigl Ružica		непознато / unknown
56.	Шпигл Херман / Spigl Herman		непознато / unknown
57.	Шротман Игнац Schrotmman Ignac	✓	логор / camp
58.	Шротман Јозеф Schrotmman Josef	✓	Аушвиц / Auschwitz
59.	Шротман Мориц Schrotmman Moric	✓	логор / camp
60.	Шротман Роза Schrotmman Rosa	✓	логор / camp
61.	Штерн Петар-Пинкас Stern Petar-Pinkas		Јасеновац / Jasenovac
62.	Рафа, помоћни радник код Шротманових Rafa, support worker at Srotman's	✓	логор / camp



*Аушвиц 1944. г. – излазак из воза
Auschwitz 1944 – leaving the train*



*Аушвиц 1944. г. – селекција
Auschwitz 1944 – selection*



*Аушвиц 1944. г. – након селекције
(горња колона упућена у гасне коморе)
Auschwitz 1944 – after “selection” (upper
line is going toward the gas chamber)*

Шидски праведник међу народима



The Righteous Among the Nations in Šid

У току спровођења сремских Јевреја на железничку станицу у Шиду, Богдан Јовановић, шидски ћурчија, спасао је јеврејског дечака Калми Левија. Након Богдановог страдања, његова породица је наставила бригу о Калмију. Због тога је Јад Вашем доделио породици Јовановић орден *Праведника међу народима*.

Изјава Наде Козлов рођене Јовановић из Шида, кћерке Богдана Јовановића, дате Емилу-Милану Клајну²⁷:

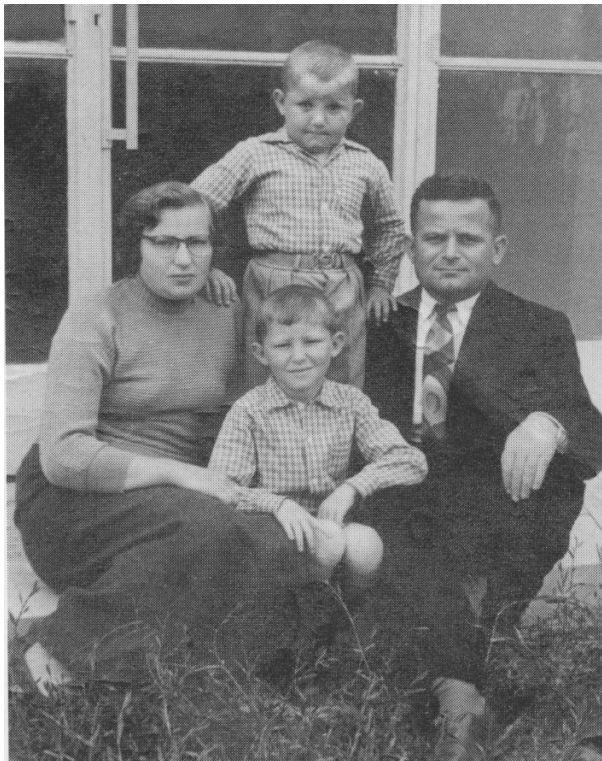
„Рођена сам 24. августа 1925. године. Своје детињство и део живота провела сам у Шиду, тако да се сећам доста ситуација у вези са нашим комшијама и пријатељима Јеврејима, који су имали тежу ситуацију од нас. Ми смо исто били у лошој ситуацији, али они су били у још тежој ситуацији. Мој отац Богдан је страдао 1943. године између Шиду и Шидских

At the time when Srem's Jews were taken to the railway station in Šid, Bogdan Jovanović, a furrier from Šid, saved a Jewish boy named Kalmi Levi. After Bogdan was killed, his family continued to take care of Kalmi. Therefore, Yad Vashem awarded the family Jovanović with a medal of *The Righteous among the Nations*.

The statement of Nada Kozlov born Jovanović from Šid, the daughter of Bogdan Jovanović, to Emil-Milan Klein²⁷:

„I was born in Šid on August 24th 1925. My childhood and part of my adult life I spent in Šid. So, I remember many things and events that were happening around our Jewish neighbours whose position was even worse than ours. We were also in a bad position, but their position was worse than ours. My father Bogdan was killed

Бановаца, ту је обешено 20 Шиђана, међу њима и он. У међувремену, у јулу 1942. године срез шидски је кренуо са јеврејским породицама.²⁸ Мој отац је имао контакт са господином Винтерницом који је живео у Илоку и ту је упознао Калми Левија.



*Калми Леви са супругом Јудит и синовима
Kalmi Levi and his wife Judith and sons*

Он је иначе сарајевски Јеврејин. Пошто су сарајевски Јевреји одмах 1941. године били склоњени, деца су била одвојена од родитеља, његов брат и три сестре били су у ђаковачком логору. Касније су тај логор распустили, а Калмија и његовог брата доделили су у породицу Винтерниц и тако је

in 1943, somewhere between Šid and Šidski Banovci. Twenty people from Šid were hanged and my father was one of them. In the meantime in July 1942. the actions against the Jews started in Šid's district. My father had contacts with Mr Winterniz who lived in Ilok. There, he met Kalmi Levi.



*Нада и Десанка Јовановић
Nada and Desanka Jovanović*

He was the Jew from Sarajevo. As the adult Jews from Sarajevo were taken to the camps immediately in 1941, their children were separated from their parents as well. His brother and three sisters were taken to the camp of Đakovo. Later, the camp in Đakovo was disordered. Kalmi and his brother were

је мој тата упознао та два дечака из Сарајева.

Као што сам рекла тада су Шид и цели шидски срез купили. Мени је тешко да кажем, одвели су их да их уништавају, разумете ли? Пошто Илок нема железничку пругу, онда су камионима Јевреје довели до центра Шида, после си ишли пешке до станице шидске. У том моменту, мој отац се нашао пред радњом, без обзира што смо имали два комесара у радњи. И господин Винтерниц је убацио један громби капут мом оцу и један женски капут од врло финог материјала. Рекао му је: Богдане, ако се вратим, ти ћеш ми вратити, ако се не вратим, ради с тим шта хоћеш. Међутим, та два дечака рођена брата из Сарајева били су са том породицом из Илока, и наравно исту судбину доживели као остали. Овај који је касније био код нас, Ива, како смо му ми променили име, рекао је брату: Хајде да бежимо, да тражимо од усташа да пијемо воде. Овај је рекао да не сме. Затим је овај што је био кдо нас Ива, који је био храбрији, побегао. Ја и мој брат Немања били смо сами тада у кући, где су родитељи били, ја се не сећам. Нас двоје чули смо капију, истрчали смо и видели једног дечака, он је тада имао 15 година. Мој брат га пита: „Ко си ти?“. Он каже: „Ја сам Јеврејин“. Брат затвори капију, стави му руку на уста и каже: „Сад си то рекао и никад више“. У међувремену су стигли моји родитељи и, наравно, мој отац га је познао. Он је клекао на колена и почео да плаче. Каже „Молим вас, ја сам био једном у логору, ја знам шта значи један кромпир на дан“. Мој тата га помиловао по коси и каже: „Без брига, што буде нама, биће и теби“.

Тако је дечко остао код нас и сад је то

given to the family of Winterniz. That's how my father met these two boys from Sarajevo.

As I've already said, they took all the Jews from Šid and Šid district. It's hard to say, but they took the Jews to extinct them, can you understand me? As Ilok hasn't got the railway station then the Jews were taken by lorries to the centre of Šid. Later they walked on foot to the railway station Šid. At that moment my father was in the front of his shop despite we had two commisioners in the shop. Mr Winterniz entered the store and threw his a grombie coat and a woman's high quality coat in the store. He said to my father: „Bogdan, if I come back, you would give the coats back to me. If I don't come back, you could do with the coats whatever you like“. But these two boys, two brothers from Sarajevo, were with that family from Ilok. Of course they shared the same destiny as all others. The one who was later with us, Iva, we changed his name, told his brother his plan: „Let's run away. We could ask Ustashe for cup of water and then run away“. The other brother told him that he is scarred and that he can not do that. Then Iva, the brave one, managed to escape. My brother Nemanja and I were in the house alone. Where our parents were I don't remember. We heard the gate and ran out. We saw a boy aged about fifteen. My brother asked: „Who are you?“. He said: „I'm a Jew“. My brother closed the gate and put a hand on his mouth: „You shouldn't ever said that again“. Meanwhile my parents arrived. Of course, my father recognized him. The boy kneeled and started to cry. He said: „Please, I was in the camp once. I know what one potato per day means“. My father touched the boy head and told him:

требало некако регулисати да усташе не праве питање, морало је нешто да се уради. Мој отац и мајка се договарају, како то да легализују, да буде мало блаже, скривеније. Тата каже мојој мајци: „Тамо је био један муслиман Фехим Фазлагих, геометар у Шиду, али је био врло исправан човек“. Тата каже да има поверења у Фехима. Мама му каже да размисли, а он је одговорио да не брине и да ће са Фехимом да разговара. Тата је отишао код Фехима који је у то време становао код госпође Станић. Тата је дошао са Фехимом и он је њему средио туличну карту да би дечко био пријављен. Договорено је да се дечку да име Иво Мартиновић, срез Босански Петровац, Крњеуша, где су у то доба већ били партизани попалили документацију јер су биле пертурбације. Тако, ако би ови тражили податке, не би могли да добију никакво обавештење. Исто тако, пријављено је да је он усташко дете чији су родитељи страдали од партизана. Калми Леви је био сарајевски Јеврејин, отац му је био кондуктер трамвајски. Њих је било петоро деце и једини он је преживео.

Када је мој отац 1943. године страдао, прво сам била ја у затвору да га обиђем. Ја сам тад избегла и отишла код тетке у Осек, јер је тетка била удата за Хрвата и мене су склонили тамо. Следеће недеље је дошла и моја мама. Била је недеља, седели смо за ручком и чујемо звоно, пошто је то била партерна кућа. Теча је изашао и примио телеграм и отворио га.²⁹ Текст је био: „Дођите одмах, тата и Немања су ухапшени“. Мама и ја смо тада отишли у Доњи град да се распитамо када имамо воз за Шид, међутим возови су ишли и тако и тако. Затим

„Don`t worry. You will share our destiny, whatever happened to us, it will happened to you“.

So the boy stayed with us. It had to be regulated so that Ustashe would make any problems about it. My parents talked about legalization of it. So it could be hidden somehow. My father said to my mother; „There is a Muslim named Fehim Fazlagić, a geometer in Šid, but he is absolutely an honest man and I trust him, and I know that he will help me“.

My mother said to him to reconsider his decision, but my father went to see Fehim. He talked to him about Jewish boy. At that time, Fehim stayed with Mrs Stanić and they both came back home. He asked Fehim to make an identity card for the boy so the boy could be registered. They agreed to name the boy as Ivo Martinović, from district of Bosanski Petrovac, Krnjeuša. At that time, the Partisans occupied that area and they burnt the whole documentation. So, if the Ustashe asked for any additional information, they couldn`т find it. They also decided to claim that Ivo was an Ustasha`s child whose parents were killed by Partisans. Kalmi Levi was a Jew from Sarajevo. His father was a conductor in the tram. There were five children in his family. Kalmi was the only one who survived thanks to my father and Fehim.

Before my father was killed, I was the first one who visited him in the prison. At the time I lived as a refugee with my aunt in Osek. She was married with a Croat so I was hidden there. Next week my mother came. We were having lunch when the bell rung. My uncle went out and received a telegram. He opened and he saw the following text: “Come immediatelly. Father

смо отишли у Горњи град и вртили се око катедрале где је била такси-станица. Пришао нам је таксиста и питао шта тражимо. Моја мајка му је рекла: „Господине мој муж и син су хапшени“. Он јој је одговорио „Ја сам Ковачевић, Србин, ја ћу вас возити“. Мама је села у такси и отишла за Шид.

Ја сам се вратила у Доњи град код тетке у Франкопанову бр. 35. Сад чекамо шта ће бити. Сутрадан са тим истим таксијем са Ковачевићем дошли су у Осек брат Немања, снаја Зора³⁰ и Калми Леви. Мама је остала да би нешто покупила да би имали од чега да живимо; она је дошла после 2-3 дана за Осек.

Ми смо нашли једну кућу и ту смо становали близу тетке у Доњем граду. Са нама је био и Калми Леви са својом новом личном картом. Он се мало бунио што мајка неће да га пусти да излази. Нашао је тамо једног друга, његов отац био је берберин. Тај дечак је долазио и код нас па су се играли. Хтео је да иде у биоскоп. Он је остао са нама до ослобођења Осека. Када је Осек ослобођен он се добровољно пријавио. У Тењи крај ланаре био је после ослобођења логор за усташе и фолксдојчере. Он каже: „Хоћу да се пријавим“. Мајка га је одвраћала да причека мало да се то мало смири. Све је било у реду и он се вратио нама.³¹ Заједно са нама он се вратио у Шид. Отишао је да служи војску, то је било нешто кратко. Слани смо му пакете. Био је наш у потпуности. Када се вратио из војске остао је са нама још месец дана и рекао „Ја немам никога и хоћу да идем за Израел“. Мама му је рекла: „Идеш у неизвесност, остани са нама, па ћеш завршити неки занат“. Он није пристао и

and Nemanja are arrested²⁹”. Mum and me went to “Donji grad” to find out about the train to Šid. There were no train. Then we went to “Gronji grad” and asked about the taxi. There was a taxi-station near the cathedral. A taxi driver approached us and asked what we were looking for. My mother answered “Sir, my husband and my son were arrested”. He replied: “I`m Kovačević, Serb, and I`ll drive you“. My mother set in the taxi and left for Šid.

I come back to “Donji grad” to my aunt in Frankopanova Street, number 35 and we were waiting to see what will happen. The next day, my brother Nemanja and my sister-in-law Zora³⁰ and Kalmi Levi came by the same taxi, with Kovačević, to Osek. My mother stayed to buy some necessary things for the house but she came back to Osek after 2-3 days.

We found a house and we lived there. It was quite near my aunt`s house in “Donji grad”. Kalmi Levi was with us, too. He had the new identity card. Sometimes he did not like to sit at home and he rebelled because mum didn`t want to let him go out. Anyway, Kalmi was going out and once he met a new friend, a boy whose father was a barber. That boy was coming to our place very often and they played together, even they were going to the cinema. Anyway Kalmi stayed with us until the liberation of Osek. After the liberation, reverse situation happened, Ustashe and some Germans were placed in the camp named Tenje. At that, Kalmi registered himself in order to sue Ustashe and Germans. But my mother convinced Kalmi to wait with his request. It appeared that everything was all right and he came back with us to Šid.³¹ After we had

отишао је за Израел.

После, не знам када је то било, они су добили ратну отштету, међу њима наравно и он. То је требало оверити и ја и брат смо, наравно, све у вези са њим потписали. Не могу свих детаља да се сетим, имам ту и документацију. Нисмо примали никакав новац за то. Углавном, његова је жеља била када је он примио тај новац-ратну отштету да Немања и ја дођемо у Израел. Међутим, он се разболео, добио је неку врсту парализе, у колицима је и дан-данас, тако да је то отпало. Наравно, пре тога он се оженио, жена му је Јудита из Новог Сада, имају два сина, сада и четворо унучића.

Оба сина су за време египатско-израелског рата били мобилисани. Ја са њима и дан-данас имам контакт, тако да је све то остало не само у једном лепом сећању, него у једној лепој људскости. Директно Калми Леви, ја не знам да ли је тада Јад Вашем функционисао, он је отишао и пријавио тај наш случај, тако да смо ми добили одликовање Праведника негде седамдесетих година. Знаш да је то ишло преко белгијске амбасаде. То је једна плакета, орден и једна захвалница на пергаменту. На ордену пише „Ко спасава једног човека, спасава цео свет“. Ово је на име мог оца Богдана Јовановића. Ту пише: Божанка, Немања и Нада Јовановић. Касније су почели да дају и новчану помоћ, тако да ја од једне јеврејске фондације добијам на четири месеца 400 долара. Ја сам им веома захвална због тога јер је у овим тешким временима то велика помоћ. Што се тиче мог контакта са јеврејском заједницом, контактирам када мењам тај чек, контакт је врло леп, увек ме прими

come back to Šid, he went to serve the army. It didn't take a long time, we sent him the parcels. Kalmi was ours completely, we treated him as a member of our family. When he had come back from the army, he stayed with us for a month, but he wanted to go to Israel to look for the members of his own family. Once, he told us: „I have nobody. I want to go to Israel“. My mum told him: „You're going to uncertainty. Stay with us. You'll finish some school and you will be able to work“. Kalmi didn't agree and went for Israel.

After while, I don't remember when it was, Kalmi got war reparations. It had to be verified. My brother and me signed each paper about Kalmi. I can't remember all details but I've got the whole documentation. We didn't receive any money for it, but we were in contact with him. After he received the war reparation, Kalmi wanted me and my brother to come and visit him in Israel. Unfortunately he got ill, he had a kind of paralysis. He has been in the wheelchair for a long time so we couldn't manage to visit him in Israel. Before that he got married with Judita from Novi Sad. They had two sons and four grandchildren.

Both of his sons were mobilized during the Egyptian-Israel war. I am still in touch with them. We are all together connected as human beings and we keep our memories still alive. In the name of those memories, Kamil Levi himself informed Yad Vashem about „our case“ and that's how we got title „The Righteous among the Nations“ during the 70s. The Belgium embassy was the mediator for it. We got a plaque, medal and written thanks on parchment paper. On medal, it was written: „Who save a single life, saves

господин Сингер или неко други. Примам њихов Билтен који је веома интересантан, од њега добијете и мало снаге и полета.

Са Јеврејима у Шиду смо имали врло леп контакт. Ја као дете играла сам се са Миром Француз, са њеном сестром Елом, са Шпигловом децом Љубицом и Златом и толико друге деце. Ми никад нисмо имали никакве сукобе, то је ишло једним лепим начином и редом. Мој тата је радио за „Сировину Шлезингер“ А.Д. Беч (у Винковцима породица Шлезингер), то су били акционари. Пошто је тата имао кредит, радио је са њиховим парама и тата је њих обилазио док је могао. Кад је дошао тамо то су били врло имућни људи. Госпођа милостива Шлезингер имала је сина, који је имао две кћерке у Винковцима. Влада, унук г-ђе Шлезингер отишао је у Израел. Они су остали у Винковцима до последњег момента док нису доживели оно што и остали.

И када је једног дана дошао мој тата да донесе намирнице и што је могао, тада је милостива Шлезингер рекла „Господине Јовановићу, узмите шта вам је воља.“ Тата је то одбио и рекао „Мени не треба ништа“. После извесног времена, неколико недеља, и са њима су учинили оно што и са другима. После тога, 1942. године, „Сировину“ преузеле су усташе, Славко Керестењи, он је био директор, а Петар Герц је био књиговођа. Углавном су дошли да тата ради за њих. Тата је рекао: „Господине Славко и господине Петре, ја за вас радити нећу“. Они кажу „Али ви сте дужник, тако је по књигама“. Он је затражио од њих рок од једно месец дана да створи паре да врати. Тако је и било, вратио им је новац, али није хтео да ради са њима.

an entire universe”. It was addressed to my father – Bogdan Jovanović. It is also written: “Boža, Desanka, Nemanja and Nada Jovanović”.

Later, we got a financial assistance. That’s how I was getting 400 USD every fourth month in a year. I’m very grateful to them because the money is very important for us in that very unstable time. Today I have a good contact with Jewish community. Whenever I exchange the cheque for the money I’m received by Mr Singer or someone else. I also receive Jewish bulletin monthly. The bulletin is very interesting and very supportive.

My family had quite good contact with the Jews in Šid. As a child I played with Mira Francoz, her sister Ela, with Spigl’s children, Ljubica and Zlata, and so many other children. We have never had any conflicts. Everything was well. My father worked for „Sirovina Šlezinger“ A.D. Vienna (the family Schlesinger in Vinkovci were the stockholders). As my father had a loan, he worked with their money, and he visited them as often as he could. When he arrived at their home in Vinkovci, he realized that they were wealthy people. Mrs Schlesinger had a son who had two daughters. Vlada, a grandson of Mrs Schlesinger, went to Israel. They stayed in Vinkovci and experienced the same destiny as all other Jews.

One day my father visited them and brought them some food. Mrs Schlesinger thanked him kindly and said: “Mr Jovanović take whatever you want”. My father refused and said: “I need nothing”. A few weeks later they were taken to the camp and were killed as all others. When my father had come one day to bring the food he found out what happened to them. In 1942.

Главни књиговођа раније у „Сировини Шлезингер“ био је господин Јафа, он је имао супругу и кћерку Ружицу. Када је Хитлер ушао у Пољску 1939. године, пошто он изгледа није био држављанин Југославије, добио је наређења да са породицом у року од 48 сати мора да напусти територију државе и да иде у Пољску. И тада милостива Шлезингер телефонира моме оцу и каже: „Господине Јовановићу, хватајте први воз и долазите за Винковце“. Наравно, тата је тако и поступио. Када је тамо стигао, милостива је рекла да је код њих велико зло и објаснила шта је у питању. Питала је мога тату да ли има неке везе да се то среди. У то време био је наш ближи рођак Немања Николић, кадета полиције, који је имао кућу до породице Клајн. Тата седне на воз и оде до чика Немање, који је становао у улици Томаша Јежа (у Београду) и био заменик директора Југо-чешке банке. Објаснио му је у чему је ствар и питао га да ли има неке везе у министарству. Обојица су отишли у надлежно министарство и та ствар се, хвала Богу, тада лепо завршила. Тата је после тога дошао са документом да господин Јафа са својом породицом не мора да напушта територију Краљевине Југославије. Нажалост, он је остао и после страдао са целом својом породицом.

Што се тиче породице Епштајн, госпођа Маргита је била удата за зубног лекара. У то доба, ја сам била мала, имали су ординацију у нашој кући. Моја тетка се дружила са госпођом Маргитом и са њеном сестром. Чика Макси смо звали „чика Макса“, био је врло симпатичан. Једна врло коректна породица, на своме месту. Пуно тога је остало лепога. Наравно, живот нас

“Sirovina” was taken by Ustashe, Slavko Kerestenci was the director and Petar Gerc was a clerk. They came to my father asking him to work for them. My father refused but they insisted: “You are our debtor as per records in our books, you have to work for us”. My father asked them for some time in order to find the money. He found the money, he returned the money and he never worked for them any more.

The earlier chief accountant in “Sirovina Šlezinger” was Mr Jafa who had a wife and a daughter Ružica. When Hitler came to Poland in 1939., Mr Jafa was given the order to leave the country, since he was not officially a citizen of Yugoslavia. He had to leave for Poland with his family within 48 hours. The Mr Schlesinger phoned my father and told him: “Mr Jovanović, catch the first train and come to Vinkovci”. Of course, my father did so. When he had arrived, Mrs Schlesinger explained to my father about the great evil and great tragedy that were happening to them those days. She asked my father if he had someone who could help them. At that time there was our cousin Nemanja Nikolić, a cadet in the police, whose house was next to the house of the Klein`s family. My father went to Belgrade by train. Uncle Nemanja was an assistant director of the „Yugo-Chezk`s bank“. He lived in Tomaža Ježa street in Belgrade. My father explained everything to his cousin and asked him if he could help him in the Ministry. Thanks to his connection, the problems with Schlesinger family were solved successfully. My father came back with the papers that Mr Jafa and his family needed to stay in the Kingdom of Yugoslavia. Unfortunately he and his whole family

је бацио на све стране, тако да после никада више нисам имала прилике да видим никога од њих. Мени је тешко да кажем, њихова ситуација је била ужасна да човек то не може ни да изговори. У Шиду је живела и породица Кон. Њега су звали Саша, од Александар, супруга му се звала Ирена, не знам име њене сестре. Кон на који начин се спасао не знам, он је до скора био у Бачкој Паланци, јер је он одатле. Госпођа Ирена и њена сестра биле су у Аушвицу у логору. На крају рата дошле су у Шид и ту смо се са њима срели, господина Кона више нисам срела, а госпођа Кон је отишла у Израел.“

were killed later on.

Concerning the family Epstein, as far as I know, Mrs Margit was married to a dentist. At that time I was a child, but I know that they had a dentist office in our house. My aunt was a friend with Mrs Margit and her sister. We called uncle Max „uncle Maxi“. He was a very sympatetic man. They all were nice people. There were a lot of warm memories from that time. Since, many things happened that were out of our control, we never met again. It`s hard for me to say but their destiny was very tragic. The family Kohn also lived in Šid. They called him Saša (from Alexandar) and his wife was Irena. I don`t know the name of her sister and I also don`t know how Kohn escaped. He has been in Bačka Palanka so far. Mrs Irena and her sister were in Auschwitz. At the end of the war they came to Šid where we met. I`ve never met Mr Kohn again and Mrs Kohn left for Israel, as I know.

Јеврејске породице у Шиду



Jewish families in Šid

АДЛЕР

Крајем 19. века у Шиду је живела породица Адлер. У записницима рођених помињу се два брачна пара: Адолф и Рези рођена Рот, и Бернард и Роза рођена Кауфман.

Адолф и Рези су имали сина Лазара (22.09.1891) (МКР Илок). Бернард и Роза су имали три кћерке: Хелену (16.09.1891), Етел (26.11.1892) и Аранку (08.03.1899). Није познато до када су ове породице живеле у Шиду.

БОШКОВИЦ

У Шиду је 26.08.1914. године рођена Фрида, кћерка Бошковиц Милана и Ризе рођене Лауфер (МКР Илок).

ADLER

At the end of 19th century the family Adler lived in Šid. As per the Jewish records, two families with Adler surname were mentioned: the family of Adolf and Resi (maiden Roth) and Bernard and Rosa, maiden Kauffman.

Adolf and Resi had one son Lazar (22.09.1891) (JBR Ilok). Bernard and Rosi had three daughters: Helena (16.09.1891), Etel (26.11.1892) and Aranka (08.03.1899). It is not known when these families left Šid.

BOSKOWITZ

On 26th August, 1914., a daughter Frida was born to Boskowitz Milan and Risa (maiden Laufer) (JBR Ilok).

БАДЕР

Породица Бадер се доселила у Шид вероватно током осме деценије 19. века. Бадер Бернат и Сали (рођена Шлезингер) живели су у Шиду са сином Адолфом (рођен 1858). Адолф је склопио брак 07.12.1880. године у Илоку са Кларом Фирст (рођена 1862) (МКВ Илок).³² Адолф и Клара су имали синове Берната (07.01.1882) и Леа (21.08.1883).

БРАЈНЕР

Саламон (рођен 27.01.1839) и Хани Брајнер су имали троје деце: Нанци (03.05.1859), Сали (05.07.1861) и Алберта (03.07.1868). После 1868. године породица Брајнер се више не помиње у Шиду.

БРЕДЕР

Током прве половине 19. века у Шиду се помињу две породице Бредер: породица Филипа и Цили рођене Шпицер, и Михаела и Нети рођене Штајнер.

Филип и Цили су имали сина Филипа (05.02.1851) (МКР Вуковар).

Михаел (рођен 26.03.1801) и Нети су имали шесторо деце: Давида (12.12.1842), Лизи (02.08.1844), Рези (01.12.1846), Јакоба (18.01.1848-28.12.1926), Каролин (01.01.1849) и Нину (26.03.1860) (МКР Илок). Породица је припадала ортодоксним ашкеназима.

BADER

The family Bader moved to Šid in the middle of 19th century. Bader Bernat and Sali (maiden Schlesinger) lived in Šid. They had a son Adolf (born 1858). Adolf married Klara Fürst (born 1862) in Ilok on 7th December 1880 (JMR Ilok).³² Adolf and Klara had two sons: Bernat (07.01.1882) and Leo (21.08.1883).

BREINER

Salamon (born 27.01.1839) and Hanny Breiner had three children: Nanci (03.05.1859), Sali (05.07.1861) and Albert (03.07.1868). The family wasn't mentioned in Šid after 1868.

BRÖDER

During the 19th century there were two families Bröder in Šid: the family of Filip and Cily, born Spitzer, and the family of Michael and Netty, born Steiner.

Filip and Cily had one son Filip (05.02.1851) (JBR Vukovar).

Michael (born 26.03.1801) and Netty had six children: David (12.12.1842), Lisi (02.08.1844), Resi (01.12.1846), Jakob (18.01.1848-28.12.1926), Karolin (01.01.1849) and Nina (26.03.1860) (JBR Ilok). The family belonged to orthodox Ashkenazi group.

БРИЛ

Средином 19. века у Шиду се помиње брачни пар Бернат (рођен 04.07.1834) и Розалија (рођена 02.05.1838) Брил (МКР Илок). О породици Брил нема више података.

БРЕСЛАУЕР

Трговац Симон Бреслауер је рођен у Бапској 1843. г., у браку Јакоба и Лени рођене Лихтентал. Јакоб је у другом браку са Фани рођеном Цајзел имао и сина Хајнриха, рођеног 1853. г. Симон и Хајнрих су касније прешли у Илок, а потом у Шид. Симон Бреслауер (Бапска, 1843 – Шид, 30.12.1927) је, након смрти прве супруге Терезије-Реси Клајн (1848 – Шид, 14.02.1893), склопио брак 05.11.1895. са Лори Хан (Моловин 1864 – Шид, 03.12.1908).³³ Трећи брак је склопио 24.10.1909. г. у Руми са Јеленом Бреслауер из Шида (Сивац, 1878 – Шид, 29.11.1928) (МКВ Рума).³⁴ Са супругом Реси, Симон је имао кћерку Хелен (Моловин, 08.12.1867 – Шид, 02.03.1888) удату 18.10.1887. г. за Емануела Бернхајма из Нове Паланке.³⁵

Хајнрих Бреслауер је у Шиду је отворио гостиону. Склопио је брак у Вуковару 10.11.1880. године са Софијом Шенк (1859) из Вуковара (МКВ Вуковар). Хајнрих и Софија су имали четворо деце: Алберта, Морица (рођен 03.09.1885. у Митровици), Берту и Фанику (12.08.1881) (ИАС Ф. 1270; МКР Илок).

Хајнрих се 1893. године са породицом преселио у Винковце (ИАС Ф. 1270).³⁶

У Шиду је живео и Мозес-Мориц Бреслауер (рођен 13.11.1820) са супругом

BRÜL

In the middle of 19th century a couple Bernat (born 04.07.1834) and Rosalia (born 02.05.1838) Brül lived in Šid (JBR Ilok). There are no other records about this family in Sid archive.

BRESLAUER

A trader Simon Breslauer was born in Bapska in 1843. His parents were Jakob and Leny (born Lihtental). In his second marriage with Fanny Ceizel, Jakob had a son Heinrich (born 1853). After they had got a son, they moved to Ilok and then to Šid. After his first wife Teresia-Resi Klein (1848 – Sid, 14.02.1893) died, Simon Breslauer (Bapska, 1843 – Šid, 30.12.1927) got married with Lory Hahn (Molovin, 1864 – Šid, 03.12.1908) on 5th November 1895 (JDR Ilok; JMR Ilok).³³ He got married for the third time with Jelena Breslauer from Šid (Sivac, 1878 – Šid, 29.11.1928) on 24th October 1909 (JMR Ruma).³⁴ Simon and Resi had a daughter Helen (Molovin, 08.12.1867 – Šid, 02.03.1888). She got married to Emanuel Bernhaim from Nova Palanka on 18th October 1887.³⁵

Heinrich Breslauer had an inn in Šid. On 10th November 1880., Heinrich married Sofia Schenk (1859) from Vukovar (JMR Vukovar). Heinrich and Sofia had four children: Albert, Moritz (born 03.09.1885. in Mitrovica), Berta and Fanika (12.08.1881) (HAS F. 1270; JBR Ilok).

Heinrich moved with his family to Vinkovci in 1893 (HAS F. 1270).³⁶

Moses-Moritz Breslauer (born 12.11.1820) and his wife Rosalia (born Morgenstern on

Розалијом рођеном Моргенштерн (рођена 05.02.1821) (МКР Илок). Њихов син Вилхелм се оженио 08.11.1881. године са Јули Штајнер из Шида (МКВ Илок).

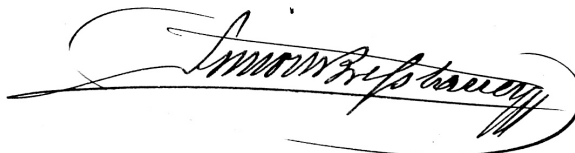
05.02.1821) lived in Šid (JBR Ilok). Their son Wilhelm married July Steiner from Šid on 8th November, 1881 (JMR Ilok).

Број 73
рп.

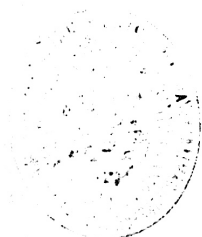
Хурисник

Постављен по мени Д. Драгубини брџић Крај:
јавном крџиници и Шида дана петнајстог
Априла једну хиљаду осам сто деветосет и две
године.

Мени лично познати Симоу Бреслауер трговач и Шида подри:
сао је данас предашном новаром власторице на начелу
свога подрија којим се подписивати своји трговачки радњи
и Шида



Д. Драгубини брџић
К јиме брџић и Шида



Потврда о депонованом потпису Симона Бреслауера
Certification of Signature of Simon Breslauer

БРОЈНЕР

У Шиду је 22.03.1866. године рођен Филип, син Саламона и Хани Бројнер (МКР Илок).

ВЕЛИШ

Преко пута храма Светог оца Николаја у Шиду³⁷ (улица Светог Саве) становала је Велиш Катарина-Нина (рођена 1867) са кћерком Розом.

Роза је у кући држала радњу за ручне радове (фордрукерај). Обе су страдале у холокаусту (Јад Вашем 1828669).

ВЕЋ

Током седме деценије 19. века у Шиду је живео Михаел Већ (рођен 1811. године). Он се венчао 05.11.1865. године у Илоку са Аном Хакер из Бачке Паланке (МКВ Илок).

ВИНТЕРШТАЈН

Породица Винтерштајн се доселила из Свињареваца у Шид 1858. године. Јакоб (Саламона) Винтерштајн је прву некретнину у Шиду купио 1871. године. У питању је била кућа са окућницом од око 6 јутара, која се налазила на потесу Бељњача, између данашњих улица Иве Лоле Рибара и Мичуринова. Године 1901. породица се преселила у кућу коју је Јакоб купио од Максима Калинића. Та кућа се налази у данашњој улици Светог Саве број 5 (данас објекат Музеја наивне уметности „Илијанум“ Шид).

BROINER

Filip Broiner a son of Salamon and Hanny was born in Šid on 22nd March 1866 (JBR Ilok).

WELISH

Katarina-Nina Welish (born 1867) lived with her daughter Roza in Šid just opposite the church of St. Nikola (today's Sveti Sava Street).

Roza kept the shop for handworks. They both were killed in Holocaust (Yad Vashem No. 1828669).

VEC

Michael Vec (born 1811) lived in Šid during the seventh decade of 19th century. He married Ana Haker from Bačka Palanka on 5th November, 1865. (JMR Ilok).

WINTERSTEIN

The Winterstein family moved to Šid from Svinjarevci in 1858. Jakob (son of Salamon) Winterstein bought the first house in Šid in 1871. It was the house with six acres of land around it. The house was in part of Šid called Beljnjača (it's between today's streets Ivo Lola Ribar and Mičurinova). In 1901., Jakob bought another house from Maksim Kalinić and the family moved to that house. That house was situated in today's street Sveti Sava, number 5 (the building of The Museum of Naive Art „Ilijanum“ Šid).

Jakob Winterstein was born in Sered`



*Кућа породице Винтерштајн 1910. г. Данас Музеј наивне уметности „Илијанум“
House of Winterstein family in 1910. Today is The Museum of Naive Art „Ilijanum“ Šid*

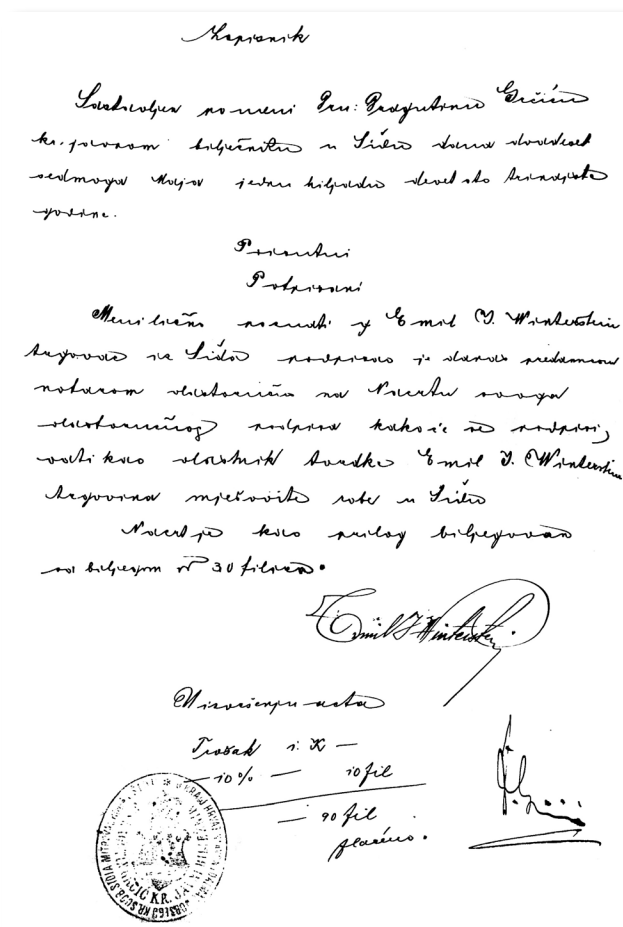
Јакоб Винтерштајн је рођен 19.11.1832. године у месту Серађ у Словачкој. По струци је био пекар. Према доступним подацима имао је три брака. Први пут се оженио 23.04.1860. у Свињаревцима са Амалијом-Миндел-Мими Херцог (1839 – Шид, 06.01.1873) (МКВ Вуковар).³⁸ Други брак је склопио у Товарнику 18.02.1873. године са удовицом Кларом Воштерлиц рођеном Херцог (рођена у Чаковцима 1836. године) из Каравукова (МКВ Вуковар). Трећа Јакобова супруга се звала Тереза-Аделајд (1847 – Шид, 23.11.1919).

(Slovakia) on 19th November, 1832. He was a baker. According to the reliable records, he had three marriages. He got married for the first time with Amalia-Mindel-Mimi Herzog (1839 – Šid, 06.01.1873) in Svinjarevci on 23rd April 1860 (JMR Vukovar).³⁸ His second marriage was with Klara Wosterlitz born Herzog (born in Čakovci 1836), a widow from Karavukovo. They married in Tovarnik on 18th February 1873. The third Jakob's wife was Tereza-Adeleid (1847 – Šid, 23.11.1919).

Jakob died in Šid on April 10th 1902. He

Јакоб је умро је у Шиду 10. априла 1902. године. Имао је четири сина и три кћерке: Кати (24.04.1861-29.11.1888), Сами (26.11.1862) и Фани (28.01.1864), Хајнриха (28.12.1866-26.01.1868), Герзона (07.02.1868), Хермана (10.11.1870) и Игнаца-Емила (14.03.1880) (МКР Илок). Кати се удала 23.04.1879. године за Давида Сехена из Сегедина (МКВ Илок).

had four sons and three daughters: Kati (24.04.1861-29.11.1888), Sami (26.11.1862) and Fanny (28.01.1864), Heinrich (28.12.1866-26.01.1868), Gerson (07.02.1868), Herman (10.11.1870) and Ignac-Emil (14.03.1880) (JBR Ilok). Kati married David Sehen fom Segedin on 23rd April 1879 (JMR Ilok).



Потврда о депоновању потписа Емила Винтерштајна при оснивању нове фирме (ИАС Ф. 1074)
 Certificate of the signature deposition of Emil Winterstein at the time when new company was established (IAC F.1074).

Игнац-Емил Винтерштајн, Син Јакоба и Терезе, био је трговац. Венчао се 1910. године са Идом Полак из Винковаца (рођена 17.09.1880). Емил и Ида нису имали деце. Држали су шпецерајску радњу у својој кући.³⁹ Емил је 1913. г. основао трговачку фирму „Emil J. Winterstein“ (ИАС Ф. 1074) у коју је уложио капитал у вредности од 640.000 динара (вредност 1941. године). Фирма је 1939. године имала промет од 3.807.000 динара, а 1940. 2.400.091 динара (ХДА Ф. 1076).

Газда Емил, како су га звали Шиђани, и његова жена су се веома добро односили према запосленим шегртима и калфама. То је разлог због којег су многи момци из тзв. бољих кућа желели да се запосле код њих. У сећању старијих Шиђана остао је њихов пас Фифи, који је био омиљена занимација јеврејске деце у Шиду.

У време безвлашћа 1918. године, у Шиду се појавио тзв. Зелени кадар. Настављајући праксу започету у околним местима, појединци из овог „покрета“ почели су пљачкање трговачких радњи по Шиду. Напади су започели једне суботе новембра 1918. године. Како је то био пијачни дан, у Шиду се налазио велик број људи из других места. Део те масе се придружио Зеленом кадру и, након пљачкања радње текстилне робе Максе Розенберга, заједно су кренули ка Винтерштајновој шпецерајској радњи. Када је ова пљачкашка руља стигла до Винтерштајнове куће и упала у радњу, судски службеници Бранко Сударевић и Димитрије Кутларевић успели су да одбране Винтерштајнове и отерају пљачкаше (Томовић 1973: 79-80).

Ignac-Emil Winterstein, the son of Jakob and Tereza, was a merchant. He married Ida Polack from Vinkovci, in 1910. Ida was born on 17th September, 1880. Emil and Ida didn't have children. They kept grocery's shop in their house.³⁹ Emil founded a trade company "Emil J. Winterstein" (HAS F. 1074) in 1913. He spent 640.000 dinars (the value from 1941). The company had a turnover of 3.807.000 dinars in 1939., and in 1940., 2.400.091 dinars (CSA F. 1076).

Master Emil, as people used to call him, and his wife treated their workers well. That's why many boys wanted to work and be employed by this company. Many older people from Šid remember Winterstein's dog, named Fifi, who was a favourite among Jewish kids in Šid.

At the time of total anarchy in the area, in 1918., so-called „Green workforce“ movement appeared in Šid. Some members of this movement started robbing the shops around Šid. The attacks on the stores started on one Saturday in November of 1918. Since it was a market day, many people from the area gathered in Šid and some of them joined the „Green workforce“ group. After they robbed Max Rosenberg's shop of textile goods, they continued towards Winterstein's grocery's shop. When these wiled robbers arrived and entered the shop, they met and faced two clerks of Court: Branko Sudarević and Dimitrije Kutlarević. These two people defended succsesfully the Winterstein's shop and the owners and they were able to push the robbers out and stopped the crime (Tomović 1973: 79-80).

In the backyard of Winterstein's house,

У дворишту Винтерштајнове куће се налазио објекат који је шидским Јеврејима служио као темпл (синагога).⁴⁰

Емил и Ида Винтерштајн су ухапшени у рацији јула 1942. године. Тачно место њиховог страдања није познато. Према подацима из матичне књиге умрлих у Шиду убијени су у Јасеновцу 20. августа 1942. године (МКУ Шид)⁴¹, а према подацима Јад Вашема убијени су у Аушвицу (Јад Вашем, 193255 и 193156).

ДАЈЧ

Породица Дајч се доселила у Шид из Бапске 1941. године. Арнолд Дајч је рођен у Илоку 12.10.1912. године. У Шид је дошао заједно са супругом Ципором-Ружом рођеном Еделштајн и сином Мирком (рођен 05.12.1940. године у Ади). Арнолд је у Бапској држао ситничарску продавницу коју је затворио 20.02.1941. године. Цела породица је страдала у Холокаусту.

ДИЈАМОНТ

Године 1885. у Шиду је забележен шактер Адолф Дијамонт. Током школске године 1885/1886. други разред основне школе у Шиду је похађала његова кћерка, Роза Дијамонт, рођена 06.07.1877. године. Следеће године породица се одселила у Паланку (ИАС Ф. 1270).

there was a building that served as the Jewish temple (synagogue).⁴⁰

Emil and Ida Winterstein were arrested in the raid on July 1942. But, it is not known, for sure, the place where they were killed. According to the data from the "Death Records" in Šid, they were killed in Jasenovac on 20th August, 1942 (DR Šid),⁴¹ but according to the records of Yad Vashem, they were killed in Auschwitz (Yad Vashem No. 193255 and 193156).

DEITCH

The family Deitch moved to Šid from Bapska in 1941. Arnold Deitch was born in Ilok on 12.10.1912. He came to Šid with his wife Tzipora-Ruža, born Edelstein, and a son Mirko (born 05.12.1940. in Ada). Arnold kept a shop of fussy goods in Bapska which he closed on 20th February 1941. The whole family was executed during the Holocaust.

DIAMONT

Adolf Diamon is registered, as a shakter in Šid in 1885. During the 1885/1886 school year, Rosa Diamont (born 06.07.1877), his daughter, attended the primary school in Šid. She was in the second grade. The following year, the family moved to Bačka Palanka (HAS F. 1270).

ДОЈЧ

Током прве половине 19. века из Младенова (тада Букин) у Шид се доселио Саламон Дојч, са супругом Гинендом и кћерком Малчи. Малчи је рођена у Младенову 1833. године, а удала се 10.10.1855. године за Илију Фишера из Острова (МКВ Вуковар).

ЕПШТАЈН

Прва кућа породице Епштајн се налазила у данашњој улици Саве Шумановића. Није познато када се из Старе Паланке у Бингулу преселио Јозеф Епштајн (Бачка Паланка, 07.10.1855 – Шид, 30.04.1919).⁴² Из Бингуле се преселио у Павловце код Руме а потом у Шид. Са супругом Хеленом рођеном Сигин-Штајн (Врбас, 1858 – Шид, 05.01.1933), имао је синове Берната (Бингула, 18.06.1880), Герзона-Максу (Павловци, 04.12.1882 – Шид, 13.12.1941), Самуела⁴³ (Рума, 1887 – Ердевик, 1918) (ИА „Срем“ Ф. 1270), Петра-Бернхарда (18.09.1892), Сигмунда (26.03.1894 - 18.06.1894), Адолфа (22.02.1897 - 06.05.1897) и Игнаца (10.02.1898 - 04.08.1901), и кћерке Регину (Рума, 1884 – Шид, 20.08.1922) и Терезу (1889) (МКР Илок). Регина Епштајн се удала 07.03.1905. године за Шандора Клајна из Товарника, а Тереза 23.03.1909. године за Емануела Фишера из Руме (МКВ Илок). Тереза и Емануел Фишер су се касније доселили у Шид. У тестаменту Хелене Епштајн, између осталог стоји: „Јавно бележнички акт састављен по мени Др Драгутину Грчићу јавном бележнику у Шиду дана 26. маја 1932. у мојој бележничкој

DAUTCH

During the first half of 19th century, Salamon Deutch moved to Šid from Mladenovo (then Bukin). He moved with his wife Ginenda and a daughter Malchi. Malchi was born in Mladenovo in 1833. She got married to Ilia Fisher from Ostrovo on 10th October 1855 (JMR Ilok).

EPSTEIN

The first house of the family Epstein in Šid was in the today's Sava Šumanović street. It is not known when Josef Epstein (Bačka Palanka, 07.10.1855 – Šid, 30.04.1919) moved to Bingula from Bačka Palanka.⁴² He moved from Bingula to Pavlovci near Ruma and then to Šid. Josef and his wife Helena (born Sigin-Stein) (Vrbas, 1858 – Šid, 05.01.1933) had seven sons, Bernat (Bingula, 18.06.1880), Gerson-Max (Pavlovci, 04.12.1882 – Šid, 13.12.1941), Samuel⁴³ (Ruma, 1887 – Erdevik, 1918; HAS F. 1270), Petar-Bernhard (18.09.1892), Sigmund (26.03.1894 - 18.06.1894), Adolf (22.02.1897 - 06.05.1897) and Ignaz (10.02.1898 - 04.08.1901), and two daughters Regina (Ruma, 1884 – Šid, 20.08.1922) and Teresa (1889; JBR Ilok). Regina Epstein married Shandor Klein from Tovarnik on 7th March 1905., and Teresa married Emanuel Fisher from Ruma on 23rd March 1909 (JMR Ilok). Theresa and Emanuel Fisher moved to Šid later on. In the last will of Helena Epstein it is recorded: "The public notary act composed by me, Dr Dragutin Grčić, a notary in Šid, on 26th May 1922., in my notary office at number 374. . . As known to me, Epstein Helena, the owner from Šid, came to my office today at twelve o'clock and

писарни у Шиду у кући број 374 - Мени лично позната Епштајн Хелена поседница из Шида пристала је данас удванајст сати у подне у моју бележничку писарну, те је при сасвим чистој свести и памети а у непрекидном заједничком присуству мени лично познати и способни сведока Клер Ивана пекара и Винтерштајн Емила трговца оба из Шида на следећи начин живом речи, без икакве силе и преваре исказала своју последњу вољу: Насљедницом мојом именујем моју унуку Естеру, кћер мога сина Герзона из Шида, пошто ме она стару и болесну двори и негује. Моја унука и насљедница Естер Епштајн имати ће после моје смрти исплатити у име нужног законитог насљедног дела мојој кћери Терезији Фишер три стотина динара; мојим синовима Адолфу и Естери Клајн деци моје кћери Регине Клајн укупно три стотине динара; моме унуку Адолфу Епштајну сада у Шиду сину мога сина Самуела Епштајна три стотине динара.“ (Основни суд у Шиду, тестамент 3/1933).

Герзон-Макса Епштајн је био по струци шумар. Бавио се трговином старим гвожђем и пољопривредом на свом малом имању. Поред тога трговао је хмељом који је извозио у Чехословачку. Саградио је кућу 1909. г. у данашњој улици Николе Тесле на броју 47.

Са супругом Катицом рођеном Фишер (Петровац, 1877 – Шид, 06.02.1937) (МКУ Илок) је имао три кћерке Маргит (Шид, 04.07.1910 – Јерусалим, 1957), Естику-Естер (Шид, 26.02.1912 – Јерусалим, 1961) и Ирен (25.05.1915 – 12.04.1917) (МКР Илок). Након упостављања тзв. НДХ 1941. године, Макса је ухапшен и претучен од стране усташа. Убрзо

under pure consciousness and with clean mind in the presence of two known witness, Ivan Kler, a baker and Winterstein Emil, a trader, both from Šid, Helena Epstein expressed her last will. She did that without any force or cheating and she said the following: I appoint my granddaughter Estera, a daughter of my son Gerzon from Šid, as my inheritor. Since I am old and sick, she takes care about me and she deserved to inherit all my belongings. But, after I die, my granddaughter Ester Epstein will have to pay, as a part of legal inheritance, three hundred dinars to my daughter Teresia Fisher; to my son Adolf and Ester Klein; to the children of my daughter Regina Klein, three hundred dinars; and to my grandson Adolf Epstein who is in Šid now, a son of my son Samuel Epstein, three hundred dinars“ (Primary Court Šid, Last will 3/1933).

Gerson-Max Epstein was a forester. He also was involved in trading old iron and worked as a farmer on his land. He worked with hop as well, which he exported to Czechoslovakia. In 1919., he built a house in the today's street Nikole Tesle, number 47.

He had three daughters with his wife Katica born Fisher (Petrovac, 1877 – Šid, 06.02.1937) (JDR Ilok): Margith (Šid, 04.07.1910 – Jerusalem, 1957), Estika-Ester (Šid, 26.02.1912 – Jerusalem, 1961) and Iren (25.05.1915 – 12.04.1917) (JBR Ilok). After Katica had died, Max married Margita, born Schweitzer. Max was arrested and beaten by Ustashe as soon as so-called Independent State of Croatia was established in 1941. He died soon due to that torture. Max Epstein was the last Jew who was buried in the Jewish cemetefy in Šid. The District

преминуо у Шиду од последица мучења. Он је последњи Јеврејин сахрањен на јеврејском гробљу у Шиду. За то је Среско начелство у тзв. НДХ издало посебну дозволу, посебно због тога што је сахрана обављена недељом. Његова супруга Маргита је ухапшена и потом убијена у Јасеновцу (Архив Војводине, Ф. 183; Јад Вашем 1796688).

Макса је након братовљеве смрти усвојио његовог сина Адолфа-Адику Епштајна из Ердевика. Адика је отишао у партизане 1941. године. Погинуо је 1945. године у чину потпуковника.

Маргита Епштајн је била кројачица. Удала се 23.11.1926. године за зубара Вилима Волбергера из Дебељаче.⁴⁴ Са њим је имала кћерку Ирену (рођена 01.09.1930) и сина Јанику (08.02.1933 - 2011). Након развода од супруга 1935. године, Маргита се запослила у Винковцима као кројачица. Други брак је склопила 1941. године са Израелом Нојманом из Чантавира. Почетак рата Маргита је са другим супругом и децом дочекала у Суботици где су ухапшени и спроведени у логор. Након што је са децом преживела логоре Берген-Белзен и Терезин отишла је у Израел.

Јаника Волбергер је у Израелу промени име у Јоел Маргалит (по имену своје мајке). Постао је професор на Универзитету Бен Гурион у Бер Шеви где је изградио завидну каријеру.

Office of NDH (Independent State of Croatia) issued a special licence for this because the funeral had to be an Sunday. His wife, Margita, was arrested and then she was killed in Jasenovac (The Archive of Vojvodina F. 183; YadVashem No. 1796688).

After his brother's death, Max adopted his brother's son, Adolf/Adika Epstein, from Erdevik. Adika joined the Partisans in 1941. He was killed as a lieutenant colonel in 1945.

Margit Epstein was a sewer. She got married (23.11.1926) to a dentist Vilim Wohlberger from Debeljača.⁴⁴ They had a daughter Irena (born 01.09.1930) and a son Yanika (Čantavir, 08.02.1933 – 2011). Having divorced her husband, Margit got a job as a sewer in Vinkovci. She got married again. Her second husband was Israel Neuman from Čantavir. At the beginning of the war Margita was with her children in Subotica. They were arrested and taken to the camp. She and her children had survived the tortures in Bergen-Belsen and Terezin camps and after that she left for Israel.

In Israel, Yanika Wohlberger changed his name into Yoel Margalith (by his mother's name). Yanika Wohlberger became a professor at the Ben-Gurion University of the Negev in Beer-Sheva where he made a great career.



*Јаника Волбергер и Маргита рођ. Епштајн
Yanika Wohlberger and Margit born Epstein*



*Маргита рођ. Епштајн са сином Јаником и другим
супругом Израелом Нојманом
Margit, born Epstein, with her son Yanika and her
second husband, Israel Neumman*



*Ирена Волбергер и Маргита рођ. Епштајн у Израелу
Irena Wohlberger and Margit born Epstein in Israel*



*Јаника Волбергер, други слева,
на броду за Израел 1948.
Janika Wohlberger, second from left,
on a boat to Israel in 1948.*

„У Мађарским и немачким логорима“⁴⁵

Зовем се Ирена Вуков, рођена сам Волбергер, 1. септембра 1930. године у Шиду, у кући деде Гершона и баке Катице Епштајн, рођене Фишер. У родном граду отац је радио као зубни лекар, одакле је ускоро премештен у Чантавир, где се 8. фебруара 1933. године родио мој брат, који данас живи у Израелу, у Бершеви Омер. Стекао је академско звање доктора и професор је биологије на универзитету Бен-Гурион.

Родитељи су се растали када је мени било пет, а брату две и по године. Вратила сам се у Шид где сам похађала први разред основне школе. Мајка Маргита запослила се као кројачица у Винковцима. Почетком 1941. године мајка се удала по други пут, за Израела Нојмана, у Чантавиру.

Дванаестог априла Мађари су окупирали Бачку, након чега је започело малтретирање и убијање Јевреја и Срба. У септембру 1941. примљена сам у први разред суботичке женске гимназије. Након два месеца, на основу прописа „*numerus clausus*“ сви Јевреји првог разреда су избачени из школе. У септембру 1942. су нас примили у грађанску средњу школу, поново у први разред. После месец дана опет смо били избачени.

Следеће 1943. године, у септембру, Јеврејска општина је организовала јеврејску гимназију у дворишној згради до синагоге. По трећи пут била сам у првом разреду. Тада је у Суботици живело око 5500 Јевреја. Деветнаестог марта 1944. године („црна недеља“), Немци су окупирали Мађарску. У априлу су одвели оца и

“In Hungarian and German camps”⁴⁵

My name is Irena Vukov, born Wohlberger, on 1st September 1930. I was born in the house of my grandfather Gerson and grandmother Katica Epstein (born Fisher) in Šid. My father was a dentist in Šid from where he moved to Čantavir where my brother was born on 8th February 1933. Today he lives in Israel in Beer Sheva-Omer. He got his PhD and he is a professor of biology in the Ben-Gurion University of the Negev in Beer Sheva.

My parents divorced when I was five and my brother, two and a half years old. We came back to Šid where I attended first grade of the primary school. My mother, Margit, got a job as a taylor in Vinkovci. At the beginning of 1941., she married Israel Neumman in Čantavir.

The Hungarians occupied Bačka on 12th April 1941. After that, the mistreatments, turchures and killing of the Jews and Serbs started. In September 1941., I was accepted in the first grade of High School for the girls in Subotica. Two months later all the Jewish children were expelled from the first grade according to the rule “*numerus clausus*”. In September 1942., we were accepted again to the public secondary school. I was in the first grade again. After a month, we were expelled again.

In the September, 1943., the Jewish community organized the Jewish High School in the building situated in the backyard of the temple. I was in the first grade for the third time. At that time, about 5500 Jews lived in Subotica. On 19th March 1944., the Germans occupied Hungary (“black week”). In April, they took my

очуха у тзв. радни јеврејски батаљон. Отац и његов брат погинули су у Украјини на фронту, где су их натерали на минско поље. Мајку, брата и мене силом су одвукли у гето, затим у Бачалмаш (Bácsalmás), сабирни логор.

Након три или четири недеље су нас 84 лица убацили у вагоне. Нас су као последње утерали у последњи вагон. Три задња вагона откачили су негде у Мађарској. Преко дана смо стајали гладни и жедни. Одвукли су нас у логор Штрасхоф (Strasshof). Након недељу дана „дезинфекције“ ставили су нас у тадашњи Лунденбург, данас Брецлав (Чешка), где су нас чекали есесовци са керовима и „изабрали“ између нас пољопривредне раднике за судетску област. Опет смо укрцани у друге вагоне. Нас 28 Јевреја стигло је у тадашње Унтер-Теменан село, данас Пошторња, на имање јеврејске породице Лихтенберг које је „добрио“ од немачке владе окружни гестаповец Франц Штангел. „Настанили“ смо се у штали за стоку.

Крајем октобра 1944. године утерали су нас у вагоне, након бомбардовања. У ноћи 12. новембра стигли смо на четири и по километра од логора Берген-Белзен. Одатле су нас терали пешице до логора, а са обе стране цесте видели смо на хиљаде мртвих људи.

Почетком априла 1945. године, дан-два пре ослобођења Берген-Белзена, потерали су нас, око две хиљаде Јевреја, и мајке са децом, у вагоне и две недеље нас возили до Терезиенштата, где нас је 8. маја 1945. године у 7 сати увече, ослободила совјетска војска.

Трајало је дванаест-тринаест дана док смо разним возилима, колима, пешице стигли у

father and my step-father to the, so called, “working Jewish battalion”. My father and his brother died on the front in Ukraine where they were forced to go through the mine-fields. Later on, they forced my mother, brother and me to go to ghetto, and then to Bácsalmás, concentration camp.

After three or four weeks, they put eighty-four of us into the train. We were the last and they put us in the last wagon. The last three wagons were unhooked somewhere in Hungary. We were standing hungry and thirsty for days. They took us into the camp Strasshof. A week later, after the “dezinfection”, they took us in Lundenberg, today it is Břeclav (Czech Republic). The SS soldiers were waiting for us with the dogs and they “picked” the farmers among us for the Sudet`s area. We were put into the wagons again. Twenty-eight of us came to Unter-Temenan village; today it is Poštorná. We were sent to the farm which used to be the property of a Jewish family Lihtenberg. Franz Stangel „got“ the farm from the German Government. We „settled“ in the stable.

At the end of October 1944., after the bombing, we were put into wagons again. On 12th November, during the night, we arrived to the “stop” that was about four kilometres far from the camp Bergen-Belsen. We were forced to walk to the camp from there. We saw thousands of dead people on the both sides of the road.

At the beginning of April, 1945., a day or two before the liberation of Bergen-Belsen, they forced us, about two thousands Jews and mothers with their children, to the wagons. We were travelling to Therezienstat for two weeks.

Суботицу и Чантавир.

У лето 1946. године решили смо се за Алију у тадашњу Палестину. Укрцали су нас у пристаништу Бакар на Јадрану, нас око 4500 јеврејских омладинаца, у лађу „Кнесет Јисраел“. Недалеко од израелске обале опколили су нас Енглези и одвели нас својим лађама на Кипар. Тек након 15 месеци стигли смо у Израел где смо провели две недеље у карантину. Нахранили су нас, извршили лекарске прегледе и добили смо израелске легитимације. До 1. јуна 1948. била сам у кибуцу Шаар-Хаамаким, затим до 5. јуна 1950. године сам била у војсци где сам изучила аутомеханичарски занат. Августа 1952. године полажем пријемни испит на факултету у Хаифи. Испит је успео, али те године сам се удала за мађарског Јеврејина, а 23. октобра 1955. у Хаифи нам се родила кћерка Верица. Цела породица мог мужа, осим брата, убијена је у Аушвицу. Он је решио да се вратимо у Мађарску. Растали смо се 1959. године.“ (Ми смо преживели... 2005: 136-138).

Естика Епштајн се удала 1940. године у Винковце за Макса Адлера. Када су Макса усташе убиле под оптужбом да је комуниста, Естика је са кћеркицом Катицом дошла у Шид. У току хапшења шидских Јевреје јула 1942. године, она је заједно са кћерком побегла испред усташа. Успела је да пређе у Нови Сад. Скривала се читавог рата, а кћерка Катица била је смештена код часних сестара у Суботици. После рата Естика се удала за др Игнаца-Иру Сингера који је дошао из заробљеништва. Он је био лекар у Шиду до

The Soviet Army liberated us on 8th May, 1945., at seven o'clock.

It took us twelve to thirteen days till we arrived back to Subotica and Čantavir by different means of transportation.

In the summer, 1946., we decided to go to Palestina. They put us into the sheep “Kneset Jisrael” at the port Bakar on the Adriatic Sea. There were about 4500 of us, the Jewish youth. We were not far away from the Israel coast when the English army surrendered us and took us to Cyprus. After fifteen months, we finally arrived to Israel where we spent two weeks in quarantine. They fed us, checked us and we got Israel’s papers. I was in the kibbutz Sha’ar HaAmakim till 1st June 1948., and then in the National Army until 5th 1950., where I studied to become a mechanic. In August 1952, I wanted to study at the University of Haifa. I passed the exam, but I did not enroll in the school since I got married. I married a Hungarian Jew on 23rd October 1955., and our daughter, Verica, was born in Haifa. The whole family of my husband, except his brother, was killed in Auschwitz. He decided to go back to Hungary. We divorced in 1959“. (We survived... 2005: 136-138).

Estika Epstein married Max Adler in Vinkovci in 1940. Max was labeled as a communist and Ustashe killed him. Estika came to Šid with her daughter Katica. At the time of organized arrest of Jews in Šid by Ustashe, she escaped with her daughter and managed to get to Novi Sad. Estika was hiding all the time during the war and her daughter was with nuns in Subotica. After the war, Estika married Ignac-Ira Singer who

1949. године, када су се одселили у Израел. Њихов син Александар-Брацо родио се новембра 1946. године.



*Слева: Ирена Волбергер, Макс Адлер, сестра Макса Адлера и Естика рођ. Епштајн
From the left: Irena Wohlberger, Max Adler, sister of Max Adler, and Estika maiden Epstein*

Изјава Естере Адлер Анкетној комисији у Вуковару при комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини – Експозитура Шид, број 82/1945 (АВ Ф. 183).⁴⁶

„Генералије сведока: Презиме и име: Естера Адлер, године старости: 33, занимање: домаћица, вера: израелска, народност: Јеврејка, место становања и тачна адреса: Шид кбр. 811.

Ја сам рођена и одрасла сам у Шиду, па сам и после удаје а поименично пред рат живила у Шиду, те сам тако у Шиду дочекала општи прогон Јевреја. Одмах у почетку окупације

came from the captivity. He was a physician in Šid till 1949., when they moved to Israel. Their son Alexander-Braco was born in November, 1946.



*Естика рођ. Епштајн са супругом др Игнацом Сингером, и децом Катицом и Александром
Estika maiden Epstein with her husband doctor Ignac Singer, and her children Katica and Aleksandar.*

The statement of Estera Adler to The Investigation Commission in Vukovar which was a part of the Commission for establishing the crimes of occupators and their assistants in Vojvodina – The Exposition of Šid, No.82/1945 (AV F. 183).⁴⁶

„Surname and Name: Adler Estera. Age: 33. Profession: housewife. Nationality: Jewish. Address: Šid, house No. 811.

I was born and grown up in Šid. As a child, I lived in Šid, I got married in Šid, and I was in Šid when the persecution of the Jews started at the beginning of the Second World War. Immediately

ми први смо били понижени и свакодневно малтретирани на разне и све могуће начине и то и мушко и женско и напослетку и невина деца. На то би нас јавно жигосали као нижу расу и извргли наругивању у потсмесима, па и шамарању уличне руље. Моме брату се по концем 1941. године тако једном приликом избили зубе. А да не говорим о старијим немоћним женама као на пр. Госпођу Винтерштајн, Лустиг, Маргити Епштајн, Клајновима и другима. Опште познатог старца Игнаца Рајха од 80 и неколико година, а који је био опште популаран и цењен у месту извргле су усташе такође злостављању и јавној шикани а исто тако су чинили и са реуматичним старим Јене Лустигом, па са опште поштованим старим трговцем Емилом Винтерштајном, као и са осталима. Мој отац Макса Епштајн био је пребијен у усташком стану од Јосипа Шука таборника у Шиду због тога што се мој отац није могао одазвати позиву усташког стана да положи извесну своту новаца из разлога што није имао и зато је био премлаћен. Када се је од тога разболео и легао болестан дошле су усташе да га и даље малтретирају, па су га онако болесног и немоћног бацале са кревета и извукле испод њега мадраце и постељину и опљачкали нам иначе кућу у којој је отац у својој кући на циглама после тога умро.

Одмах у почетку окупације ми смо Јевреји, Срби и Цигани стављени изван закона и усташке власти су систематски приступиле нашем имовинском и физичком уништењу и истребљењу. У Шиду је добар део трговина налазио се у јеврејским рукама, одмах у почетку у све те трговине постављени су комесари што

after the war broke out, women, men and innocent children were humiliated and tortured in different ways by the Croatian army and Croatian people that supported Nazi Germany (Ustashe). Women were especially tortured: we were forced to do hard physical work. They showed up unexpectedly and ordered us to do heavy work that was usually done by men. We were taken, under the threat, through the streets of Šid, and tortured in the front of other people. We were labeled and treated as people of "lower class". Sometimes, people on the street would scream at us, ridicule us, and even slap us. Once, they threw out teeth to my brother. Can you imagine, old powerless woman as Mrs Winterstein, Lustig, Margit Epstein, Klein and many others on the streets being tortured. We all knew Ignac Reich, 80 years old man, who was well known and respected in our town. Ustashe ridiculed him and tortured him while he was walking on the street. The same happened with old, sick, rheumatic, Jena Lustig, with the respected old merchant, Emil Winterstein, and with many others. My father, Max Epstein, was beaten in the Ustasha's headquarter by Josip Šuk because he couldn't deposit amount of money that they asked for. After that, my father got ill but Ustashe came again and continued torturing him. They threw him out of his bed together with the linens and mattress. Then, they robbed our house. Later on, my father died on the brick floor.

At the beginning of the occupation, as ordered by Ustashe, the Jews, Serbs and Roma were not protected by the law any more. Ustashe started our personal extermination and destruction of our properties. Since many of the

је значило да се цела имовина свима тим трговцима одузима а право над имовином поверава посебним опуномоћеницима (комесарима) НДХ. Даље вођење трговине није се дакле обављало, него су ти комесари наставили да воде радњу или боље рећи да уновчују робу за рачун НДХ, а власницима ако су се смиловали нешто су давали за нужно издржавање односно за голи живот. Напомињем да је ту код уласка комесара у поједине радње извршена по одговорним и неодговорним усташама кућна и џепна преметачина и да су све драгоцености готовина и вредности већ тада опљачкани, да су они власници трговачких радња свакодневно упућивани на бесплатан рад и шикану. [...] а да се не [...] од своје куће, док је опет код куће држава преко комесара поставила руку на свему да су тако Јевреји доведени на положај да им је све одузето на једној страни, а да су морали физички радити и здрави и болесни на другој страни, да се нико није бринуо за нужно издржавање, за одело и храну. Ишло се даље затим, да се временом Јевреји потпуно упропасте да им се имовина и капитал одузме, а сами они да се исто тако у мучењима и патњама природном смрћу ликвидирају. Када се и то учинио дуг пут, онда су једнога дана надлежни решили да све Јевреје покупе у логоре и да им насилним путем у логорима побију или ножем или у такозваним ћелијама смрти помоћу отровног гаса или на који други још свирепији начин, како су већ утврдиле Анкетне комисије у логорима Земун, Сајмиште, Јасеновац, Аушвиц и сличнима.

У грађарску радњу Ирене и Јене Лустига

stores were the property of Jewish people, Ustashe assigned their own people (commissioners) for each store. This way, the Jewish people lost their properties and new owners of the stores became the Ustashe. This way, the business continued with new owners and all profit was going to new formed state, NDH. In some occasions and in few cases, it happened that the new owners (Ustashe) shared some profit with the previous owners (Jewish people). Also, it was very common that Ustashe checked the Jewish houses, and then they would rob and take all valuable things from their houses and stores. Since everything was taken from them, Jewish people had to earn their living by working very hard. All of them, healthy or sick, had to work and listen the Ustashe. Some Jewish people died due to very poor living conditions, but most of them were the victims of Ustashe. Ustashe had plans to destroyed and totally eliminate and extraminate Jewish people. So, they decided to take all Jews and put them in one place, in the camp. The camps were the places where Jews were tortured, where they did not have enough food and where the hygiene was very poor. But that poor environment and peoples' struggling were not enough. Ustashe decided to exterminate and kill all Jews. And the brutal killing started. Some of them were killed with knives, but most of them were pushed into the gas chambers where they were exposed to poison gas. Not having clean air, Jews were dying in the big groups. This severe way of extermination was going on in the camps in Zemun, and in the camps situated in Sajmiste, Jasenovac and Auschwitz, as per the data gathered by special Commission.

постављен је за комесара Рудика Спајић, иначе познати усташа из Шида, у трговачку радњу галантерију на мало и велико Леополда Клајна, био је постављен за комесара Љуба Вићановић из Шида, у драгуљарску и сајцијску радњу Мајера Францоza постављен је за комесара Шварц, усташа из Шида.

У велику колонијалну радњу Емила Винтерштајна био је постављен за комесара Фрања Мали усташа из Шида, у кожарској радњи Израела Штерна и сина био је постављен за комесара Иван Ђурић усташа из Кукујеваца.

У радњи Јошке Шротмана у улици Лазарет постављен је за комесара и после све себи присвојио један од комшија именован Ђура Глунђа. Остали као на пр. житарски трговци нису имали комесаре, јер нису имали ни робе, а кућном преметачином им је капитал однешен. На описани начин имовинско стање почело се ликвидирати, а истичем да је већи део имовине развукао усташки олош него што је добила хрватска држава.

Описани комесари не само што су били помагачи новог Хитлеровог поретка у плачки туђе имовине, него су се и иначе као усташе одликовали и хапшењима, мучењима, злостављањима а и убијањима Јевреја, Срба и Цигана а ово комесарство им је било као награда за ревносну службу на другој страни.

У Шиду је пре рата било 18 јеврејских породица са укупно 75 душа. Било је 18 јеврејских домова и 16 трговачко-занатских радњи.

Од породица биле су како следеће:

1. Породица Макса Епштајна, трговца, мога оца

As per the records, in the shop owned by Irena and Jane Lustig, the commissioner was Rudika Spaic, known Ustasha from Sid. For the store owned by Leopold Klajn, Ustaša assigned the commissioner named Ljuba Vicanovic from Šid and for the Jewelry store, owned by Majer Francoz, the commissioner was Mr. Svarc from Šid. The commissioner for the big, colonial store, owned by Emil Vinterstajn, was assigned Franja Mali, Ustasha from Šid. The store in which leather was available and sold, owned by Izrael Stern and his son, was given to Ivan Djuric, Ustasha from Kragujevac. The store previously owned by Joshka Schrotmman in the Lazaret Street, was given to the neighbor, Djura Gluvnja. The rest of the stores, for example, the stores that managed the wheat, the commissioners were not assigned. The reason for that was that the stores were already empty, the stores were already robbed and all goods were already taken away. This way, Jewish people lost everything, all valuable things that they had were taken and transferred in the hands of Ustashe.

These commissioners were known as sympathizers of the Nazi Germany, but they were additionally involved in abusing, torturing and killing Jews, Serbs and Roma. So, all the money that they collected as being the commissioners of the shops and stores, appeared to be their salaries and their awards for the crime that they were committed.

As per the records, before the Second World War, in Šid, there were 18 Jewish families with total of 75 individuals. There were 18 Jewish households and 16 shops owned by Jewes.

који је како сам навела претучен умро 1941. г., у породици је била друга му жена Маргита која је одведена у Јасеновац, затим ја и моја мала кћи Катица Адлер које смо се неким чудом спасиле и синовац Адолф Епштајн, који је још од 1941. г. отишао у партизане и код ослобођења погинуо као потпуковник.

2. Породица Леополда Шлезингера од девет чланова, која је сва одведена у Јасеновац и тамо побијена. Леополд Шлезингер имао је са собом сестру Естиру Малц, затим нећаку Гизелу Блат и њеног мужа Хермана Блат. Нећака Мишка Шротмана и жену му Розу, нећака Јошку Шротмана и нећаку Шарлоту Хент и мужа јој Александра.

3. Породица Лазе Клајна са женом Едитом рођеном Штајн, Рудиком(?) дететом од једне године, сви одведени у Јасеновац.

4. Породица Розе Велиш са матером Етелком, старица од 85 год. одведени у Јасеновац.

5. Породица Леополда Клајна трговца, до 6 чланова од којих су успели да побегну у Швајцарску Леополд Клајн, жена му Етелка, син Лацика и снаја Ружица, син Јошка је стрељан у Вуковару, а син Милан налази се у заробљеништву као југословенски војник.

6. Породица Јене Лустига од које је Јена умро природном смрћу, а жена Ирена успела да склони у Швајцарску.

7. Породица Мајера Францоza успела је да побегне и да се склони у Швајцарској и то: Мајер Француз, жена му Сима и кћери Ела и Мира.

8. Породица Јосипа Штерна, т.ј. Јосип и жена су склоњени у Швајцарску, а сестрић Пера отеран у Јасеновац.

The following families lived in Šid at that time:

1. The family of Max Epstein, a merchant, my father who was, I mentioned, bitten till death in 1941. Our household consisted of Max's second wife Margita, taken to Jasenovac, and then me and my little daughter Katica Adler, saved by some miracle, then a cousin Adolf Epstein who joined to Partisans in 1941. He died as a lieutenant-colonel just before the liberation.

2. All 9 members of Leopold Schlesinger family were taken to Jasenovac and there they were killed. Leopold Schlesinger had a sister Estira Malc, a cousin Gisela Blat and her husband Herman Blat, a cousin Mishko Schrotman and his wife Rosa, a cousin Joshka Schrotman and a cousin Sharlot Hent and her husband Alexandar.

3. The family of Laza Klein: He with his wife Edit maiden Stein, Rudika(?), a year old child, all were taken to Jasenovac.

4. The family of Rosa Velish with her mother Etelka, a eighty-five years old woman, were taken to Jasenovac.

5. The family of merchant Leopold Klein: There were six members but some of them escaped to Switzerland: Leopold Klein and his wife Etelka; son Lacika and daughter in law Ružica; son Joshka were shot in Vukovar, son Milan was a prisoner of war as a Yugoslav soldier.

6. The family of Jena Lustig: Jena died from natural causes and his wife Irena escaped to Switzerland.

7. The family of Mayer Francos run away and hide in Switzerland: Mayer Francos, his wife Sima and their daughters Ela and Mira.

8. The family of Josip Stern: Josip and his wife were

9. Породица Емила Винтерштајна, т.ј. Емил и жена му Клара отерани су у Јасеновац.

10. Породица Јосипа Моргенштерна, т.ј. Јосип, жена му Катица и петеро деце од којих 2 муш и 3 жен., којима имена не знам, сви седморо отерани

11. Породица Шанике Кона, т.ј. Шаника побегао у Мађарску и вероватно погинуо, а жена му Ирена у повратку је из Мађарске.

12. Породица Аврама Кишицки налази се у животу и то: Кишицки Аврам и три кћери: Верица, Јудита а трећој имена не знам, док му је жена погинула несретним случајем приликом борби код Шида.

13. Породица Рајх Игњата, т.ј. Игњат и кћи му Сидонија отерани су у Јасеновац.

14. Породица Шпигл Хермана, т.ј. Херман, жена му Роза и кћери Злата и Ружица отерани су у Немачку и вероватно тамо побијени.

15. Породица Мише Хана, т.ј. Миша и жена му отерани су у Јасеновац.

16. Породица Др. Корнела Лебла избегла је прогон у Јасеновац на тај начин што је Др. Корнел Лебл био у ропству као резервни официр, жена му Олга и синови Мирко и Саша побегли су у Швајцарску, свастика Ирена Кастнер побегла је и вратила се из Мађарске, а пуница Хермина Розенфелд утекла у Италију.

17. Породица Францоз Јанка од жене и деветоро деце којима имена не знам одведена је у Јасеновац, и коначно

18. Малц Саламон обешен је као таоц из земунског логора.

Према изложеном од 75 душа јеврејске народности у почетку рата у Шиду, данас је у животу још свега 24 душе. Ни једне трговачке

hidden in Switzerland and his cousin Pera was taken to Jasenovac.

9. The family of Emil Winterstein: Emil and his wife Klara were taken to Jasenovac.

10. The family of Josip Morgenstern: Josip, his wife Katica and their five children, two boys and three girls, whose names I can't remember. All of them were taken....

11. The family of Shanika Kohn: Shanika escaped to Hungary and probably died. His wife, Irena, had returned from Hungary.

12. The family of Abraham Kishicky: Abraham and his three daughters Verica, Judita, and I don't know the name of the third one, are still alive but his wife died accidentally during the battles around Šid.

13. The family of Ignac Reich: Ignac and his daughter Sidonia were taken to Jasenovac.

14. The family of Herman Spigl: Herman and his wife Roza, with daughters Zlata and Ruzica, were taken to Germany where they probably were killed.

15. The family of Misha Han: Misha and his wife were taken to Jasenovac.

16. The family of Kornel Lebl was not taken to Jasenovac because Kornel Lebl was in prison as a reserve officer; his wife Olga and sons, Mirko and Saša, were rescued and they went to Switzerland; his sister-in-law, Irena Kastner, escaped to Hungary and come back; his mother-in-law, Hermina Rosenfeld escaped to Italy.

17. The family of Francos Janko: Janko, his wife and all nine children (the names are unknown) taken to Jasenovac, and finally

18. Malc Salamon was hanged as a hostage in Zemun's camp.

радње ни друге имовине нема осим голих зидова у упропашћеним кућама.

Ствари из јеврејских кућа и намештај и постељина и одела и остало односила је логорница усташке младежи Тот Илонка и нисам могла установити где се те ствари сада налазе, али како се чује било је и некаквих дражби на којима су се продавале ствари, али то ствари мале вредности док је оно вредније нестајало још пре пописа ствари.

Одвођење свих Јевреја из Шида је уследило 27.07.1942. г. и то изненада једне ноћи покупљени су сви и дотерани у општинско двориште а затим отпраћени на желез. станицу Шид, па у марвене вагоне одведени су прво у логор Винковце, па онда у Јасеновац, одатле им се даље траг губи, а зна се позитивно да они који су тамо доспели изузев једне мале групе која је успела да из логора побегне, сви су заједно у логору завршили страшном мученичком смрћу.

Код хапшења и спровођења Јевреја у Шиду учествовали су и опште се показачи као ревносни у вршењу усташке службе и као зликовци са човечанскога гледишта ови: Руда Спајић, усташа из Шида, Стјепан Беус железнички чиновник и то био је до рата помоћник магационера на станици Шид, а онда усташки шеф станице у Шиду, а сада наводно са службом као железничар у Загребу, Припузовићи отац и син усташе из Шида, којима имена не знам и који су побегли, а жена односно мајка живи и данас у Шиду. Ференц Магош усташа из Шида, од редара Мишко Прегун, Кулић Влада, Карло Корун усташа из Шида и Мали Фрањо, и Шварц, сви из Шида.“

As per the data, there were 75 persons of Jewish nationality in Šid at the beginning of the war. Today, only twenty-four of them stay alive. There are no commercial stores or any other properties except the empty walls of destroyed houses.

All items and furniture, linen, clothes and everything else were taken away by the member of Ustasha youth movement, Tot Ilonka. I couldn't find out where the things are now. As far as I know, there were some sales but all things were sold at very low prize. All the things of great values disappeared before the inventory.

The Jews were taken from Šid on July 27th 1942. Suddenly they all were gathered and brought into a backyard of the Town Hall. Then they were taken to the railway station in Šid and they were pushed into wagons that usually were used for transport of animals. The train took them to the camp in Vinkovci and then to Jasenovac. The witness on the stand, one of the survivors, mentioned in the front of the Commission: "I don't know anything about what happened to them. I only know that a small group of people escape from the camp successfully. The rest of them died in very cruel way, in the gas chambers".

As per the witness on the stand, the people who were involved in arrest and torture of Jews were Ruda Spajić, Ustasha from Šid; Stjepan Beus, a railway clerk before war and then Ustasha chief of the railway station, (now he is in Zagreb); father and son Pripuzović, Ustasha from Šid, whose names I don't know because they run away from Šid but his wife (mother) still lives in Šid today. Ferenc Mačoš (?), Ustasha from Šid; a policeman Miško Pregun, Kulić Vlada, Karlo Korun Ustasha from Šid, Franjo Mali and Švarc, all from Šid.

КИШИЦКИ

Књиговођа у Месној индустрији Шид пре рата, а након рата и привремени руководилац исте, био је Абрахам Кишицки. Абрахам је син осијечког кантора Арона и Таубе-Беле Кишицки.⁴⁷ Рођен је 08.10.1895. године у месту Мстибово (Белорусија). Породица Кишицки се доселила у Осиек око 1896. године, одакле је Абрахам прешао у Шид 1924. године (Sršan 2003: 384-385). Оженио се у Осиеку са Ружом Виноград (Мстибово, 06.05.1906 – Шид, 1944). Имали су три кћерке: Веру (16.12.1927), Јудиту (07.08.1932), и Мирјам (Шид, 28.05.1942 – Загреб, 11.12.1996). Јудита се удала за Љубомира Петровског из Загреба, а Мирјам за Мухарема Халимовића из Загреба. Кишицки су најпре становали у месној индустрији, а потом су се преселили у кућу у којој се налазила пекара Чубрило (данас Карађорђева 73).

За време тзв. НДХ остали су у Шиду. Били су поштеђени од прогона, јер је Абрахамов брат из Загреба, др Жига Кишицки, као лекар био у милости владе. Ружа Кишицки је погинула несрећним случајем 5. децембра 1944. године, када је њихову кућу погодила граната испаљена у току борби код Шида. Абрахам Кишицки је одмах после рата постављен за привременог руководиоца Месне индустрије Шид, са задатком да ревитализује предузеће. Убрзо је са кћеркама отишао у Загреб, где је вероватно и преминуо.

KISHICKY

Abraham Kishicky was a clerk in The Meat Industry in Šid before the war. He was a son of Aron, cantor in Osijek, and Taube-Bela Kisicky. Abraham was born on October 8th 1895., in Mstibovo (Belarus). Kisicky family moved to Osijek around 1896., and then to Šid in 1924. (Sršan 2003: 384 – 385). Abraham got married in Osijek to Ruža Winograd (Mstibovo, 06.05.1906 – Šid, 05.12.1944). They had three daughters, Vera (16.12.1927), Judita (07.08.1932), and Miriam (Šid, 28.05.1942 – Zagreb, 11.12.1996). Judita married Ljubomir Petrovski from Zagreb and Mirjam married Muharem Halimovic also from Zagreb. First, they lived in the complex of the Meat Industry and then they moved to the house where the Čubrilo's bakery shop was (today: Karadjordjeva street, number 73).

During the Second World War and Independent State of Croatia (NDH), the family stayed in Šid. They were spared from persecution because Abraham's brother from Zagreb was at the mercy of government as a physician. Ruža Kishicky was killed accidentally on December 5th 1945., when the shelling, during the fight near Šid, hit their house. Immediately after the war, Abraham Kishicky was appointed as an interim manager of The Meat Industry and his mission was to revitalize the company. However, he soon left for Zagreb with his daughters, where he probably died.



*Чубрилова кућа у којој је живела породица Кишицки.
Čubrilo's house in which family Kisicky lived.*

**Изјава Абрахама Кишицког Анкетној
комисији у Вуковару при комисији за утврђивање
злочина окупатора и њихових помагача у
Војводини – Експозитура Шид, број 166/1945.⁴⁸**

„Генералије сведока: Кишицки Абрам,
стар 50. По занимању приватни намештеник на
Сухомеснатој и млинској индустрији у Шиду, по
народности Јевреј, са станом у Шиду, изјављује
следеће:

Тачан број Јевреја у Шиду и у Шидском

**The testimony of Abraham Kishicky to
The Survey Commission in Vukovar, The Commission
for the Investigation of the Crimes of Occupiers and
their Followers in Vojvodina – branch office in Šid,
No. 166/1945,⁴⁸ states the following:**

„General information about the witness:
Kisicky Abram, age 50. Profession: employed
in the Meat Industry in Šid. Nationality: Jew,
Residence: Šid.

Kishicky Abram declares: I don't know

срезу није ми познат, колико је тај износио прије рата, али држим нешто преко 90 лица. Моја обитељ и остали Јевреј истраховали су већ неколико година пред рат од доласка нечовечног нацистичког окупатора и његових домаћих сателита, јер смо знали како је нечовечно поступано са јеврејима у Немачкој и у осталим земљама, које је Немачка окупирала. Знали смо не само за циљеве те нечовечне идеологије, који су у крајњем водили посвемашњем и брзом уништењу свеколиког јеврејства, него су нам били познати већ неколико година пред рат и циљеви домаћих издајника, организованих у разним покретима, као што су то били усташки и љотићевски покрет. Ми овде који смо живели у Бановини Хрватској осећали смо на једном сектору културног живота и јавних гласила да се под туторством немачке експанзије ка југоистоку спрема баш са стране Павелићевог политичког покрета ако не исти а оно сличан поступак са Јеврејима као и у Немачкој. Зато је разумљиво да смо ми овде почетак окупаторског режима дочекали са великом зебњом. Ова наша зебња и горе изложено страховање указало се не само основано, већ поступак са нама превазишао је све зле слутње, које су нас узнемиравале годинама пре окупације. Могу мирно рећи да ми најцрње слике фантазије из времена пред рат нису ни приближно одговарале оној дубокој трагичној ситуацији у коју смо ми Јевреји запали.

Поступци против Јевреја у прво време окупације били су слични онима против Срба и Цигана у тзв. Н.Д.Х. тако да су прве мере против Јевреја започеле, тада су те мере примењиване

exact number of Jews in Šid and Municipality of Šid before the war, but I believe that it was over ninety persons. My family and the other Jews were feared few years before the war started in our area. We heard about the inhuman treatment of Jews by Nazi and their domestic followers in Germany and the countries that were occupied by Germany. We'd already heard about the inhumane treatments and strategies which led to the complete extinction of the entire Jewish population. We also heard about the intentions of the domestic traitors organized in various movements like Ustashe and Ljotić Group. All of us who lived in Banovina Hrvatska knew what Pavelić wanted to do. Pavelić organized political movement and system, with respect to the Jews, similar to the one that was present in Germany. Therefore it is easy to understand how we felt at the beginning of the war. We were frightened.

Our anxiety and fears were disturbing even in the years before the occupation. But, I can calmly say that the darkest images from the time before the war, didn't come close to the tragic situations in which we were put during so-called Independent State of Croatia (NDH) and the war.

The actions against the Jews were similar to those against the Serbs and Roma in so-called Independent State of Croatia. The first anti-Jews actions were initiated at the same time when anti-Serbs and Roma actions started. The procedures against the Jews by Germans were the same even worse as the procedures against the Serbs by the Croats.

It was hard to say who was treated worse because each treatment was so special and it

и против Срба и Цигана. Наравно да је поступак против Јевреја нарочито са стране немачког окупатора већ у првим данима био гори него против Срба и Цигана, али и то се не може у свему генерално рећи, јер су Срби са стране усташког режима, ако не баш сви а оно добар дио њих, у много чему у првим данима много теже пролазили од нас Јевреја. Тешко је говорити тко је од нас лошије пролазио, јер је поступак против нас био осебујан и зависило је много тко је био наредбодавац и тко извршилац, дакле зависило је много и од самих људи. Свакако се може рећи да су Јевреји, Срби и Цигани у тим првим данима третирани као људи мање вредности и да су углавном мере предузете против њих биле ако не исте оно барем сличне.

Одмах након проглашења тзв. Н. Д. Х., а то проглашење се по свему покрива са доласком Немачке војске, као прва мера против Јевреја и Срба уследило је одузимање радио-апарата. Већ 27. априла 1941. следи први присилан рад који се састоји у томе да Јевреји и Срби морају затрпавати рупе проузроковане од авионских бомби са стране немачких бомбардера и да морају чистити друмове, да би тако комуникације биле стављене у ред за непрегледне колоне немачке војске.

У исто време тј. концем месеца априла 1941. г. долази на станицу жељезничку у Шиду већи одред њемачких саобраћајних војника са ознаком на раменима слова „Е“. Овај одред као да је имао и задатак да мучи и деморалише јеврејско становништво.

Тако је тај војно-саобраћајни одред за

depended on those who gave the orders and those who executed the orders. But for sure, the Jews, Serbs and Roma were treated as the people without values, as the second rang people, and all the actions against them were similar or just the same.

Immediately after the declaration of The Independent State of Croatia, which coincided with the arrival of the German army, the first thing was to take away the radios from all Jews and Serbs. From April 27th 1941., the Jews and Serbs were forced to filled the holes in the gorund caused by the bombs from German airplains, and to clean the roads and keep them in order for endless lines of upcoming German soldiers.

Meanwhile, at the end of April 1941, the greater detachment of “German traffic troops” with the shoulder patches “E” on the uniforms came to the railway station in Šid. One of the tasks for this unit was to torture and demoralize Jewish population. On May 1st, German state holiday, that unit gathered all male Jews “for work” at the railway station in Šid. First of all, we had to clean toilets, scrubbed floors, carried slack and clean the rubbish in the station and on the tracks around the station. The commandant of this detachment was a Zonderfirer whose name I do not remember. His chief-assistant was non-commissioned officer Šuster. He could be called a beast in human body, because he enjoyed torturing and humiliating Jews.

At the same time we were exposed constantly to verbal abuse and ridicules. During the work, a Zonderfirer or non-commissioned officer Šuster and a detachment of the German

дан 1. маја 1941. г. т. ј. на дан њиховог државног празника позвао све мушке Јевреје, до којих су могли у брзини доћи, на „рад“ на жељезничку станицу у Шиду. Морали смо пре свега чистити заходе, рибати подове, носити шљаку, чистити друго смеће у самој згради жељезничке станице и на прузи око станице. При томе смо били стално обасути разним грдњама и поругама. Усред рада прекинуо би нас зондерфирер или подофицер Шустер и уз један одред немачке војске силио нас на „телесне вежбе“. Те су се вежбе састојале у томе, да смо у блатњавом јендеку иза станице морали лећи, затим нас је терао у јендек пун воде из којег би излазили мокри до коже. Све је то рађено на очиглед многе публике, која се нашла на станици, а понављало се скоро свакога дана.

Испочетка нису мене лично пронашли, на мене је дошао ред тек 15. маја, када ме је подофицер Шустер ухапсио у пратњи једног наоружаног њемачког војника, отерао на станицу на рад. Наредио ми је под претњом да ће у противном случају употребити оружје, да се морам пријавити његовом претпостављеном официру са речима: „Ја сам јеврејска свиња и пријављујем се на рад“. Затим ми је наредио да у року од 10 минута оперем патос у жељезничкој саобраћајној канцеларији, који посао не би могао да сврши човек који је вичан том послу, па наравно да нисам могао у том року тај посао свршити и зато ме је казнио тиме да ме отерао иза станице у јендек и да сам морао десетак пута на његову команду лећи у највеће блато, затим ми је наредио да пузим на ногама и рукама у јендек са водом а све је то било попраћено са пакосним смехом

Army forced us to „physical exercises“. We had to lie down in a muddy ditch behind the station and then we were forced to lie down in another one full of water. We were coming out absolutely wet. All „physical exercises“ were performed in the front of the people who were at the station at that moment. This „exercise“ was repeated every day. They did not find me at the same beginning. They found me on May 15th. Non-commissioned officer Šuster himself and accompanying armed German soldier, arrested me. They forced me to work at the railway station. The German soldier ordered me to say to his officer „I am a Jewish pig and I report for work“. He said that he would use the gun, if I don't say that. Then he ordered me to clean the floor at the station's office within 10 minutes. It was not enough time to do the work, even for a well-trained man. As I couldn't finish the work within 10 minutes I was punished. He took me outside of the building and he pushed me to lie down in the muddy ditch ten times. Then, by his order, I had to crawl on hands and feet in the ditch with a water followed by malicious laugh of that non-human man. I was totally wet but I had to finish cleaning the office floor. After that, he found a new torture for me: I had to croll under a few wagons of the train that just arrived in the station. He also pushed me to go to the Meat and Mill factory in Šid, where I used to work before the war and where I worked as a clerk at the time of my arrest. As per his order, a factory worker, Jovan Mirković, from Šid, and I had to carry hard stretcher filled with bacon and we also had to move and push the pigs to their stables. This was done to humiliate me in the front of all the workers and peasants.

тог нечовека. До коже мокар морао сам да у канцеларији довршим прање пода и уз пут ме малтретирао тиме да ме је присилио да се провлачим изпод неколико вагона једног воза који је баш тада стајао на станици.

Затим сам морао опрати перон и након тогао отерао ме је на фабрику Сухомеснате и млинске индустрије у Шиду, где сам био пре рата и где сам и сада запослен као канцеларијски чиновник и ту ме је натерао да са фабричким радником Јованом Мирковићем из Шида носим тешко натоварене носиљке са сланином и да терам свиње у обор. Овим поступком хтело ме се нарочито пред лицем радништва и осталог чиновништва фабрике понизити. Наредио ми је да морам сместа ставити жуту траку на левом рукаву и да морам сваког немачког војника поздравити скидањем шешира. Касније сам дознао да ме је немачким војницима одао радник Сухомеснате творнице домаћи Немац Антон Келер из Шида. Неколико дана пустили су ме на миру, али већ 22 .маја морао сам на вече прати на станици заход, мести собе и обављати друге послове, наређено ми је да се пријавим сутрадан у 4 сата ујутру на рад. Тада ми је наложено да очистим око 40 пари каљавих немачких војничких цокула, што сам и учинио, али су ме поједини војници и при томе малтретирани тиме да их поново очистим, јер да се довољно не сјаје и томе слично, све то у циљу да ме чим више малтретирају и понизе. Овакве и сличне послове морали су мање више радити сви овдашњи Јевреји, док су наше жене у исто време биле присиљене да перу и реде прљави веш немачких војника. Овај немачки одред отишао је из Шида концем маја 1941. г.

He ordered me to put the yellow ribbon on my left arm and I had to salute each German soldier by taking my hat off. Later on, I found out that the domestic German named Anton Keler from Šid, who worked in the Meat industry, told about me and reported me to German soldiers. Few days they did not do anything with me. But, on May 22nd, I had to wash the toilet at the station, cleaned the rooms and do some other work during the night. I was ordered to start my work at four o'clock in the morning by cleaning about 40 pairs of muddy German military boots. I did it, but some of the soldiers asked me to clean their boots again because they "weren't cleaned and shiny enough". This was said only to humiliate me and to put me down. All the local Jews had to do the same or similar kind of work. Our wives had to wash and dry dirty underwear of the German soldiers. This German detachment left Šid at end of May in 1941. Then Ustashe took over and forced Jews and some Serbs, educated ones, to do dirty jobs like cleaning the streets from mud and rubbish.

At that time Ustashe, following Germans, had already put in place the antisemitic procedures: the Jews should wear a wide yellow ribbon on the left sleeve of the jacket or shirt. Later on, we had to wear a yellow badge with a letter "J", which identified us as the Jews. The Jews were also forbidden to go out on Sundays or on any catholic holiday and after eight o'clock in the evening till morning during the working days. Then the Jews were forbidden to come to the restaurants and cinemas or any other public places. We were especially disturbed by the ban to buy food on the marketplaces or at the shops

и затим су усташке власти натерали Јевреје да са неким Србима већином српском интелигенцијом и српским грађанима, кулучимо на разним пословима, нарочито да чистимо улице од блата и смећа и томе слично.

Већ у то време усташке власти по немачком узору увеле су разне протујеврејске мере а међу ове су спадале: обавезно ношење широке жуте траке на левом рукаву, а после жуте округле значке са словом „Ž“, затим пријављивање јеврејског иметка и забране кретања недељом и другим свецима католичке вероисповести, те делатним данима након 8 сати у вече све до зоре.

Надаље забрана посећивања свих јавних локала дакле посећивања и гостиона и кавана и кина и свих осталих забавишта. Нарочито нас је тангирала забрана куповине животних намирница на пијацама и у трговинама животним намирницама пре 1 сат пре подне, јер се после 10 сати није могло скоро ништа набавити. У исто време уследило је отпуштање Јевреја из свих приватних, државних и самоуправних служби и то без отказног рока и без икакве накнаде за извршени рад, а само се по себи разуме и без отпремнине. Тако сам ја након 17 година службе приватног канцеларијског чиновника на реченој творници био бачен на улицу заједно са мојом женом и двоје деце без икакве отпремнине и без икаквог новца, јер иметка нисам имао, а нити уштеђеног новца. У другим местима уследило је у то време и изbacивање Јевреја из својих станова без икаквог отказног рока, обично у року од 24 сата тиме да сав намештај и све остало покућство имају оставити

before one o'clock (it was ironic because no one could find any food after ten o'clock in the morning). At the same time many Jews were fired from all private and state jobs without any notice and without any severance package as well. So after 17 years working as a clerk I was fired from my workplace in the factory. Suddenly I was on the street together with my wife and my children, without any money because I had no property and savings. Many Jews from other towns were thrown out from their homes without any notice.

They had to leave their homes usually within 24 hours and they could take only as much as they could carry out in their hands. The furniture and all other household stuff had to be left at home. However, this procedure wasn't executed in Šid. Maybe, because Šid was a small town in which the accommodation was not a problem.

The Jews from Šid were living in great fear of new and worse procedures and treatments especially when the Croatian leader, Ante Pavelić, proclaimed that the Jews will be put into the collective camps "under the sky" because they "smuggle the food and spread the lies". So, all the Jews were responsible for the same "crime". Of course, this statement and explanation were wrong. The Jews didn't smuggle the food. They could not do that because they did not have food; the food trade was forbidden for Jews. In addition, the Jews did not spread the lies; as a matter of fact, they were very careful not to spread false news.

There were rumors that some wealthy Jews and Serbs were blackmailed, but I can't say a word about that because I was not rich enough

и са собом су могли понети само онолико колико је сваки укућанин могао са собом да носи. Ова нас је мера у Шиду мимоишла, можда зато што је Шид мање место и није се осећала таква оскудица у становима.

Шидски Јевреји скоро цело време живили су у великом страху од још тежих мера, нарочито тада када је изашао проглас Поглавника Др Анте Павелића, да ће Јевреји бити смештени у сабирне логоре под ведрим небом, пошто се „баве шпекулацијом са живежним намирницама и да шире неистините вести непријатељске пропаганде, зашто су сви Јевреји солидарно одговорни“.

Само се по себи разуме, да је ово образложење било скроз на скроз лажно, јер нити су се Јевреји бавили, а нити су могли да се баве шпекулацијом са животним намирницама, јер је уопште свака трговина животним намирницама била већ тада Јеврејима забрањена, а били су и сувише опрезни да би ширили неистините вести.

У поверењу се шапутало, да се од стране усташких власти врши уцењивање богатијих Јевреја и Срба, али ја о томе не могу нешто изјавити, јер као пуки сиромас нисам имао нити паре да би ме се могло уценити, а други су предамно крили да ли су и колико су плаћали услед разних уцена појединим уташким функционерима.

У поједине јеврејске радње били су одмах у почетку постављени комесари. Сећам седа је у радњи Емила Винтерштајна био као комесар усташки агент Станко Мали из Шиде, а после је та радња „подржављена“ а после је та радња уступљена Хрватском радиши.

to be blackmailed. The others wouldn't tell me if they were blackmailed by the Ustashe.

At the very beginning, in some Jewish stores, Ustasha brought their commissioners. I remember that in the store of Emil Vintershtine, the commissioner was Stanko Mali from Sid. Later on, that shop was "nationalized" and, after that, was given to a Croatian Ruda Spaić, the member of Ustasha youth. He was also a commissar in the store for planks and building materials that belonged to Irena Lustig. Later on, Ivan Ivančić "bought" that store. At the same time, Ivan Ivančić was a director of the Meat Industry and Mill Industry and one of the main Ustasha officials in Šid. Today he is in Varaždin. Stjepan Švarc was in the partnership with Ivan Ivančić. The Ustasha officer, Petar Šeša, was a commissioner in the gallantry shop of Leopold Klein and Šandor Šepić was a commissioner after him. Both of them escaped from Šid and they were hidden somewhere.

Then, the sending and transport of Jews to concentration camps started. Petar Stern, a young merchant of leather, was taken to Jasenovac in the special car. It was horrible to see him so beaten with bruises on the face. Then a carpenter, Miša Han was taken to Jasenovac because he made coffins. Soon, Gerzon Epstein died and he was buried on Sunday. Ustashe blamed Jewish Community for that. I myself know surely that Jewish Community got permission for burial and that such permission was issued by County officials. A few days later, Luka Puljiz, the leader of Ustasha, (stožernik), and Kaja Senić, the leader of Ustasha youth movement (stožernik ustaške mladeži), came from Vukovar. Immediately,

Удашчарској и грађарској радњи Ирене Лустиг био је повереник таборник усташке младежи Руда Спаић, а после је ту радњу „купио“ Иван Иванчић, који је уједно био и директор Сухомеснате и млинске индустрије у Шиду и један од главних усташких функционера у Шиду, који се сада наводно склонио у Вараждину. У ортаклуку са поменути Иваном Иванчићем био је Стјепан Шварц, усташки агент из Шида. Комесар у галантеријској радњи Леополда Клајна био је истакнути усташа а касније усташки официр Петар Шеша, а иза њега Шандор Шепић из Шида, обојица су побегли из Шида и крију се.

Затим је почело одвођење у логор. Лети 1941. год. одведен је у посебном аутомобилу у логор „Јасеновац“ везаних руку и премлаћен са модрицама на лицу, тако да га је било страшно за видети, млади јеврејски трговац кожом Петар Штерн. Затим ускоро одведен је столарски радник Миша Хан у исти логор са циљем да у заједници са другима у том логору прави мртвачке сандуке. Кратко време након тога умро је у Шиду природном смрћу Герзон Епштајн који је био сахрањен једне недеље. Ову околност нарочито су замерили усташе јеврејској вероисповедној општини, јер да је она одговорна за то што је Герзон Епштајн био недељом сахрањен.

Међутим позитивно знадем да је Јеврејска вероисповедна општина у Шиду добила дозволу да пок. Епштајн сахрани недељом и да је ту дозволу издала једино за издавање такове дозволе надлежна област т.ј. Среско начелство. Кратко време иза саране дошли су у аутомобилу из Вуковара усташки

Immediately, they started to investigate Jewish priest, Herman Spigl, and the representatives of the Jewish Community, Emil Winterstein and Mayer Francos. These three Jews were arrested and kept in the cellar of the Milan Kosanić's house where the camp of Ustasha youth was situated. Ustasha leaders, Luka Puljiz and Kaja Seniћ investigated them. These three men were abused and beaten so much that they were covered with blood.

The Jews were forced with arms to lick each other blood from wounded faces. Then the priest Spigl was forced to leave Šid and he probably escaped to Senta, while Emil Winterstein had to stay in bed due to the wounds.

The other Jews were frightened by the treatment of Jews in Šid. They were thinking about running away and going to Italy or to those parts of Croatia occupied by the Italians or to Hungary. At that time the procedures towards Jews in those places were less cruel than in so called NDH. But, running away was very hard. The unsuccessful escapes meant the death penalty for each person. Beside that, there was a trade with permission cards. The Jews already had been robbed, so they were with no money. However some of them escaped successively, like Josip Stern with his wife; Alexandar Kohn with his wife; Olga Lebl with two children; Estera Adler with a child; Malc Salamon; Klein Leopold with a wife, son and daughter-in-law, a cousine and his wife, his son's mother-in-law; Mayer Francos with a wife and two children, and finally, Irena Lustig.

Many of the Jews that remained in Šid were ruined economically and were emotionally

стожерник Лука Пуљиз са стожерницом усташке младежи Кајом Сенић и одмах започели са преслушањем јеврејског свештеника Хермана Шпигла и представника Јеврејске вероисповедне општине Емила Винтерштајна и Мајера Францоza. Ова три Јеврејина била су затворена у подруму куће Милана Косанића у којој кући у оно време био смештен табор шидске усташке младежи. Преслушање вршили су усташки стожерник Лука Пуљиз и стожерница усташке младежи Каја Сенић. Пригодом преслушања били су поменута три јеврејина окротно злостављани и премлаћени тако да су били сви крвљу обливени. У том премлаћивању судјеловала је и усташка стожерница Каја Сенић. Били су са оружјем присиљени да лижу међусобно крв са лица један другоме. Затим свештеник Шпигл био је изјурен из Шиде и он је побегао наводно у Сенту, док је Емил Винтерштајн услед задобивених повреда морао дуже времена лежати у кревету.

Остали Јевреји преплашени све то горим поступањем са Јеврејима у Шиду помишљали су да се спасу бегством било у Италију било у оне крајеве Хрватске који су били окупирани од Италијана, било у Мађарску, јер је у тим земљама био поступак са Јеврејима блажи, бар у оно време. Међутим услови за бекство били су врло тешки и свако бекство у случају неуспеха стављало је на коцку животе оних који су се одлучили на бекство.

Осим тога терала се трговина са набавком пропусница и при томе Јевреји су били увелико пљачкани, тако када су стигли у другу земљу да су дошли онамо без паре у џепу.

broken. At the end of July 1942, the Jews were waiting for their destiny with fear in their hearts. Beside the Jews from Šid, there were some of the Jewish families who accepted about 5-6 Jewish kids at their homes. Those were the kids from the Jewish families from Osijek and Sarajevo whose parents were taken to the concentration camps. We, the Jews from Šid supposed to be taken to the camps like the Jews from other towns. We have already heard about the tragic destiny with all those who were taken to the camps. We tried to escape that destiny. That's why we suggested to the County office in Šid to put all of us Jews from Šid in the same camp in the small farmland of Leopold Schlesinger who had 12 acres of land. Around the farmhouse. With that suggestion, we promised and obligated ourselves to live only on that farmland, to cultivate the land and earned living for our families. We wanted to discharge the claims about our speculations with food, our involvement in propaganda against the anymies, and our connections with Partisans, who started the actions in Srem at that time. In the summer of 1942., Partisans burnt weat fields and heavy machines. Beside some promises from some good people, our application wasn't accepted.

At night between July 26th and 27th in 1942., the Jews from Šid were awoken, and without any early warnings, they were told to pack only the essential things: warm clothes and shoes, food, and all gold and silver jewelry. They were also told that they would be taken to a camp where they would have to live on their own expense. The County official, Ivan Daražac, the police Capitan, Pranjčević, and the County policeman, Miško Šuster, came to take me, my

Ипак је успело да сукцесивно побегну и то: Јосип Штерн са женом, Александар Кон са женом, Олга Лебл са двоје деце, Естера Адлер са дететом, Малц Саламон, Клајн Леополд са женом, сином, снахом, синовцем и његовом женом те синовљевом таштом, Мајер Француз са женом и двоје деце и коначно Ирена Лустиг. Преостали Јевреји, а то је била велика већина, економски упропаштени, духовно растројени чекали су своју тешку судбину пуни зебње и страха у срцу и так одочекаше конач јула 1942. год. Осим шидских Јевреја било је у оно време око 5-6 јеврејске деце примљене од неких шидских Јевреја из милосрђа и то деце оних родитеља из околине Осека и из Сарајева, који су пре тога били одведени у логор.

Ми смо већ тада слутили и од тога се највише прибојавали да ћемо и ми шидски Јевреји попут Јевреја из осталих већих места бити отерани у логоре, а нама је било до сада добро позната трагична судбина оних који су били упућени у логоре. Настојали смо да то избегнемо. Учинили смо предлог, којег су потписали сви шидски Јевреји, Среском начелству у Шиду, да све нас Јевреје сместе у један логор на малом салашу Леополда Шлезингера, који је имао салаш са неких 12 јутара земље. Обвезали смо се у том нашем предлогу односно исправније у тој нашој молби, да ћемо искључиво живети на салашу и да ћемо сами обрађивати земљу и од тога да ћемо нас и наше обитељи издржавати. Хтели смо с тиме избећи сваком приговору да се бавимо шпекулацијом животних намирница, да ширимо лажне вести непријатељске пропаганде и да прети опасност да дођемо у

wife and our three children; the youngest one was only two years old. My wife and I were packing while the children were crying. That night, we were taken to the backyard of the Town Hall where all other Jews from Šid were gathered. All day, the peasants, the Serbs mostly and some Slovaks, were coming to the backyard of the Town Hall, bringing us food like bacon and bread. They were coming to say goodbye to us. There were heart-breaking scenes. We all were crying together. In the evening we were taken to the railway station and put into two train wagons (boxcar). The Ustashe followed us. While we were going to the railway station, the Serbs were coming out from their houses and they were giving us various goods and gifts, with crying eyes. The rest of inhabitants were passive. Later, the Jews from Ilok, that were threatened badly, were put together with their families in our train. It was very hot but we were not allowed to open the door of the wagons. The Jews from Ilok told me later on that they were forced to leave their houses in ten minutes. Then they were put into the lorries and taken towards Šid. We didn't know where they are going to take us, and finally we arrived to Vinkovci where we were pushed to the football playground which was part of the sport club "Cibalia". The place was converted into the collective camp, where we stayed for almost one month. After we had arrived, we were classified and grouped by the towns from where we came from. There were no houses, tents or other shelters. We lived under the sky. During the day, it was very hot (it was July) and it was cold at night. It was hard to look at the children and old people. We made some

везу са партизанима који су у оно време већ започели са акцијом у Срему именовано тиме што су баш лети 1942. г. палили на неким местима жито и вршалице. Међутим и поред становитих обећања неких добронамерних људи, наша молба није уважена. Ноћу од 26. на 27. јула 1942. год. без претходног обавештења, дигнути смо сви ми преостали шидски Јевреји из сна код наших кућа и наређено нам је да сместа спакујемо најнужније ствари: топлу одећу, обућу, храну и сву златнину и сребрнину, те нам је речено да ћемо бити смештени у логор, где ћемо се морати прехранјивати о властитом трошку. По мене, по моју жену и моје троје деце, од којих је најмлађе било 2 месеца старо, дошли су опћински биљезник Иван Даражац, жандармеријски наредник Прањчевић и опћински полицајац Мишко Шустер.

Уз плач моје деце и жене спаковали смо у брзини ствари и одведени исте ноћи у двориште шидске општине, камо су исте ноћи дотерани и сви остали шидски Јевреји. Дочекали смо свануће и провели цео дан у том дворишту. Скоро цео тај дан долазили су нам сељаци и сељакиње, већином Срби и нешто Словака, те нам доносили разне хране као сланину, леба и т.д. да се коначно од нас опросте. Било је ту дирљивих сцена, плакали смо сви заједно. Предвече одведени смо на жељезнички станицу и утоварени у два теретна вагона. Пратили су нас домобрани. Пролазећи на станицу многобројни Српски људи и српске жене излазили су из својих кућа, те давали нам разне понуде и сузних очију опраштали су се од нас. Остало становништво држало се пасивно. Са истом композицијом одвезени су у

kind of shelter for them using our blankets. The food in the camp contained: 100 gr of corn bread per each person for 24 hours, tea without sugar in the morning, pumpkin or cabbage soup at noon, and the same soup in the evening, but a bit lighter than the one given at noon. This food wasn't for free - we had to buy it from the camp's administration. Each of us was giving 20 kunas, as we agreed. So I had to pay 100 kunas for my family. One of the officials from the camp allowed us to go to the town but we were followed by the guards. We weren't allowed to buy potatoes, beans and, of course, meat, fat or bacon. We could buy only food designated for cattles and other animals such as cabbage and pumpkin. A few of us had some fat, which we brought from home, and we put that fat into the copper pot for the collective cooking. It was interesting that the Jews from Ilok, like Orthodox Jews, refused that fat, so they cooked in the other cooper pot without any fat. They didn't want to abound and give up their strict religious rules. The hygienic conditions were awful. There were no conditions for washing up. We, ourselves, had to dig up the holes for toilets on the strict places, and then we had to wait in the long line to use them. At that collective camp, "Cibalia" in Vinkovci, there were about 100 of us, Jews from Šid area, Županja, Ilok, Sremska Mitrovica, Ruma, Stara Pazova, Bijeljina and Vukovar. We heard that the Jews from Vinkovci had already been taken away. All men, women and kids, age 14 to 60 years old, were taken and put to work every day in the town.

The men would go to the Town power station where they cleaned the destroyed gas-house, then the railway station, and in the timber

два или више вагона Јевреји из Илока, који су били увелико малтретирани и тако набијени са својом многобројном децом у вагонима. У оној страшној врућини није им било дозвољено да држе отворена вагонска врата. Причали су ми да су за свега 10 минута морали кренути из својих кућа и бачени на камионе одвезени су правцем Шида. Њих су терали и њихову стражу су сачињавале усташе.

Незнајући куда нас воде, стигло смо касно у ноћ у Винковце, где смо отерани на ногометно игралиште спорт клуба Цибалије, које је било претворено у привремени сабирни логор, у којем смо провели скоро месец дана. Одмах пригодном нашег доласка груписани смо по опћинама из којих смо дошли. Кућа, шатора или којих других склоништа није било. Живели смо под ведрим небом . Дању нас је пекло жарко јулско сунце, а ноћу зебли смо лежећи на земљи без крова над главом.

Било је страшно гледати нејаку децу и старце. Довијали смо се на тај начин, да смо од оно мало платна и ћебади бар за ситну децу и болесне старце правили нешто што би требало представљати кров неког шатора. Логорска храна састојала се од сто грама кукурузног хлеба по особи за 24 сата и у јутро од незаслађеног липовог чаја, у подне од неке чорбе од бундева или купуса и увече од исто таке чорбе али нешто ређе. И ову храну нисмо добили бесплатно од управе логора већ смо ту храну морали сами куповати. Сваки од нас према властитом споразуму дао је 20 куна по особи, тако да сам ја за моју фамилију плаћао дневно 100 куна. Ради набавке дозвољено је било набављачу логора са неколико људи у

place where they unloaded the timber. The Jewish women worked and cleaned Ustasha apartments and offices.

As soon as Jews arrived to the camp, it was ordered to make a list of gold and silver jewelry as well as the watches and the pens. Then all these things had to be given to Ustashe. Each prisoner had to give a written declaration if they had left any golden or silver thing at home. For example, they took from me my golden watch and pen.

The camp in Vinkovci was ruled by the police whose chief was disreputable Ustasha, Ivan Tolj. As he was ordered, his main goal was to liquidate all Jews in Srem. Tolj regulated all the procedures against the Jews and especially their transportation to the camp. He was subordinated by Dr Jakob Elikar, local German, the biggest supporter of Nazi Germany. Ivan Tolj was a devoted servant to his commandants, he executed all commands inhumanly, and he himself did everything to make the Jewish position even harder. A commandant of the camp was a police agent from Vinkovci, Grubišić, who choose the Jew, Leopold Hürt from Vukovar, for the superior of the camp. He had to keep order in the camp and take care about food supply.

On August 18th 1942. All people in the camp were lined up and ordered to give all the money that they had within 15 minutes, otherwise they would be killed. We were also told we wouldn't need any money because the country was going to take care about our needs.

We put our money in some suitcase without any notes or certificate in return. In addition, Ustashe undressed us to check do we still

пратњи страже да оде у град, али нам није било дозвољено да купујемо кромпир и пасуљ, а да не говорим да нисмо могли ни мислити на месо, маст или сланину, једино што је било дозвољено да купујемо нешто купуса и највише сточних бундева. Нешто масти имали смо ми некоји који смо понели од својих кућа и ту маст давали смо у казан на заједничко кухање. Интересантно је да су Јевреји из Илока као ортодоксни отклонили примитак те масти и да су посебно кухали јело у посебним казанима без икакве масноће јер и у овим тешким приликама нису хтели да се огреше о своје строго ритуалне прописе. Хигијенски услови били су очајни. Могућности за прање скоро никакве. Нужнике морали смо сами да ископамо и то само на одређеним местима, тако да смо морали сатима чекати да дођемо на ред у дугим редовима.

У том сабирном логору на ногометном игралишту Цибалије у Винковцима било нас је у оно време око 100 душа из следећих срезова: шидског, жупањског, илочког, сремско-митровачког, румског, старо-пазовачког, бјељинског и вуковарског, док су Јевреји из земунског и винковачког среза нису били с нама. По чувењу винковачки Јевреји су већ пре тога били покупљени и одведени. Сви мушкарци, жене и девојке од 14 до 60 година одређивани су свакодневно на рад у граду, и то мушкарци на рад у градску електрану, где су рашчишћавали порушену плинару, надаље на железничку станицу и на грађару Хен(?), где су истоварали дрва, а након тога радили су и на копању гробова за жртве стрељане по усташама. Женски јеврејски свет редио је и

have hidden money. There were rumors that they raised 1.500.000 kunas in banknotes what was a lot of money for that time.

This procedure was a sign that we would have to leave this camp soon. The next day we really got the order to prepare ourselves for departure. When we packed our things we suddenly got request to give and submit all our pillows to the camp's commands. We started unpacking and we collected and gave them all our pillows. Then we packed again, but as soon as we finished, there was a new order: all the soaps and detergents to be handed to the camp's commands. We were warned that if they find anything of that kind in our suitcases, the suitcases would have been taken away. Another unpacking, handing on, and packing again. All these procedures lasted till the dark, when we left for the railway station. When we arrived to the station they put us all together with our things in the wagons for the cattles. There were 50 of us in each wagon. The wagons were closed and we were kept by the guards till the morning. In the morning the police arrived headed by a high council from Zagreb whose name I don't remember. He had to take us towards Zagreb. At least, we thought like that because the locomotive engine was turned towards Zagreb. Then I noticed that my acquaintance from Ruma with her son and their luggage came out from wagon. We heard that her brother was a physician in Croatian arm forces. As I had a brother who was a physician in Croatian arm forces, I also had with me a confirmation about that in the written form (my brother had sent me a copy earlier, just in case). I got in touch with the mentioned police

и чистио усташке станове и канцеларије.

Одмах по доласку у логор издато је наређење да се сви предмети од злата и сребра као и сви сатови и налив пера имају пописати и предати. Уједно је сваки заточеник морао предати и писмени изјаву, да ли и где је код куће негде оставио или сакрио какав златан или сребрни предмет. Тако су примерице од мене узели сребрни сат и златно налив перо.

Логор је стајао под управом испоставе Жупске редарствене области у Винковцима, чији је шеф био у то време однашњи злогласни котарски предстојник Иван Тољ, којему је било са стране усташких власти поверено ликвидирање Јевреја у Срему. Исти Тољ одређивао је у свим местима Срема по налогу виших власти нарочито што се Срема тиче тадањег Великог жупана Др. Јакоба Еликера познатог домаћег Немца и експонента нацизма, све мере против Јевреја и нарочито њихово сакупљање и одвођење у логор. Иван Тољ као веран слуга својих господара нечовечно је све налоге испуњавао и са своје стране учинио све да отежа и онако тежак положај Јевреја.

Комадант логора био је винковачки полицијски агент Грубишић, који је поставио за старешину логора Јеврејина Леополда Хирта из Вуковара, а овај се имао бринути за унутрашњи ред у логору и за набавку хране.

На дан 18. августа 1942. постројен је цели логор и наређено нам је да сав новац који имамо морамо предати у року од 15 минута под претњом стрељања, јер да нам новац неће више бити потребан пошто ће се за исхрану бринути сама држава. У дугом реду предавали смо наш новац, бацајући га једноставно у један

high council and the commandant of the transport. After he had read my certificate, he ordered me to go out of my wagon.

About twenty of us left the train for the same reason. But, all of us left the food and other necessary things to the people who stayed in the wagons. They left for Zagreb at about nine o'clock. I don't know anything about anyone from that transport. Leopold Hürt was sat free together with about 20 prisoners in Zagreb. Later on, he explained that they released them because all of them had "mixed" marriages. About twenty of us who stayed in Vinkovci were put at the playground of Cibalia again where we stayed another five days under the sky without food and water.

After five days, Ustashe let us go home. I stayed with my family in Šid during the occupation. All the time, I was under permanent fear because my brother, a physician, one who helped me to leave the transport, joined the Partisans later on. I was afraid what would happen if Ustashe find out about that. Definitely, it would have fatal consequences for my family and me. My wife Ruža wasn't able to see and feel the liberation; she was killed at our home in Šid on December 5th 1944., by the bomb. It was only a few days before the liberation.

As I had told you, I didn't know much about the destiny of other Jews from Šid. I could only find out the following:

1. Josip Klein was killed together with other Serbs who were taken on August 28th in 1942. There were about 130 of them who were shot then. Josip Klein was a son of Leopold Klein who is in Switzerland now with the rest of his family.

куфер без икакoг пописа или потврде. При томе су усташе неке од нас скидали до гола и претресали. Говорило се да се том приликом накупило око 1.500.000 куна у папиру, што је у оно време представљало велику вредност.

Овај поступак био је за нас знак, да ћемо ускоро кренути и заиста сутрадан добило смо наређење да будемо спремни на полазак. Када смо све спаковали, изненада добили смо наређење да морамо све јастуке предати. Настало је ново распакивање а затим предавање јастука, па опет поновно запакивање али тек што је то било готово добили смо ново наређење, да сав сапун и сва средства за прање предамо уз претњу да ономе код кога се пронађе непредани такав предмет, да ће му се одузети цео куфер. Опет распакивање, предавање и запакивање, што је трајало све до мрака, када је одређен полазак на станицу.

У дугом реду већ по мраку кренули смо на станицу где су нас заједно са нашим стварима потрпали у марвене вагоне у сваком до 50 особа. У потпуно затвореним вагонима држали су нас под јакoм стражом све до јутра.

Ујутро дошли су органи полиције са неким надсаветником из Загреба, чијег се имена не сећам, који нас је имао да спроведе у правцу Загреба, што смо закључивали одатле што је локомотива наше композиције била окренута у том правцу.

Тада сам приметио да једна моја познаница из Руме излази са својим сином и стварима из њиховог вагона и говорило се за њу да је пуштена јер да се њезин брат налазио као лекар у хрватском домобранству. Пошто

The third son Milan hadn't come back from Germany yet, where he was imprisoned. His cousin Adolf Steiner was with Klein as well as his wife Cica.

2. In the autumn of 1942., **Max Schrotman** was driven back to Šid. He was imprisoned and then he was taken somewhere else.

3. On the day when Jews from Šid were taken, **Ester Adler** escaped with her child to her sister in Bačka where she stayed till the end of the war. Then she came back home to Šid.

4. **Alexandar Kohn** escaped with his wife to Hungary. He was taken to Auschwitz and Dachau where the Allies liberated him and let him go home.

5. **Kornel Lebl** returned after the Second World War as a reserved officer from the captivity in Germany. His wife and two children are still in Switzerland. His mother-in-law, Katarina Rosenfeld, was hidden at home of the local lawyer, Adalbert Purić. She was taken with Purić's help to Zagreb and then to Crikvenica. She was hidden in Crikvenica by the false name till the liberation.

6. **Mayer Francos** with his family is in Italy.

7. Irena Lustig was in Africa and now she is in Split.

8. **Josip Stern** was with his wife in Italy and came back in Šid with his two children just yesterday; His two children were born while they were in emigration.

9. **Salamon Malc** escaped to Split at first. The Germans found him there and he was sent to camp Sajmište in Zemun, where he was executed last year.

The whole property of the Jews from Šid

Пошто сам и ја онда имао лекара брата у хрватском домобранству и о томе код себе поседовао потврду, коју ми је брат своједобно послао да ми се у невољи нађе, пријавио сам се реченом надсаветнику и комаданту транспорта, који је прочитавши ту потврду наредио да са својом породицом изађем из вагона. Изашло нас је из истих разлога око 20 особа, који смо нашу резервну храну и остале потребне предмете препустили онима у вагону, који су тога преподнева око 9 сати кренули правцем Загреба. Судбина ниједног Јеврејина из овог транспорта није ми позната. Поменути Леополд Хирт пуштен је из истог транспорта са још око 20 заточеника у Загребу, тако да је он наиме касније неким људима причао, који су то доцније испричали, а ови да су пуштени заједно са Хиртом из разлога, јер да су били у мешаним браковима. Нас двадесет који смо остали у Винковцима, сместили су поново на игралиште Цибалије, где смо остали још пет дана без хране под ведрим небом, затим смо сви пуштени својим кућама и ја сам са целом својом породицом остао за цело време окупације несметан у Шиду, али у вечитом страху јер је и мој брат лекар, ради којег сам пуштен из транспорта, касније пришао партизанима и вечито сам се бојао да ће то усташке власти дознати, што би свакако за мене и моју фамилију имало судбоносне последице.

Моја супруга Ружа није доживила ослобођење, јер је уочи дана ослобођења Шида дана 5.12.1944. г. погинула у свом стану од гранате.

Како сам већ навео даљња судбина

was destroyed completely. The shops were robbed, the furniture and other private things were taken or sold by the local Ustashe and their followers.” (Бабић 2003: 337-342).

одведених шидских Јевреја није ми позната, а о осталим шидским Јеврејима, који су се пре тога склонили, дознао сам следеће:

- 1.** Са Србима који су одведени 28.08.1942. њих око 130, стрељан је **Јосип Клајн**, син Леополда Клајна, који се сада налази у Швајцарској са осталом својом породицом, а трећи син Милан није се још вратио из Немачке где је био као заробљеник. Са Клајном се онде налази и његов рођак Адолф Штајнер и жена му Цица.
- 2.** У јесен 1942. г. дотеран је у Шид **Макс Шротман**, затим затворен и непознато камо одведен.
- 3.** На дан одвођења Јевреја из Шида побегла је **Естера Адлер** са дететом и склонила се код своје сестре у Бачкој, те се по ослобођењу вратила кући у Шид.
- 4. Александар Кон** са женом побегао је у Мађарску, прошле године одведен у логор у Немачку у Аушвиц и Дахау, где су по савезницима ослобођени и враћени кући.
- 5. Др Корнел Лебл** вратио се као резервни официр из немачког заробљеништва, његова жена и двоје деце налазе се још у Швајцарској, а његова пуница Катарина Розенфелд била је на дан одвођења шидских Јевреја сакривена у стану овдашњег адвоката др Адалберта Пурића, затим његовом помоћу пребачена у Загреб, одавде у Црквеницу, где се под кривим именом крила све до ослобођења.
- 6. Мајер Францоз** са својом фамилијом налази наводно у Италији.
- 7. Ирена Лустиг** била је у Африци и сада се налази у Сплиту.
- 8. Јосип Штерн** са женом био је у Италији и вратио се јуче кући у Шид са двоје деце, која су

рођена у емиграцији.

9. Саламон Малц у прво време избегао је у Сплит, тамо по Немцима затечен и препраћен у логор Сајмиште у Земуну, те је тамо лањске године погубљен.

Иметак шидских Јевреја је посве упропаштен. Радње су опљачкане по разним комесарима, намештај и остала покретна имовина развучена и „продавана“ разним миљеницима усташког режима.“ (Бабић 2003: 337-342).



*Слева надесно: Вера, Ружа, Јудита и Абрахам Кишицки 1934. г.
From the left: Vera, Ruža, Judith and Abraham Kishicky in 1934.*

КЛАЈМАН

У периоду 1926-1928. године у Шиду је живео академски сликар Александар Клајман. Настанио се у кући своје сестре Симе и зета Мајера Францоza. Студирао је у Паризу. Приликом његовог боравка у Шиду није био запослен. Био је први председник Спортског клуба „Фрушкогорац“ Шид. Често се састајао са радницима у Шиду и причао о Октобарској револуцији и борби радничке класе у Француској. Имао је широко марксистичко образовање и добро је познавао историју борбе радничке класе. У току зиме 1928. године организовао је курс са групом од двадесетак млађих радника. На курсу је предавао политичку економију, историјски и дијалектички материјализам и историју СКБ(б). За време боравка у Шиду добијао је илегалне листове Комунистичке партије „Пролетер“ и „Срп и чекић“ и потом давао их на читање радницима. Његово дружење са радницима било је сумњиво полицијским властима па је убрзо морао да напусти Шид (Томовић 1973: 102). Умро је у Боливији.

КЛАЈН

У Шиду је живело неколико породица Клајн. Није познато да ли је постојала родбинска веза између њих.⁴⁹

Леополд Клајн (Војка, 24.01.1881 – Јерусалим, 1955) се доселио у Шид највероватније после склапања брака са Етел Фирст (1883 – Јерусалим, 1953)⁵⁰ током прве деценије 20. века.⁵¹ Кућу је купио 1913. године

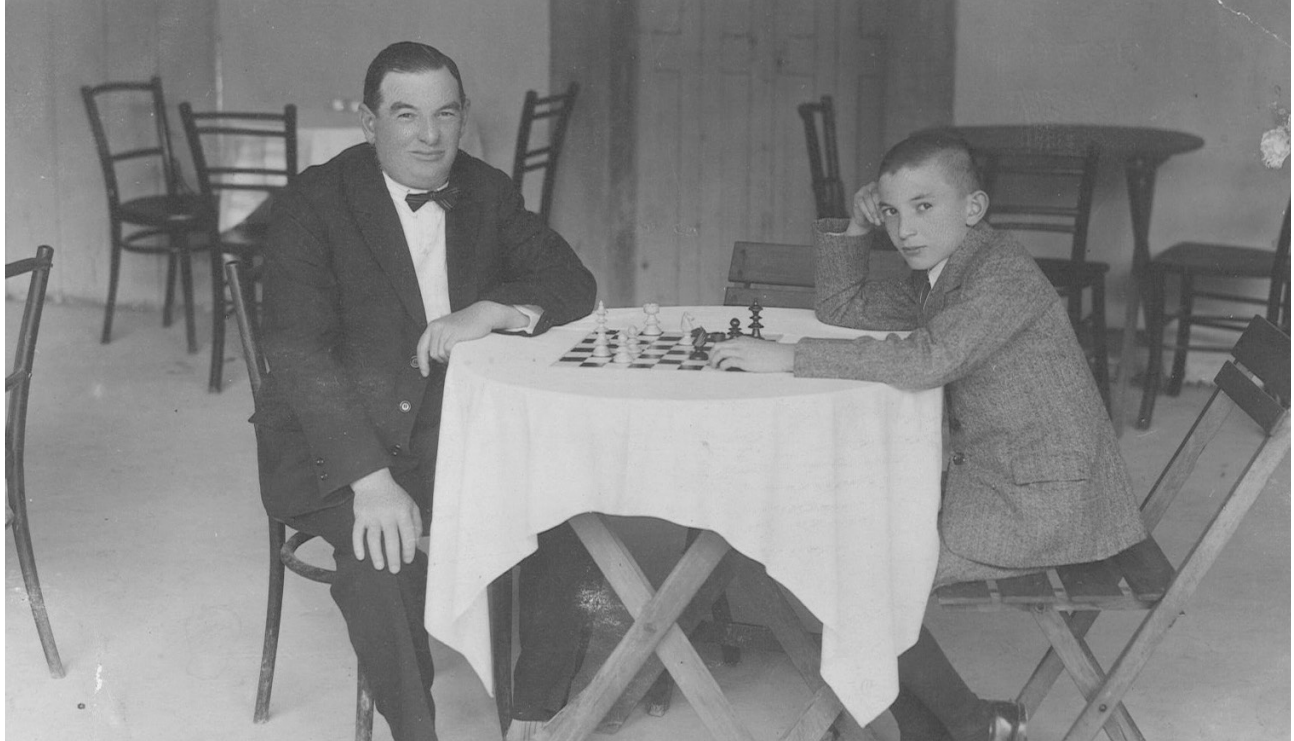
KLEIMAN

An academic painter Aleksandar Kleiman lived in Šid from 1926 to 1928. He lived in the house of his sister Sima and brother-in-law Mayer Francoz. He studied in Paris. During his stay in Šid he was unemployed. He was the first president of the Sport's club „Fruškogorac“ Šid. Aleksandar Kleiman often met the workers from Šid. They used to talk about the October Revolution and the worker's movement in France. He had a good marxistic-comunistic education and he knew a lot about the history of the worker's movement. In the winter of 1928., he organised the course with a group of about twenty young workers. He taught the political economy, the historical and dialectical materialism and history of SKB (b). During his stay in Šid, he was getting illegal newsletters of the Communist Party „Proleter“ and „Srp i Čekić“ and then he would share them with the workers. His friendship with the workers was very suspicious to the police, so he had to leave Šid (Tomović 1973: 102). He died in Bolivia.

KLEIN

There were several families with surname Klein in Šid but it is not known if there were any family connection between them.⁴⁹

Leopold Klein (Vojka, 24.01.1881 – Jerusalem, 1955) moved to Šid after he had got married with Ethel Fürst (1883 – Jerusalem, 1953)⁵⁰ during the first decade of the 20th century.⁵¹ He bought the house from Franja and Sofia Munweil for 8000 crunas. Later, in 1954 he sold that house to Sima and Evica Tomović.



*Леополд и Емил Клајн, око 1930.
Leopold and Emil Klein, cca. 1930.*

од Фрање и Софије Мунвајл за 8.000 круна, а продао је 1954. године Сими и Евици Томовић.

Леополд и Етел су имали четири сина – Јозефа (24.10.1909 - 30.12.1909), Јосипа-Јожику (Шид, 29.08.1912 – С. Митровица, 30.08.1942), Ладислава-Лацику (Шид, 12.05.1914 – Јерусалим, 1964) и Емила-Милана (Шид, 27.05.1919 – Београд, 29.09.2004).⁵²

Имали су трговачку галантеријску радњу на мало и велико у кући шеширџије Мате Бенеша (Карађорђева 35). Радња је регистрована 1909. године. Са робом су снабдевали сеоске трговце у ближој и даљој околини Шида. Промет Клајнове радње током 1939/1940. године је износио 420.000 динара.

Leopold and Ethel had four sons: Joseph (24.10.1909 - 30.12.1909), Josip-Jožika (Šid, 29.08.1912 – S. Mitrovica, 30.08.1942), Ladislav-Lacika (Šid, 12.05.1914 – Jerusalem, 1964) and Emil-Milan (Šid, 27.05.1919 – Beograd, 29.09.2004).⁵²

They had a trading gallantry shop at the house of a hatmaker Mata Beneš (at today's Karađorđeva Street, number 35). The shop was registered in 1909. They provided with all needed goods to the local traders and merchants around Šid. The income of Klein's shop during 1939/1940., was 420.000 dinars. Leopold Klein was a president of the Sport's Club „Fruška Gora“ Šid between 1931-1932. In 1935., he was elected

Леополд Клајн је био председник Спорт клуба „Фрушкогорац“ Шид 1931-1932, а 1935. године изабран је за почасног председника клуба.

as the honorary president of the Club.



Управа СК „Фрушкогорац“ Шид 1935. г. Седе слева надесно: И. Шијаковић, С. Шкрбић секретар, И. Павловић председник, Леополд Клајн почасни председник, Игнац Шротман потпредседник, И. Нешковић благајник, М. Козић. Стоје слева надесно: С. Степанчевић, Т. Хован, С. Цвејић, В. Петровић, В. Мишчевић и Јосип Клајн, чланови Управе. The board of SC "Fruškogorac" Šid in 1935. Sitting from the left to the right: I. Šijaković, S. Škrbić a secretary, I. Pavlović a president, Leopold Klein an honorary president, Ignatz Schrotman a vice president, I. Nešković, a counter, M. Kozic. Standing from the left to the right: S. Stepančević, T. Hovan, S. Cvejić V. Petrović, V. Miščević and Joseph Klein, the members of the Board.

Управа клуба је под председништвом Леополда Клајна, током 1931. године покренула акцију за изградњу новог спортског игралишта. Крајем исте године ова акција је уродила плодом (Шкрбић 1935: 10-11).

The Board of the Club started the action to build the new playground when Leopold Klein was an honorary president. At the end of the year, the club successfully finished the playground project (Škrbić 1935: 10-11).

Јануара 1942. године Леополд је са супругом и сином Лациком преко Љубљане побегао у Италију (1942-1943) а затим у Швајцарску (1943-1945). По завршетку рата су се вратили у Шид, а 1949. године емигрирали су у Израел (Јерусалим).⁵³

Јосип се оженио пред освит рата. Са супругом Секом Бежановић је имао кћерку јединицу Веру (рођена 1942. у Шиду). Због тек рођене кћерке Јосип није напуштао Шид. Ухапшен је у усташкој рацији на Велику Госпојину 1942. године, а стрељан седам дана касније у Сремској Митровици.⁵⁴ Био је у управи СК „Раднички“ Шид а од 1935. године и члан Управног одбора СК „Фрушкогорац“ Шид. Радио је као трговац у радњи свог оца, за месечну плату од 1.200 динара.

Ладислав је имао два брака. Након развода од прве супруге Кларе Монтиљо, поново се оженио у Јерусалиму. Из другог брака је имао сина Јосипа († 2005).⁵⁵ Ладислав је као један од најбољих шахиста у Шиду иницирао оснивање шаховског клуба. Учествовао је на две симултанке које су биле организоване у Осијеку. Априла 1936. године у једној симултанки је играо против светског првака Александра Аљехина. Док је у другој играо против Васје Пирца, тада водећег шахисте у Југославији. У тој партији је постигао успех, играо је реми (нерешено) (loc. cit.). Почетком 1932. године, такође на његову иницијативу, основана је пинг-понг секција при СК „Фрушкогорац“ Шид. Сва три брата Клајн су били чланови ове секције. Живео је у тадашњој Фрушкогорској улици. У периоду од маја 1947. године до јануара 1949. године

In January 1942. Leopold escaped with his wife and son Lacika to Italy via Ljubljana (1942-1943) and then to Switzerland (1943-1945). They come back to Šid after the Second World War. In 1949., they emigrated to Israel (Jerusalem).⁵³

Josip got married with Seka Bežanović at the beginning of the war. They had only one daughter Vera (born in Šid, 1942). They didn't leave Šid because they just got a baby. Josip was arrested by Ustashe on 28th August 1942. He was shot and killed in Sremska Mitrovica seven days later.⁵⁴ He was the member of the Board of Sport's Club „Radnički“ Šid, and from 1935., he was a member of the Board of SC „Fruškogorac“ Šid. He worked as a trader at the shop of his father. His salary was 1200 dinars.

Ladislav had two marriages. After he had divorced his first wife Klara Montiljo, he got married again in Jerusalem. From his second marriage he had a son Josip († 2005).⁵⁵ Ladislav was one of the best chess players in Šid and he initiated and founded the chess club. He took part in two chess games organized in Osijek. In one of the game, in April 1936., he played against the world champion Alexandar Aljehin. In the other one, he played against Vasja Pirc, a leading chess player at that time. At that game, he made a success, the game was finished without the winner; the game was proclaimed as “remi”. In the beginning of 1932., the ping-pong section was founded at the SC “Fruškogorac” initiated by by Ladislav Klein. The three of the Klein's brothers were the members of this section. Ladislav lived in Fruškogorska Street at that time. From May 1947. to January 1949., Ladislav was a director

Ладислав је био директор Месне индустрије „Срем“ Шид.

Емил је преживео рат као ратни војни заробљеник у Немачкој. Био је ожењен са Мандом Варгаш (1920-1999).

of the Meat Industry „Srem“ in Šid.

Emil survived the war as a war prisoner in Germany. He was married to Manda Vargaš (1920-1999).



Чланови прве пинг-понг секције Спортског клуба "Фрушкогорац" Шид 1932. г.

Стоје слева надесно: Здравко Матић, Јосип Клајн, Адолф Штајнер, Ладислав Клајн, Живан ?.

Седе слева надесно: Стојан Радишић, Емил Клајн, Немања Кротић.

Members of the first ping-pong section of the Sport Club "Fruškogorac" Šid in 1932.

Standing from the left to the right: Zdravko Matić, Joseph Klein, Adolf Steiner, Ladislav Klein, Živan ?.

Sitting from the left to the right: Stojan Radišić, Emil Klein, Nemanja Krotić.



*Пинг-понг секција СК "Фрушкогорац" Шид 1933. г.
 Стоји први слева Емил Клајн, пети Јосип Клајн. Седи трећи слева Леополд Клајн.
 Ping-pong section, SC "Fruškogorac" Šid in 1933.
 Standing first from left Emil Klein, fifth Joseph Klein. Sitting third from left Leopold Klein.*



*Слева надесно: Јосип, Емил и Ладислав Клајн.
 From the left to the right: Joseph, Emil and Ladislav Klein.*

„Како сам преживео холокауст“⁵⁶

Основну и грађанску школу завршио сам 1933. у Шиду. Затим сам похађао трговачку академију у Осијеку, од 1933. до 1937. Одмах по доласку у Осијек приступио сам ционистичком омладинском покрету Хашомер хацаир. То је била важна прекретница у мом животу, а и зачетак каснијих догађаја, пре свега доношења одлуке да, по завршетку велике матуре, одем на хахшару тј. припрему за одлазак у Ерец Исраел, тадашњу Палестину.

Био сам на занатској градској хахшари у Новом Саду, од маја 1938. до марта 1939. и на пољопривредној хахшари у Голенићу, код Подравске Слатине, од априла 1939. до марта 1940. године. Хахшара ме је оспособила за многе тешке физичке послове што ми је добро дошло у каснијем периоду мога живота тј. у заробљеништву.

Марта 1940. отишао сам кући у Шид да се припремим за одлазак (Алија) у Ерец и да чекам позив. Добио сам позив да дођем у Београд 30. марта 1940, одакле смо нас десет хахшариста отпутовали бродом за Кладово, где смо се придружили емигрантима из Аустрије (њих је било око хиљаду) који су тамо презимили на три путничка брода („Цар Душан“, „Цар Никола“ и „Краљица Марија“). Требало је ускоро да кренемо даље пут Палестине. Живели смо у нади и ишчекивању. Али, то се није остварило. И када је нестала нада да ћемо кренути, после четири и по месеца, ми из Југославије, вратили смо се кућама.

Ово о боравку у Кладову навео сам јер и у том периоду били су доста тешки услови

„How I survived the Holocaust“⁵⁶

I finished the primary and secondary school in Šid in 1933. Then I studied at the Academy of trade in Osijek from 1933 to 1937. As soon as I had arrived in Osijek, I joined Zionist youth movement – Hashomer Hacair. It was an important moment in my life and it was also the beginning of my later actions. My decision was to go to hahshara after graduation, in order to prepare myself to go to Eretz Jisrael, then Palestine, later on.

I was in municipal trade hahshara in Novi Sad from May 1938., until March 1939. Then from April 1939 ., to March 1940., I was in agriculture hahshara in Golenić near Podravska Slatina. Hahshara made me capable of doing hard physical work what was good, especially later on in my life when I was in prison during the war.

In March in 1940., I went home to Šid to prepare myself for departure to Eretz and to wait for a call. I got a message to come to Belgrade on 30th March, 1940., From Belgrade, ten of us, members of hahshara, left for Kladovo by boat. There, we joined the group of emigrants (about thousands of them) from Austria. They spent the winter on the three passenger's ships („Tzar Dušan“, „Tzar Nikola“ and „Queen Maria“). We were waiting to start our journey to Palestina. We were full of hope and expectation, but it didn't happen. When we realize that we can not rich Palestina, all of us, from Yugoslavia, went back to our homes. I have to say that our life in Kladovo was hard because the living conditions were poor. But, overthere, I had a possibility to

живота. Осим тога тамо је била могућност да у савршеним своје знање немачког језика јер сам се много дружио са емигрантима из Аустрије. То знање немачког језика којег основу сам добио у кући оца и мајке, касније ће ми много помоћи у немачком заробљеништву.

По повратку из Кладова, крајем октобра 1940. одлазим на редовно служење војног рока. Служио сам у Сарајеву, у Школи за резервне пешадијске официре. На почетку сам као мањинац – Јеврејин морао полагати писмени испит из српско-хрватског језика, иако сам имао положену матуру. Осим мене у чети је био још само један Јеврејин, Јосип Полак-Пепо, из Пакраца. (У књизи Јаше Романа: Јевреји Југославије 1941-1945. има доста података о њему. Погинуо је 9. марта 1942. у борби са италијанским фашистима и усташама код Потравља. Био је комесар Свилајнског партизанског одреда.)

Војнички дани брзо су пролазили. Убрзо је дошао и 27. март. Сећам се да смо ми „ђаци“, на тај дан по подне, промарширали парадним кораком кроз Сарајево, а становништво које је стајало на улицама поздрављало нас је са „живјели ђаци“... Затим долази и 6. април и брзи крај рата.

Заробљен сам од Немаца 18. априла 1941. у Сарајеву. Неколико дана боравио сам као заробљеник у кругу касарне „Краљ Александар“. За време тог боравка, срео сам два друга хавера из покрета (Хашомер хацаира) и хахшаре: Хајима Ротшилда, из Загреба, и Јицака Клајна-Ервина (Jichak Klein), из Вараждина. Њихове судбине су различите. Хајим Ротшилд побегао је из заробљеничког

improve my knowledge of German language because I had many friends among the Austrian emigrants. That knowledge of German language, which I got at home, from my parents first, helped me a lot later on in German captivity.

After we came back from Kladovo at the end of October in 1940., I joined Yugoslav army. I served in Sarajevo's School for reserve infantry officers. At the beginning, as a minority – Jew, I had to take written exam from Serbo-Croatian language, although I already graduated from the high school. Beside me in my army unit was another Jew, Joseph Polak-Pepo, from Pakrac. (In the book by Jaša Roman: The Jews of Yugoslavia from 1941 to 1945, has a lot of information about him. He was killed on March 9th, 1942, in the battle with the Italian fascists and ustasha at Potravlje. He was a commissioner of Partisan Detachment of Svilajnac.)

The days in the army, as a soldier, were passing quickly. The day of 27th March 1941., came soon. I remember we were „students“, on that day we were marching through the streets of Sarajevo while people were standing and greeting us: „long live the students“. Then 6th April came and the war was over.

I was captured by the Germans on 18th April 1941., in Sarajevo. I was in the prison in the military barracks „King Alexander“ for a few days. During my stay in the barracks, I met two friends, the members of the haver movement and hachshara (Hashomer Hatzair): Chaim Rotshild from Zagreb and Jichak Klein-Ervin from Varaždin. Their destinies were different. Chaim Rotshild escaped from the camp in Germany and joined Slovak's Partisans, where he died. Jichak

логора у Немачкој и отишао у словачке партизане, где је погинуо, док је Лицак Клајн дочекао ослобођење и вратио се у Вараждин. Видео сам га 1972. у Вараждину. Био је ожењен и имао две кћерке. Убрзо после нашег виђења је умро.

Дакле, после неколико дана боравка у логору у Сарајеву, један транспорт ратних заробљеника кренуо је за Немачку преко Славонског Брода, Осијека, Печуха и даље ка одредишту. Први прихватни логор био је Мосбург код Минхена. Ту смо регистровани, и добили смо заробљеничке бројеве и одређен нам је Сталаг – заробљенички логор за војнике без чинова. Приликом регистрације, кад ме је немачки наредник питао за националност рекао сам да сам „Jude“ – Јеврејин, на шта је он рекао само једну реч „schade“ (штета). Можда је мислио на неку моју лошу судбину као Јеврејина.

После неколико дана боравка у Мосбургу пребачени смо у Сталаг В-Б Баден-Баден. Мој заробљенички број је био 64546. Било је то баш на дан 1. маја 1941. Сећам се да су на многим зградама биле истакнуте заставе. Национал-социјалисти су славили 1. мај.

Логор као и многи други. У њему су се налазиле дрвене бараке са креветима на спрат и сламарицама. Ограде од жице с упозорењима да се не приближавамо жици. Стражарска места уобичајена. Осим нас, у логору су били и француски заробљеници који су нас лепо и пријатељски дочекали. Имао сам школско знање француског, па сам се могао са њима споразумевати.

После недељу дана боравка у овом

Klein survived and went back to Varaždin. I saw him in Varaždin in 1972. He was married and he got two daughters. He died very soon after our meeting.

A few days after our stay in the camp in Sarajevo, a transportation and movement of the war prisoners started. One transport, in which I was included, started from Sarajevo and went by Slavonski Brod, Osijek, Pécs and farther. The first camp was Moosburg near Munich. We were registered there and got the prisoners' numbers. Then we were sent to Stalag – the camp for the soldiers without ranks. During the registration, a German officer asked me for my nationality and I replied „Jude“ (Jew“). Then the officer said only one word: „Schade“ („it's a pity“). Maybe, he thought about my bad destiny as a Jew.

Few days later during my stay in Moosburg, we were taken to Stalag V-B Baden-Baden. My prisoner's number was 64546. It was on 1st May 1941. I remember the flags on many buildings. National-socialists celebrated 1st May.

The camp was like many others. There were wooden barracks with the bunk beds and mattresses. There were wire-fences around us with the warnings „Do not approach“. The guard's spots were as usual. There were French prisoners, as well. They met us friendly. I learnt French at school so I could communicate with them.

After one week at the Stalag (Baden-Baden), during the appeal (we were lined up in military way) we were selected to go and work for specific work-commands based on the needs and requirements of the individual villages. Simply, they would take 5, 10, 15, 20 or more of

Сталагу (Баден-Баден) за време апела (били смо војнички постројени) одређивани су заробљеници на радне команде према потреби и захтевима појединих села. Једноставно су по реду одвајали 5, 10, 15, 20 и више ако је требало. Ја сам допао у групу од нас 25. Одређени смо за село Хоенхазлах, срез Фајнген (Hohenhaslach, Vaingen), од Штутгарта удаљено око 40 километара.

У нашој групи била су три Србина, један Словенац, један муслиман из Босне, деветнаест Хрвата и ја, Јеврејин. Сељаци, који су то захтевали, добили су по једног заробљеника, у изнимном случају двојицу. Ја сам додељен Кристијану Шталдеру, који је имао преко 60 година. Имао је мало пољопривредно имање. Ја сам му одмах рекао да сам студент, а по националности Јеврејин. Газда је у кући имао жену приближно његових година и кћерку нешто старију од 30 година. Убрзо су у селу сви сазнали да сам Јеврејин. Међутим, морам рећи, нисам имао никаквих непријатности нити проблема. Код г. Шталдера био сам шест месеци, а после два месеца код сељанке Хелене Мајер.

Заробљеници Хрвати, Словенци и муслимани повучени су у децембру 1941. у Сталаг, па су затим пуштени својим кућама. У радној команди остали су само три Србина и ја, Јеврејин. Пошто нас је било мало за тако велико село, пребачени смо, у фебруару 1942, у радну команду пољопривредног имања за огледе и обуку „Versuchsgut und Lehrgut Rastat“. Осим нас Југословена (седам) заробљеника ту је била и једна већа група Пољака цивила. Са њима смо имали добре

us if they needed. My group has twenty-five of us, prisoners. We were sent to the village Hohenhaslach, county of Vaingen, 40 km far from Stuttgart.

There were three Serbs, one Slovenian, one Muslim from Bosnia, nineteen Croats and me – a Jew in our group. The landlords who asked for the prisoners would get one prisoner rarely two ones to help them. I was sent to the farm of Kristian Stedler. He was over sixty years old. His farm wasn't big. I told him I was a student and that I was Jew. He lived with a wife and a daughter on his farm. His daughter was about thirty years old. Soon people in the village knew that I was Jew, but I had no problems or incidents because of that. I was at Stadler's farm for six months and later I was at the farm of Helena Mayer for two months.

The prisoners from Croatia, Slovenia and Bosnia were taken to Stalag in December 1941. Only three Serbs and me – Jew, stayed in the camp. Since, it was so small groups of workers and the village was big, we also were transferred. In February 1942., to the labor command at the farm for the training and experiments „Versuchsgut und Lehrgut Rastat“. Beside seven of us from Yugoslavia, there was a larger group of Polish civilian prisoners. We had good relationship with them. I got a Polish-German dictionary from one of them and I still have it. Since then, I hadn't been talking that I was a Jew. I was telling to everybody that I was a Serb from Vojvodina where many nations lived, and because of that my name was sounded very unusual for a Serb. I was called Emil by everyone. In Hohenhaslach, we were put to one barrack

односе. Од једнога од њих добио сам за успомену један немачко-пољски речник који и сад имам. Од тада нисам више говорио да сам Јеврејин него Србин из Војводине где је живело мешано становништво па је и моје име и презиме било такво. Углавном, свуда су ме звали Емил, по имену. У Хоенхазлаху нам је за становање одређена једна барака која је раније служила као приручни магацин сеоске кафане. Кревети су били на спрат. Сељаци су нам дали сламарице и постељину. У тој настамби смо ноћили и проводили недељна поподнева. Био је један стражар, војник који нас је јутром одводио сељацима, а увече нас купио и доводио на спавање. Уредно нас је закључавао и јутром откључавао. Ту у Раштату (Rastat) радили смо на пословима исхране крава и чишћења штала, повремено и у просторијама где се припремао кромпир за сетву. Наша заробљеничка храна је била подношљива.

Ту смо остали до почетка марта 1942, дакле нешто више од месец дана. Тада је почео велики премештај заробљеника из Сталага В-Б Баден-Баден у Сталаг В-Ц Филинген-Шварцвалд (Vilingen). У логору Филингену смо били само неколико дана. Ту сам први пут видео заробљене совјетске (руске) војнике. Они су били у одељеном простору у посебним баракама.

И у Филингену, приликом јутарњег апела нас заробљенике су опет одвајали сходно команди. Мене су одвојили у групу са пет Срба из Далматинске Загоре. Они су се познавали, а ја сам био као странац. Одређени смо у село Инделекофен срез Валдсхут (Indelekofen Kreis

which used to be a storage of the village's inn. There were bunk beds. The landlords gave us sheets and mattresses. In this barrack, we were spending our nights and Sundays' afternoons. There was a guard, a soldier who was taking us to the farms to work in the morning and would bring us back to the barrack in the evening. He used to lock us in the evening and in the morning he would unlock us. There, in Rastat, we used to feed the cows, clean the stables and the rooms where the potatoes for planting were kept. The food that we ate was bareable.

We stayed there till the begining of March 1942. It was about a month. Then, the big move of the prisoners was organized and started. The prisoners were moved from Stalag V-B Baden-Baden to Stalag B-C Vilingen-Swartzwald. We were in the camp of Vilingen only for a few days. There I saw Russian prisoners for the first time. They were in the separate barracks.

In Vilingen, during the morning appeal, we were separated into the groups, as per the command. I was placed in the group with five other Serbs from Dalmatian Zagora. They knew each other and I was as a stranger. We were sent to a village named Indelekofen Kreis Waldshut. We were accommodated in the room of the local firehouse. A fireman was our guard. I was sent to work in the mill which owner was miller Baumgartner. The mill was about three to four kilometres far from the village. I slept at one of the miller's room. The miller had to lock us in the evening and to unlock us in the morning. From time to time, a guard was coming to check if we were locked. This family didn't like Hitler very much, so I could listen to Radio London sometimes.

Waldshut). Сместили су нас у једну просторију тамошњег ватрогасног дома. Стражарску службу обављао је један ватрогасац. Ја сам додељен на рад код млинара Баумгартнера. Млин је био удаљен од села три до четири километра тако да сам, као заробљеник, и спавао код млинара у једној посебној собици. Обавеза млинара је да ме увече закључа, а ујутро откључа. Повремено би долазио стражар да контролише да ли сам закључан. Ова породица је била антихитлеровски расположена, тако да сам понекад могао да слушам и Радио Лондон. Поред газде и газдарице било је још троје деце: две кћерке и син. Сво троје били су радно способни. Кћерке су имале преко двадесет година, а син шеснаест. Ја сам радио углавном на пољопривредним пословима. Сви су се према мени понашали као да сам члан породице.

Ту код Баумгартнерових (млин Аиспел) био сам до 1. децембра 1942. године. Тада су повучени заробљеници из неколико оближњих радних команди за рад у каменолому код Лераха (Lörach). Мислим да се звао Wolfenschlucht. Ту нас се скупило око тридесет. Посао је био веома тежак. Пословође Немци минирали су стене а ми заробљеници морали смо да са тешким чекићима разбијамо велико камење, да га онда, уситњено, специјалним вилама утоварујемо у вагончиће. Те вагончиће гурали смо до великих теретних вагона и камење смо истоварали у њих. Храна је била слаба. На том послу радило је неколико подофицира, један питамац војне академије и ја редов, ђак, будући резервни официр. Према Женевској конвенцији могли смо да радимо на

There were the landlord and his wife and his children: two daughters and a son. They were able to work. Their daughters were over twenty years old and a son was sixteen. I worked mostly on the farm. They all treated me as a member of family.

I stayed at Baumgartner's until the 1st December 1942. Then some prisoners from different labor commands were sent to work in quarry at Lörach. I think the name was Wolfenschlucht. There were thirty of us. The work was hard. Our military commandants, Germans, would blow up the stones and we, the prisoners, would have to break the big stones using a big hammer. Then we had to load up the chipped stones into the small wagons. We pushed those wagons closer to the larger wagons and reload the stones into them. The food was poor. This work was done by few Army cadets, one student of Army Academy and me, a soldier who studied to become a reserved officer in the future. According to Geneva Convention, we could do some easier work, like work on the farms. Fifteen days later, the six of us refused to work furthermore. Our military commandant sent us, with guards, to Stalag Vilingen where the German officer organized very serious investigation. But, the camp commissioner, Pera Davidovic, took care about us, he protected us, and after several court sessions, we were freed from the accusation of being involved in sabotage. During that process, I was very afraid that I will be punished and be judged as a guilty person because I was a Jew, as per personal camp's documents.

But, we were sent to work in the rural work commands again. On 7th January 1943., I

тзв. лакшим пословима, тј. на сеоским радним командама. Нас шесторица, после петнаест дана рада, одбили смо даље да радимо. Надлежни војни командант послао нас је под пратњом стражара у Сталаг Филинген. Предати смо под истрагу немачког војног истражног официра. Наш тадашњи логорски повереник, Пера Давидовић, много се заузео за нас, и после неколико саслушања ослобођени смо од оптужбе за саботажу. Било ме је страх да ћу бити осуђен јер је у мојим логорским личним подацима било записано да сам Јеврејин.

Поновосмораспоређени на радусеоске радне команде. Тако сам ја, после неколико дана, 7. јануара 1943. одређен да идем у радну команду у село Алтхајм, срез Уберлинген (Altheim). У пратњи стражара стигао сам у Алтхајм. Било нас је дванаесторо. Спаваоница за заробљенике била је преуређена столарска радионица. Кревети на спрат. Прво сам дат на рад код млинара, где сам замењивао једног заробљеника који се био разболео. Он је убрзо оздравио, па сам тада одређен за рад код сељака који до тада није имао заробљеника. Звао се Јакоб Цинсмајер. Имао је важну партијску функцију, био је ортсбауернфирер (вођа месних сељака). Имао је жену и троје деце од 10 до 15 година старости. Код њих је радила и једна девојка, студент из њихове организације „Арбајтсдинст“ (Arbeitsdinst). Та организација окупљала је младе девојке које су радиле у сеоским домаћинствима. У то време (јануар, фебруар 1943) разбуктала се битка за Стаљинград, па сам често разговарао са њом, име сам јој заборавио. Јасно, она је била на линији Трећег Рајха. Газда Јакоб се никад није

was sent to the work command situated in the village of Altheim, county Uberlingen. I came to Altheim followed by a guard. There were twelve of us. The room for the prisoners was the adopted carpenters` s workshop. There were bunk beds.

First I worked at a miller`s house where I replaced the prisoner who was ill. He got well soon and I was sent to work at the farm which owner, the landlord, never worked with the prisoners before. His name was Jacob Cinsmayer. He had an important role in his party – he was a leader of the local farmers, he was ortsbauernfuhrer. He had a wife and three children, ten to fifteen years old. As a member of the family, there was a girl, a student from their organisation „Arbeitsdinst“. That organisation gathered young girls who then were sent to work on the farm. At that time (January-February 1943), there was the battle for Stalingrad. I often talked to that girl about that, but I forgot her name. It was very clear to me that she worked for the Third Reich. The landlord, Jacob, never was involved into our conversation. The mounth of February 1943., came, it was time of protecting fruit trees. It was a windy day, and I had to spray the trees. The landlord didn`t give me any kind of spray to protect my face even before or after the treatment. So, my face was burnt by the chemicals used. The next morning when the guard came to take me to work, I told him that I was sick. I stayed in our room but the next day, the guard took me to the doctor office in the neighbouring village, Salem. The doctor gave me some cream for my face and 3 days off. During those 3 days, I was not getting food from the landlord, but my friends were doing that. They

мешао у наш разговор.

Дошао је фебруар 1943, време прскања воћака. Био је ветровит дан. Газда није дао никаква средства да намажем лице ни пре прскања ни после прскања. Тако ми је лице изгорело. Сутрадан ујутро када је стражар дошао да нас води на посао, јавио сам да сам болестан. Тог дана остао сам у „лагеру“, а сутрадан ме је стражар водио код војног лекара у суседно село Салем. Лекар ми је дао маст за лице и поштеду три дана од рада. За то време сељак ми није доносио храну него су је доносили другови, увече, свак по нешто. Када је истекао рок од поштеде, рекао сам стражару да ми траже новог сељака, јер нећу да радим код Зинсмајера који не води бригу о свом заробљеном раднику. Брзо сам добио једно па друго радно место код сељанке Сулгер. Муж јој је погинуо на Источном фронту. Код ње сам радио од марта 1943. до јула 1944. У јулу 1944. почела је сеоба заробљеника из логора Филинген у логор В-Ц Офенбург (Offenburg). Са радне команде Алтхајм отпремљени смо у Филинген и Офенбург. То је било време када је отворен други фронт на западу, па се и наше заробљеничко расположење поправљало. У логору Офенбург чекали смо, око двадесетак дана, за распоред на радне команде. Напоменуо бих да је у овом логору било доста француских и енглеских (Индијаца) заробљеника. Одређен сам за радну команду Хугсвајер (Hugsweir) на исток од Офенбурга. Сељак није био задовољан мојим радом па више није хтео да има заробљенике. Враћен сам у логор Офенбург. Након десетак дана одређена ми је нова радна команда, да допуним

They were bringing me some leftovers every evening. When I completed my 3 days off, I told the guard to find me a new landlord. I didn't want to work for Zinsmayer because he didn't care about his prisoner-worker. Soon I got a new job at Mrs Sulger. Her husband died on the East Front. I worked for her from March 1943., to July 1944. The transfer of the prisoners from the camp Vilingen to the camp V-C Offenburg started in July 1944. The prisoners were moved from the labor command Altheim to Vilingen and Offenburg. At that time, the second front in the west Europe was opened and we felt better. We waited for about twenty days at the camp of Offenburg to get new jobs. I'd like to mention that there were many French and British (Indis) prisoners. I got a job at the labor command Hugsweir, east of Offenburg. The landlord wasn't satisfied with my work and he didn't want to have prisoners on his farm any longer. They sent me back to the camp Offenburg. Ten days later I had to go to new labor command. I was added to the group of workers in the village of Hugelheim east of Freiburg. There I worked for two landlords. Two months later, the prisoners got new responsibility. They had to dig the trenches near the river of Rhine. In order not to go to dig, I simulated a sickness. I pretended to be sick and I was examined by a physician in Freiburg and Offenburg. He sent me to the hospital for the prisoners in Rastat. After I had been examined closely, I got the certificate that I was healthy. Then I asked our doctor, dr Medenica, to keep me at the hospital, as the medical technician. The German physician gave his recommendation for it also. I save this recommendation in my archive. It was October,

постојећу у селу Хигелхајм (Hugelheim) источно од Фрајбурга (Freiburga). Ту сам променио два сељака. После два месеца почели суда се копају ровови недалеко од реке Рајне. На те послове морали су да иду и заробљеници. Да не бих ишао да копам, ја сам се разболео, наравно фиктивно. После прегледа код војног лекара у Фрајбургу послат сам у Офенбург, код нашег заробљеничког лекара, који ме је упутио у заробљеничку болницу у Раштат (Rastat). После детаљних прегледа проглашен сам здравим. Замолио сам тада нашег лекара др. Меденицу да ме задржи у болници као помоћног болничара, а од немачког лекара добио сам писмену потврду за такво постављење. Ту писмену потврду сачувао сам у мојој архиви. Био је октобар месец. Моја дужност била је да дајем лекове болесницима заробљеницима, а извесно време радио сам на писању историја болести за руске заробљенике болеснике.

Пошто су Савезници напредовали у Француској, наша болница се припремала за евакуацију, око 20. децембра 1944. болесници и особље болнице евакуисани су у болницу Вајнгартен (Weingarten), у теретним вагонима. У току путовања било је неколико ваздушних узбуна. Ипак смо стигли на одредиште. Пошто у болници у Вајнгартену није било потребе за мојим радом, отпуштен сам као вишак крајем децембра 1944. и упућен у логор Филинген. У логору сам одређиван за разне послове: истовар угља у неким фабрикама, чишћење снега на жељезничкој прузи Филинген-Фрајбург, а после бомбардовања железничке станице у Филингену, и на затрпавању, ноћу, великих кратера. То је било фебруара 1945. У

1944. My job was to give the medications to the patients-prisoners. I also worked on writing the history of the sick Russian patients-prisoners.

As the Allies were approaching France, our hospital was getting ready for evacuation. Around 20th December, 1944, medical staff and the patients were evacuated to the hospital Weingarten by the train-wagons. There were few air alerts during our transportation on new location, but finally, we got to our destination. Since there was no need for my work at Wingarten hospital, I was fired at the end of December 1944., and was sent to the camp in Vilingen. There, I did various jobs: unloading the coal in some factories, and cleaning the snow on the railway tracks between Vilingen and Freiburg. After the bombing of railway station in Vilingen, I also worked on covering up the large craters at night. It was in February 1945. Later on, in March, 1945., I had various jobs according to the requests of the owners who still wanted to deal with the prisoners.

The food was poor, but we were able to improve our food intake with the food from Red Cros's parcels. We were getting those parcels from 1942., till almost the end of the war when the transports were stopped due to the bombing of the trains and railway's tracks. On the day, (3rd April 1945) when Germans ordered me to go to the labor command in Frickingen, I was called up by our camp's commissioner Bošnjak, who was a sergeant. The priest Lukić was also with him. They told me that they knew I was a Jew and that they can not do much to stop me going to new labor command. So, on April 4th, I was sent, the gards followed me, to new labor command in Frickingen,

марту 1945. ишао сам на разне радове, према захтевима оних који су тражили рад заробљеника.

Слабу храну у логору могли смо да побољшамо пакетима Црвеног крста. Пакете смо добијали од 1942. до пред крај рата када су транспорти отежани због бомбардовања возова и пруга.

Оног дана (3. априла 1945) када сам био одређен од стране Немаца да идем на сеоску радну команду у Фрикинген (Frickingen), био сам позван код нашег логорског повереника Бошњака, који је имао чин наредника. Код њега је тада био и поп Лукић. Тада су ми рекли да они знају да сам Јеврејин и да неће ништа предузети да не одем на ту радну команду. Тако сам 4. априла послат, под пратњом стражара, на радну команду у Фрикинген око 10 км северно од Иберлингена (Überlingena – Боденско језеро).

Село је било велико. Било нас је преко 20 заробљеника. Спаваоница је била направљена у подруму основне школе, са дрвеним креветима на спрат. У то време сељаци су направили на цести заштиту против уласка француских тенкова у село. Међутим, када су дошле, француске трупе упутиле су 25. априла, ултиматум да се пут ослободи или ће село бомбардовати. Пут је ослобођен и ми заробљеници смо били слободни.

После коначне капитулације Немачке, 9. маја 1945, велики број заробљеника дошао је у Филинген ради припрема за повратак кућама. Мислим да је била друга половина маја када сам и ја дошао. Формиран је антифашистички одбор у којем сам био и ја. Организована су разна

about 10 km north of Überlingena – Boden Lake.

The village was big. There were over twenty of us – the prisoners. We slept in basement of the primary school. There were wooden bunk beds. At that time the peasants and landlords made the barriers on the road to stop French tanks to enter the village. But the French troops sent the ultimatum to the villagers to clean the road or they would bomb the village. The road was cleaned and we – the prisoners were free to go home.

After the final capitulation of Germany on 9th May, 1945., a large number of the prisoners came to Vilingen to get ready to go home. Anti-Fascist Committee was made, I think, at the end of May. I was a member. There were many lectures and the courses of motorism. A choir was formed, too, that took part in some events organized in the different labor commands. There was a special struggle to stop the influence of certain number of officers, Yugoslav war prisoners, who wanted to stop the war prisoners to go back to Yugoslavia.

We were waiting for a long time for the French to allow us and to help us to go back home, to Yugoslavia. And it happened at the end of August, 1945. Meanwhile, we stayed in the German barracks in Vilingen. French command supported us with food. The cooks were our people.

The troop of soldiers was formed for our security. They followed us during our trip back home to Yugoslavia.

We travelled by train, actually in the wagons, but the journey was more relaxed and comfortable than when we were coming to

предавања и курс мотористике. Формиран је и певачки хор који је ишао на приредбе по већим радним командама. Посебна борба водила се за спречавање утицаја једног броја официра (југословенских ратних заробљеника) који су вршили пропаганду да се заробљеници не враћају у Југославију.

Доста дуго чекали смо да нам Французи омогуће повратак кућама, у Југославију. То је било тек крајем августа 1945. У Филингену смо становали у немачким касарнама, а храну смо требовали и добијали од француске војне команде. Кувари су били наши људи.

За нашу безбедност формирана је чета војника. Они су нас пратили на путовању за Југославију.

Путовали смо теретним вагонима, али знатно комотније и опуштеније него када смо долазили у Немачку. Враћали смо се преко Салцбурга, Јесенице, Љубљане, Загреба и Осијека (Јосиповац-Кравице). У Јосиповцу-Кравицама смо добили појединачне путне објаве за даље путовање. За мене је крајње место било Шид. Тамо је била моја родна кућа и моји родитељи и старији брат, који су се вратили из емиграције у Швајцарској. И коначнио сам, 4. септембра 1945, у рано јутро стигао у Шид.

У време боравка у заробљеништву, од посебне важности за моје психичко стање представљала је чињеница да сам могао да се дописујем са мојим најближима: родитељима, братом Лациком и његовом женом, братом Јожиком и стрицем у Осијеку. Брат Лаци је са женом, таштом и нашим родитељима емигрирао у јануару 1942. у Љубљану, одакле су

Germany. We travelled via Salzburg, Jesenice, Ljubljana, Zagreb, Osijek (Josipovac-Krvice). In Josipovac-Krvice, we got personal travelling papers to continue our journey to our last destination. My destination was Šid. There was my family house where I was born, my parents and elder brother who came back from the emigration in Switzerland. Finally, on 4th September, 1945, I arrived home in Šid, early in the morning.

During my days in the captivity, it was very important for me and my mental health to have contact with my family. I could write to my parents, brother Lacika and his wife, brother Jožika and uncle in Osijek. My brother Laci emigrated with his wife, mother-in-law and our parents to Ljubljana in 1942. They were interned from Ljubljana to Northern Italy to Belagio. After Italy had capitulated, they emigrated to Switzerland from where they came back home. Our oldest brother, Josip-Jožika, stayed in Šid. He was killed by Ustashe in Sremska Mitrovica in September 1942. My uncle Branko lived in Osijek. Since his wife was Hungarian, my uncle was protected from arrest.

I managed to save all the letters that I was getting from them. I noticed that some letters were censored, but still I was able to find out where my family was, where they emigrated, and that was imported for me (*"We survived..."* 2003: 459-466).

The other family Klein lived in today's Nikola Tesla Street. Ladislav-Laza Klein (born 15th November 1912 in Ruma) lived with his wife Edit (born Stein, in 1912). They moved to Šid in

интернирани у северну Италију у Белађо (Belagio). После капитулације Италије емигрирали су у Швајцарску одакле су се вратили кући у Шид. Наш најстарији брат Јосип-Јожика остао је у Шиду. Убијен је од усташа почетком септембра 1942, у Сремској Митровици. Стриц Бранко је живео у Осијеку. Као муж католкиње Мађарице, био је заштићен од одвођења.

Сву кореспонденцију коју сам примио у заробљеништву успео сам да сачувам до данас. Нека писма су била цензурисана, али ипак успео сам да сазнам како живе и куда се крећу у емиграцији, а то је било врло важно.“ (*Mi smo preživeli...* 2003: 459-466).

Друга породица Клајн је живела у данашњој улици Николе Тесле. Ту је, у једном изнајмљеном стану (преко пута Епштајнове куће) живео Ладислав-Лаза Клајн (рођен 15.11.1913 у Руми) са супругом Едит рођеном Штајн (рођена 1912). У Шид су се доселили 1933. године, вероватно посредством Епштајнових са којима је Едит била у роду. Лаза је био службеник „Државног монопола“ који је пословао са дуваном и дуванским прерађевинама. Лаза и Едит су 1941. године добили сина.⁵⁷ Сви су страдали у холокаусту.⁵⁸

Око 1905. године из Товарника у Шид се доселио Шандор Клајн, син Липота и Марије рођене Абрахам. Шандор је рођен у Парабућу 1872. године. Склопио је брак 07.03.1905. године са Регином Епштајн (Рума, 1884 – Шид, 20.08.1922) Шидом.⁵⁹ Године 1907. Шандор и Регина су купили кућу у данашњој улици Змај Јовина број 3. Ту кућу су продали 1922. године

1933. It was probably with the Epstein`s help who were Edit`s relatives. Laza was a clerk in „The State`s monopol“ that traded with tobacco. Laza and Edit got a son in 1941.⁵⁷ They all died during Holocaust.⁵⁸

Around 1905., Shandor Klein, a son of Lipot and Maria, maiden Abraham, moved to Šid from Tovarnik. Shandor was born in Parabuć in 1872., and he got married with Regina Epstein (Ruma, 1884 – Šid, 20.08.1922) from Šid.⁵⁹ Shandor and Regina bought the house in today`s Zmaj Jovina Street.⁶⁰ Shandor and Regina had six children: Man (01.08.1906), Adolf (05.08.1908), Esti-Estika (06.04.1910), Maria (21.12.1911-29.12.1911), Leopold (29.11.1915-10.09.1924), Eduard (08.12.1917) (JBR Ilok) and Abraham. Adolf, Estika and Leopold attended the primary school in Šid. Shandor Klein was a merchant (HAS F. 1270). Abraham survived Holocaust while Estika was killed in Auschwitz according to the dates that Abraham gave to YadVashem.

The first recorded family Klein was the family of Samuel (born 8th June, 1830) and Katarina-Katy born Lelenberg (1824 – 12.12.1895). They had a son Leopold (11.11.1863) and four daughters, Resi (27.02.1858), Sali (12.09.1860), Leonora (24.01.1869) and Netty (24.01.1869) (JBR Ilok). The family of Pavle Klein also lived in Šid. Pavle was born on 14th, March 1914, in Petrovgrad (Zrenjanin) in the family of Saip and Laura, born Kraus. He moved to Šid from Bač. Pavle married Regina Morgenstern (born 27.12.1919., in Temerin) from Šid on 21st February 1937 (JMR Ilok). They had three children Adam (19.05.1940 - 27.05.1940), Mindl-Mirica

породици Марковић.⁶⁰ Шандор и Регина су имали шесторо деце: Ман (01.08.1906), Адолф (05.08.1908), Ести-Естика (06.04.1910), Марија (21.12.1911-29.12.1911) Леополд (29.11.1915-10.09.1924) Едуард (08.12.1917) (МКР Илок) и Абрахам. Основну школу у Шиду су похађали Адолф, Естика и Леополд. Шандор Клајн је био трговац (ИАС Ф. 1270). Абрахам је преживео холокауст, док је Естика, према подацима које је Абрахам дао Јад Вашему, убијена у Аушвицу.

Најраније забележена породица Клајн је породица Самуела (рођен 08.06.1830) и Катарине-Кати рођене Леленберг (1824 - 12.12.1895). Имали су сина Леополда (11.11.1863) и кћерке Рези (27.02.1858), Сали (12.09.1860), Леонору (24.01.1869) и Нети (24.01.1869) (МКР Илок).

У Шиду је живела и породица Павла Клајна. Павле је рођен 14.03.1914. године у Петровграду (Зрењанин), у породици Сајпа и Лауре рођене Краус. У Шид се доселио из Бача. Оженио се 21.02.1937. године Регином Моргенштерн (рођена 27.12.1919. у Темерину) из Шида (МКВ Илок). Имали су троје деце: Адама (19.05.1940 - 27.05.1940), Миндл-Мирицу (01.12.1937) и Александра-Солена (17.05.1941) (МКР Илок). Регина је са децом Миндл и Александром страдала у Аушвицу (Јад Вашем 1838974 и 1828592; Фајфрић 2007: 376). Судбина Павла Клајна није позната.

У другој половини 19. века у Шиду је живео извесни Мориц Клајн. Његова кћерка Јохана (рођена 1858) се удала 04.11.1879. године за Морица Шпицера (МКВ Илок).

(01.12.1937) and Alexander-Solen (17.05.1941) (JBR Ilok). Regina died with children Mindl and Alexander in Auschwitz (YadVashem, 1838974 и 1828592: Fajfrić 2007: 376). It is not known what happened with Pavle Klein.

In the second part of 19th century, Moritz Klein lived in Šid. His daughter Johana (born 1858) got married to Moritz Spitzer on 4th November, 1879 (JMR Ilok).

Rosalia Klein (Petrovci, 1847 – Šid, 25.12.1918) is buried in Jewish cemetery in Šid (JDR Ilok).

Karl Klein (19.04.1906 – 14.11.1906) a son of Gerson and Seren, born Gutman, was born and buried in Šid (JBR Ilok, JDR Ilok).

На јеврејском гробљу у Шиду сахрањена је Розалија Клајн (Петровци, 1847 – Шид, 25.12.1918) (МКУ Илок).

У Шиду је рођен и умро Карл Клајн (19.04.1906 - 14.11.1906), син Герзона и Серен рођене Гутман (МКР Илок; МКУ Илок).

КОН

Током 19. и 20. века у Шиду је живело неколико породица Кон. Није могуће утврдити да ли је постојала родбинска веза између њих.

Соломон-Аца-Шањика Кон (рођен 19.12.1907) је био трговац перјем. Тај посао је обуставио 01.03.1941. године. Живео је у данашњој улици Николе Тесле (раније Мауковићев шор). Са супругом Иреном рођеном Хофман није имао деце. У Шид се доселио 1934. године из Бачке Паланке. Са њима у кући је живела и Иренина сестра, којој није познато име. Подаци о судбини Соломона Кона се разликују – према једном сведочењу он је погинуо у Мађарској (Изјава Естике Адлер), а према другом је преживео рат у једном логору у Мађарској (Бабић 2003: 337-342)⁶¹. Оба извора наводе да су његова супруга Ирена и њена сестра интерниране у Аушвиц, али да су успеле да преживе рат. Њих две су након рата отишле у Израел.

Сређином 19. века у Шиду је живела породица Абрахама и Терезије Кон. Кућа им се налазила на почетку данашње улице Николе Тесле. У Шид су се доселили из места Ђенк у

КОHN

During the 19th and 20th century, few families with last name Kohn lived in Šid. It is not possible to find out the connections between three families.

Solomon-Aca-Shanjika Kohn (born 19.12.1907) was a merchant of fethers. He quit that job on 1st March 1941. He lived in today's Nikola Tesla Street (it is used to be Mauković's street). Solomon Kohn and his wife Irena (maiden Hoffman) didn't have any children. He moved to Šid from Bačka Palanka in 1934. Irena's sister, her name is not known, lived with them. The informations about destiny of Solomon Kohn are different – according to one testimony, he died in Hugnary (the testimony of Estika Adler) and to the other one, he survived the war in one camp in Hungary (Babić 2003: 337-342)⁶¹. The both sources said that his wife Irena and her sister were taken to Auschwitz, they survived and they both went to Israel after the war.

The family of Abraham and Teresia Kohn lived in Šid in the middle of the 19th century. Their house was at the begining of today's Nikola Tesla Street. They moved to Šid from Hungarian

Мађарској. Имали су сина Мавру, рођеног 1832. године. Мавро је склопио брак 10.05.1860. године у Осијеку са Јоаном Ајзнер (рођена 1837. године у Хидашу) (МКВ Осијек).

У Шиду је умро Леополд Кон (25.02.1825 - 13.07.1873). Његова супруга Бети и деца Маркус (30.05.1851), Берта Пепи (05.11.1852), Сигмунд (04.04.1854), Јакоб (25.12.1855), Волф (16.02.1861), Натан (09.07.1870) одселили су се у Вуковар. Сигмунд је склопио брак у Вуковару 21.10.1880. године са Розалијом Хофенрајх из Бршадина (МКВ Вуковар). Био је трговац. Берта се удала 25.02.1875. године за Макса Подвинеца из Илока (МКВ Вуковар).

Средином 19. века у Шиду је живела породица Саламона и Розе Кон. Њима се у Шиду родио син Јакоб (05.07.1863) (МКВ Илок).

На прелазу 19. у 20. век у Шиду се помињу још три породице Кон. Породица Игнаца и Марије рођене Кених, који су 26.08.1899. добили кћерку Фрајдл Штефанију. Породица Марка и Маришке рођене Грунбаум, који су 18.02.1912. године добили кћерку Илонку. И породица Јакоба и Линке, који су се око 1890. године доселили из Сусека. У Шиду им се 25.10.1898. године кћерка Розалија (1867 – Јасеновац, 02.10.1942) удала за Лазара Флеша из Слаковаца (МКВ Илок).

У Шиду је 16.09.1910. године рођен Хинко Кон, син Максе и Хелене рођене Шивицер (МКР Сремска Митровица). Основну школу у Шиду су похађали Каролина Кон, кћерка Јакоба Кона, рођена у Илоку 20.10.1884, и Елвира Кон, кћерка Марка Кона гостионичара у Шиду, рођена у Новој Градишци 14.08.1896. године (ИАС Ф. 1270).

town Djenk. They had a son Mavro (born 1832). Mavro married Johana Eizner (born in Hidash in 1837) in Osijek on 10th May, 1860 (JMR Osijek).

Leopold Kohn was burried in Šid (25.02.1825 – 13.07.1873). His wife Betty and children Markus (30.05.1851), Berta-Peppy (05.11.1852), Sigmund (04.04.1854), Jakob (25.12.1855), Wolf (16.02.1861), and Nathan (09.07.1870) moved to Vukovar. Sigmund married Rosalia Hoffenreich from Bršadin on 21st October, 1880 (JMR Vukovar). He was a merchant. Berta got married with May Podvinec from Ilok on 25th February, 1875 (MR Vukovar).

The family of Salamon and Rosi Kohn lived in Šid in the middle of 19th century. They had one son Jacob, who was born in Šid on 5th July, 1863 (JBR Ilok).

At the end of the 19th century and at the begining of the 20th cntury there were three other families under the last name Kohn. The family of Ignaz and Maria, born König, had a daughter Freidl-Stefania (born 26.08.1899). The family of Marko and Marisha, born Grunbaum, had a daughter Ilonka (born 18.02.1912). The family of Jakob and Linka Kohn moved to Šid from Susek around 1890. Their daughter Rosalia (1867 – Jasenovac, 02.10.1942) got married with Lazar Flesch from Slakovci on 25th October 1898 (JMR Ilok).

Hinko Kohn was born in Šid on 16th September, 1910. He was the son of Max and Helena (born Schiwitzer) (JBR Sremska Mitrovica). Karolina Kohn, a daughter of Jakob Kohn, born in Ilok on 20th October 1884, and Elvira Kohn, a daughter of Marko Kohn, born in Nova Gradiška on 14th August, 1896, attended a primary school in Šid (HAS F. 1270).



СК "Фрушкогорац" Шид 1913. г. Први ред, други слева (држи лопту) Милан Кон
SC "Fruškogorac" Šid in 1913. First row, second from the left (holding a ball) Milan Kohn

КРАУС

Средином 19. века у Шиду су живели Маркус (рођен 19.02.1814) и Рези (рођена 18.10.1812) Краус (МКР Илок). Вероватно су били у родбинској вези са породицама Краус у Гибарцу, Бачинцима и Кукујевцима.

KRAUS

In the middle of 19th century, Markus (born 19.02.1814) and Resi (born 18.10.1812) lived in Šid (JBR Ilok). Their relatives were probably members of Kraus families from Gibarac, Bačinci and Kukujevci.

ЛЕБЛ

Породица Лебл спада у најбогатије и најпознатије шидске јеврејске породице. Кућа им се налазила у данашњој улици Карађорђева (број 15-17). Од краја 19. века па до треће деценије 20. века као закупац земље Грко католичке бискупије (бившег Шидског властелинства), помиње се Јакоб Јулије Лебл, син Морица и Софије рођене Франк. Јулије се доселио у Шид 1891. године. Четири године касније држао је у закупу 1840 јутара (од чега је део био у његовом власништву), а по висини плаћеног пореза у Сремској жупанији био је на 75. месту (*Statistički godišnjak...* 1913: 170).

Јулије Лебл (Црвенка, 07.03.1866 – Шид, 28.11.1938) као високо опорезовани грађанин је био члан Скупштине Сремске жупаније од 1897. до 1913. године. Плаћао је 600 круна и 17 форинти државног пореза 1897. године (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1898: 107), 1294 к. и 17 ф. 1904. године (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora...* 1905: 143), 3184 к. и 43 ф. 1907 (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1908: 133) и 1664 к. и 43 ф. 1908. године (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1909: 160). Био је на 24. месту по висину плаћеног пореза у Сремској жупанији 1907. године. Године 1913. био је на 54. месту са плаћеним порезом у износу од 1866 к. и 63 ф. Јулије је био члан ортодоксне јеврејске општине у Илоку. У периоду од 1895-1899. држао је у закупу шуму Кљештевица код Мартинаца површине 617 јутара, по укупној цени од 7513 форитни (ИАС Ф. 1074).

Са супругом Хенриетом Бреслауер⁶²

LEBL (LÖBL)

The family Lebl was one of the richest Jewish family in Šid. Their house was at today's Karađorđeva Street, number 15-17. Jakob-Julius Lebl, a son of Moritz and Sofia (born Frank) had been mentioned as a renter of the land of Greek-Catholic Bishopric (former Šid's Manorship) since the end of 19th century until the third decade of 20th century. Julius moved to Šid in 1891. Four years later, he had 1840 acres of rented land (the part of the land was his property). By the amount of money that he paid for the taxes, in County of Srem, he was on the seventy-fifth place (*Statistički godišnjak...* 1913: 170).

Julius Lebl (Crvenka, 07.03.1866 – Šid, 28.11.1938) as a highly taxed citizen was a member of the Assembly of County of Srem from 1897 – 1913. He was paying 600 krunas and 17 forints of the state's tax in 1897 (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1898: 107), 1294 k. and 17 f. 1904 (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora...* 1905: 143), 3184 k. and 43 f. 1907 (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1908: 133) and 1664 k. and 43 f. 1908 (*Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora* 1909: 160). He was on the 24th place by the tax paid in Srem's County in 1907. Then in 1913. he was on the fifty-fourth place with tax paid (1866 k. and 63 f.). Julius was a member of the Orthodox Jewish community in Ilok. At the time between 1895 and 1899., he had rented a forest "Klještevica" near Martinci. It was 617 acres of land and total price was 7513 forints (HAS F. 1074).

Julius and his wife Henrieta Breslauer⁶² (Berlin, 06.08.1868 – 1925) had a son Kornel (Šid,



*Кућа породице Лебл (сасвим десно) у моменту рушења центра Шиде.
House of Lebl family (far right) at the time of destruction of the downtown of Šid.*

(Берлин, 06.08.1868-1925) имао је сина Корнела (Шид, 01.04.1900–Монтевидео, 11.11.1962) (МКР Илок). Хенриета је упамћена као љубитељ уметности и поезије. Строго се држала кашрута.

Др Корнел Лебл је био правник по струци, радио је као судија у Среском суду у Шиду, а једно време је био и председник суда. Школовао се у Грацу. Био је војно лице, односно резервни официр, због чега је почетком рата

01.04.1900 – Montevideo. 11.11.1962). Henrieta was remembered as a fan of art and poetry. She strictly followed Kashrut.

Dr Kornel Lebl was a jurist by his education and he worked as a judge in The Municipality Court in Šid. He was a president of The Municipality Court in Šid for a while. He was educated in Gratz. He was also a serviceman, a reserved officer, and because of that he was taken into the prison to Germany at the beginning

одведен у заробљеништво у Немачку. Једно време је радио у суду у Оточцу, где се 20.09.1928. године венчао са Олгом-Оликом Розенфелд из Шида.⁶³ Био је сувласник односно власник једног локала у Београду (тада Бранкова 5) као задругар задруге „Шумадија“. Др Корнел и Олга су имали два сина: Мирослава-Мирка (Шид, 14.05.1931 – Салта (Аргентина), 24.03.2012) и Александра-Сашу (Шид, 14.05.1936 – Сао Паоло, 19.09.1998).

Цела породица је преживела рат. Олга са децом је отишла у Далмацију 1941. године, а одатле преко Италије у Швајцарску. Након ослобођења породица се вратила у Шид, да би 1948. године отишли у Израел. У Израелу се нису дуго задржали, иселили су се у Боливију.

of the War. For a while he worked at the Court in Otočac where he married Olga-Olika Rosenfeld from Šid on 20th September 1928.⁶³ He was a partner and later on, the only owner of the shop in Belgrade (it used to be in Brankova Street, number 5), as a member of cooperative society “Šumadija”. Dr Kornel and Olga had two sons: Miroslav-Mirko (Šid, 14.05.1931 – Salta, Argentina, 24.03.2012) and Alexandar-Sasha (Šid, 14.05.1936 – Sao Paolo, 19.09.1998).

The whole family survived the war. Olga and the children went to Dalmatia in 1941., and then they continued to Switzerland crossing Italy. After the liberation, the whole family came back to Šid. In 1948., they left for Israel. They stayed in Israel for a while and then they moved to Bolivia.



*Јулије Лебл са унуком Мирком
Julius Lebl and his grandson Mirko*



*Корнел Лебл
Kornel Lebl*



Корнел Лебл
Kornel Lebl



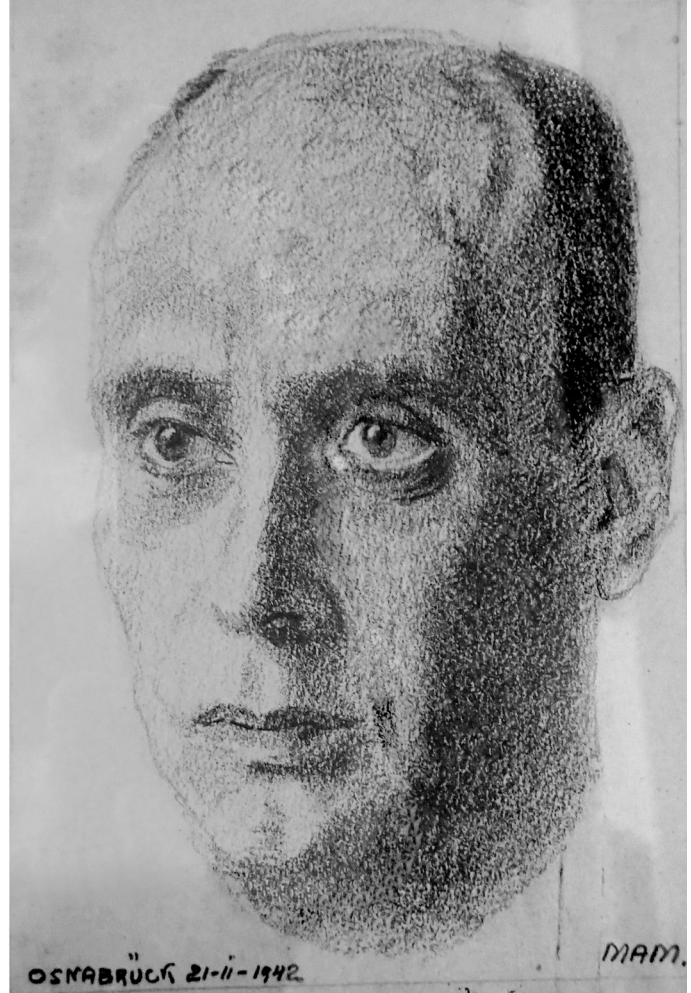
Корнел Лебл
Kornel Lebl



Олга и Корнел Лебл
Olga and Kornel Lebl



Александар и Мирко Лебл
Alexandar and Mirko Lebl



*Портрети др Корнела Лебла настали 1942. г. у логору Оснабрик. Аутор Ото Бихаљи-Мерин.
Portraits of Kornel Lebl made in 1942. in Osnabrück camp. Painter: Oto Bihalji-Merin*



*Давидова звезда и идентификациона
плочица које је носио др Корнел Лебл
у заробљеничком логору.
Star of David and the identification
plate carried by Kornel Lebl at the
prison camp.*



*Слика Александра Клајмана.
Paint of Aleksandar Kleiman.*

ЛУСТИГ

Породица Лустиг спада у најстарије јеврејске породице у Шиду. У Шид се доселила 1806. године. Године 1842. у Шиду се помиње рабин Абрахам Лустиг.

Абрахам-Адолф Лустиг (25.12.1806 - 04.06.1874) био је рабин у Шиду више од три деценије. Са супругом Розалијом - Сали (рођеном Епштајн) је имао сина Морица-Мошу (15.02.1843 - 06.05.1908) и кћерке Нину (1842) и Лени (02.10.1847). Нина се удала августа 1862. године за Натана Розенстока из Паланке (МКВ Илок).

Према доступним подацима није могуће утврдити одакле се доселио Абрахам Лустиг. Прва кућа његовог сина Морица, а могуће и Абрахама, била је у данашњој улици Цара Лазара 18 (данас објекат ресторана „Сремски конак“). Године 1918. породица се преселила у данашњу Карађорђеву број 81, где су купили кућу са два суседна плаца за 150.000 динара. У тој кући су држали грађару. Фирма „И. Лустиг“ је 1939/1940. године имала промет од 400.000 динара (ХДА Ф. 1076).

Мориц се оженио 15.12.1871. године са Паулином Фишер (рођена 1849) из Баје.⁶⁴ Имали су два сина: Саломона Еугена-Јену (09.12.1870 - 18.02.1942) и Левија-Лојза (рођеног 16.03.1874), и две кћерке Јудиту (14.04.1872) удату 16.06.1891. године за Давида Крауса из Земуна, и Адел-Агеру (02.11.1875 - 24.08.1893).⁶⁵ Мориц и Паулина су 28.06.1899. године код Краљевског јавног бележника у Шиду, др Драгутина Грчића, саставили тестамент у којем су једно друго прогласили универзални

LUSTIG

The Lustigs is one of the oldest Jewish family in Šid. They moved to Šid in 1806. Rabbi Abraham Lustig (25.12.1806 – 04.06.1874) was mentioned in Šid for the first time in 1842. He had been a rabbi in Šid for three decades. Abraham Lustig and his wife Rosalia-Sali (maiden Epstein) had a son Moritz-Moshe (15.02.1843 - 06.05.1908) and a daughters Nina (1842) and Leny (02.10.1847). Nina Lustig got married to Nathan Rozenstock from Bačka Palanka (JMR Ilok).

According to the documents it is not possible to find out where Abraham Lustig came from. The house of Abraham's son Moritz, and probably the house of Abraham himself was in today's Cara Lazara Street, number 18 (today the restaurant „Sremski konak“). In 1918., the family Lustig bought the house at number 81, Karađorđeva Street for 150.000 dinars. Where they also had a family's store of building material „I. Lustig“. In 1939/1940, the company „I. Lustig“ had an income of 400.000 dinars (CSA F. 1076).

On December 15th 1871 Moritz married Paulina Fisher (born 1849) from Baja.⁶⁴ They had two sons Solomon Eugen-Jena (09.12.1870 - 18.02.1942) and Lewy-Louis (born 16.03.1874), and two daughters Judit (14.04.1872) married to David Kraus from Zemun on June 6th 1891, and Adel-Ager (02.11.1875 - 24.08.1893).⁶⁵ Moritz and Paulina made their last will at the office of Dragutin Grčić, a Royal Notar in Šid on 28th June 1899. They declared each other as the universal inheritant. As per the will, the one who survived had to pay 2000 forints to each of their sons,

наследником. Преживели супруг је морао исплатити по 2000 форинти синовима Еугену и Лојзу, и оорочити 2000 форинти на име кћерке Јудите Краус. Такође, на дан смрти супружника, морао је исплатити 200 круна сиромашним становницима Шида без разлике у вероисповести (ИАС Ф. 1074).

Лојз се оженио Идом Фишер. Колико је познато, имали су Абрахама-Роберта (15.12.1906), Веру (27.02.1908 – 19.07.1908) и Ендреа (13.03.1913). Мориц је био акционар „Сриемско штедионичкога и ескомптнога дионичкога друштва“ (ИАС Ф. 28). Лојз Лустиг је вероватно живео у кући коју је са братом купио 1906. године од Луке и Игњата Тубића.

Eugen and Louis, and to put on the bank account 2000 forints on the name of their daughter, Judit Kraus. In addition, the one who survived should pay and give 200 krunas to the poor people in Šid, no matter what nationality they are (HAS F. 1074).

Louis married Ida Fisher. As far as it is known, Louis and Ida had three children: Abraham Robert (15.12.1906), Vera (27.02.1908 – 19.07.1908), and Endre (13.03.1913). Moritz was a shareholder of „Sriemsko štedioničkoga i eskomptnoga dioničkoga društva“ (HAS F. 28). Louis Lustig probably lived with his brither in a house bought in 1906., from Luka and Ignjat Tubić.

Објава.

Долепотписани матричар матричног звања у Новом Саду објављује да:

1.) Лојз Лустиг момак, вере јеврејске, трговац, живи у Шиду (Срем), рођен у Шиду, родио се 16. марта 1874. год., син Лустига Мора и жене му рођене Паулине Фишер.

2.) Ида Фишер неудата, вере јеврејске, живи у Новом Саду, рођена у Новом Саду 21. децембра 1885 год., кћи Јакоба Фишера и жене му рођене Регине Бреслауер намеравају у брак да ступе.

Позивају се сви они, који знају за какву закониту препреку против овога брака да то пријаве долепотписаном или опћинском поглаварству где ће горња објава обнародована бити.

Ову објаву треба обнародовати у Новом Саду и путем новина у Шиду.

У Новом Саду, 31. јануара 1906. год.

Бела Профума с. р.
матричар.

74 1—1

Објава венчања Лојза Лустига („Застава“ бр. 19/1906)
Wedding announcement of Louis Lustig („Застава“ No. 19/1906)

Тестамент Абрахама Лустига:

„Тестамент

у вези са мојом имовином, који сам у случају моје смрти сачинио у стању пуне свести, озбиљно и промишљено, без икаквог притиска или у заблуди

1. Мом једином сину Морицу Лустигу постављам за свог јединог наследника и завештавам му, без изузетка, целу своју како покретну тако и непокретну имовину, ма где се налазила и под којим именима била. – Стога је исти обавезан:

2. да ме пристојно сахрани, сразмерно мом статусу по мојсијевском обичају.

3. Мојој супрузи Розалији, рођеној Епштајн, мој син Мориц треба да исплати један легат од 6.000 флорина и словима шест хиљада флорина у аустријској валути и, како оне купљене некретнине по грунтовним улошком број 195 општине Шид, као и оне од ње купљене винограде из Бојићеве заоставштине, још привремено унетим под грунтовним улошком број 87, парцеле бр. 2037-2038, грунтовно обезбеђене и са 10% камате, рачунајући од дана моје смрти.

У погледу исплате ово легата од 6.000 флорина мојој супрузи Розалији, одређујем да овај легат, као и горепоменуте камате на позајмицу, треба да буде остављен мом сину Морицу – и да је моја супруга Розалија, у случају да жели исплату овог, њој додељеног, легата, обавезна да мом сину Морицу то објави пола године унапред. – Након ове објаве отказа од стране моје супруге Розалије, мој син Мориц треба да јој исплати легат од 6.000 флорина у

Last Will of Abraham Lustig:

“Last will

is connected with my property, which I made in a state of full consciousness, seriously and deliberately, without any pressure or misconceptions:

1. I pronounce and I declare my only son, Moritz Lustig, to be my only inheritant. I am leaving him all my property, movable and not-movable, regardless of the place where the property is and under what names it is. Because, he has to do the following:

2. to bury me distantly and worthily, according to my status and the custom of Moses,

3. my son Moritz has to pay off my wife Rosalia, maiden Epstein, the legacy of 6000 florins, (written, six thousand florins) in Austrian currency and bought property land registered by number 195 at the Municipality of Šid, and those vineyards bought from Bojić's inheritance registered temporarily under the land number 87, number of land lot 2037-2038; land provided with 10 % of interest from the day of my death.

Considering the pay off the legacy worth 6000 florins to my wife Rosalia, I define that the legacy and the interests of the loan must be given to my only son Moritz – and my wife Rosalia is also required to announce my son Moritz a half a year earlier if she wants the pay off the legacy. My son Moritz must pay the legacy in four parts during the two years.

4. I left the sum of 3000 florins to my daughter Nina, married Rosental, which the Insurance company „Assicurazioni generalli“ in Trieste will pay it off after my death and then my

четири једнаке полугодишње рате, тако да цео износ мора да буде намирен две године од објаве отказа.

4. Мојој ћерки Нини, удатој Розентал, остављам суму од 3.000 флорина, словима три хиљаде, које након моје смрти исплаћује осигуравајуће друштво „Асикурациони Бенерали“ у Трсту, и потом треба мој син Мириц да се обавезе, да одмах након моје смрти, без поговора изда својој сестри Нини полису горњег Асикурациони Бенерали број 8400/86870 Таб. I, која грешком гласи на име Алберта Лустига.

5. Мом нећаку Игњацу Фишеру, као и његовој сестри Еми Фишер (деци мог ујака Илије Фишера и његове супруге Мали, рођене Дојч), остављам један легат од 200 (две стотине) сваком, дакле 400 (четири стотине) флорина аустријске вредности, које је, такође, мој син и једини наследник Мориц обавезан да измири.

Овај износ од 400 флорина мој син Мориц, након моје смрти, треба да положи у корист мојих гореименованих рођака Игњаца и Еми Фишер у једну штедионицу и њима припада сав овај износ, додуше, Игњацу Фишеру када напуни 20 година живота, а Еми Фишер приликом њеног венчања.

Ако неко од ове деце умре пре времена, у односу на горе наведене случајеве овог легата, наследиће их њихова мајка Мали, рођена Дојч, удата Фишер, која у овом случају исто има право на припадајући део при овим смртним случајевима.

6. Мојој нећаки Нети Лустиг (ћерка мог брата Јакоба Лустига и његове супруге Деборе Лустиг), остављам легат од 150 флорина (сто и

son Moritz must commit to give his sister Nina the policy of „Assicurazioni generali“ number 8400/86870 Tab. I , which carries incorrect name of Albert Lustig.

5. To my nephew, Ignatz Fisher, and his sister Ema Fisher (children of my uncle Ilija Fisher and his wife Mali, maiden Deutch), I left a legacy of 200 (two hundred) each, so 400 (four hundred) florins, austrian values, that my son and my only inheritant must execute.

This sum of 400 florins my son Moritz has to put on the names of my cousins Ignatz and Ema Fisher in the bank. The whole sum will be given to them: to Ignatz when he turns twenty years old and to Ema after she get married.

If any of these children died earlier than it was mentioned, their mother would inherit the legacy of the late child.

6. To my niece Neti Lustig (a daughter of my brother, Jacob Lustig, and his wife Deborah Lustig), I leave the legacy of 150 florinns (a hundred and fifty) of Austrian value and my son Moritz has to give her the whole amount on her wedding day.

7. Immediately after my death, my son Moritz has to send 25 florins (twenty-five) of Austrian value to Jewish community, Chevra Kadisha, in Vukovar.

8. On the day of my burial, my son Moritz has to give to the poor families in Šid, regardless of their religious, 25 florins (twenty-five) of Austrian value. It has to be done through local authorities.

9. At the end, I ask and demand my both cousins, Mr Herman F. (or S.) Singer and Moritz Obersohn from Vukovar, to control the execution

педесет) аустријске вредности, и мој син Мориц треба њој да исплати овај легат у готовини при њеном венчању.

7. Одмах по мојој смрти мој син Мориц мора јеврејском друштву Шевра Кедиша у Вуковару да пошаље износ од 25 флорина (двадесет и пет) аустријске вредности.

8. На сам дан мог упока, треба мој син Мориц сиротињи Шида, без обзира на вероисповест и посредством месних власти да подели износ од тачно 25 (двадесет и пет) флорина аустријске вредности.

9. На крају, захтевам и молим моја оба рођака, господина Хермана Ф. (или С.) Сингера и Морица Оберзона из Вуковара, да пазе на тачно испуњење овог мог тестаментa, у свим његовим ставкама и њих зато истовремено именујем за извршиоце моје последње воље.

Овај писани тестамент потписујемо истовремено ја и присутна три господина сведока, са мојим својеручним јеврејским потписом.

Шид, 27. април 1874. (потпис на хеврејском) то јест Аберхам Лустиг

Мориц Оберзон, сведок; Милош Вуић, сведок; Љубомир Кнежевић, сведок“

of my will in whole and at the same time I appoint them as executors of my last will.

This written form of my last will is signed at the same time by me, in my Hebrew signature, and in the presence of my three witnesses.

Šid, 27th April 1874. (Hebrew signature) actually Aberham Lustig.

Moritz Obersohn, a witness; Miloš Vuić, a witness; Ljubomir Knežević, a witness.“



*Кућа породице Лустиг 1930-их (данас Карађорђева 91)
House of Lustig's family, 1930s (today 91, Karadjordjeva Street)*

Мориц Лустиг је, поред грађаре, имао и трговачку фирму коју су након његове смрти наследили његови синови. Године 1908. фирма носи назив „Трговачка твртка Морица Лустига синови“. Јена Лустиг је власништво над грађаром једно време делио са Фридрихом Розенфелдом из Шида. Пред почетак рата, Јене је превео своју фирму на своју супругу Ирену (рођена 10.05.1886. Бенедек Веселова, Словачка).

Јене и Ирена рођена Платенци су имали кћерку јединицу Леу Грету рођену 04.09.1904. године у Шиду (ИАС Ф. 1270). Након завршене основне школе у Шиду, наставила је школовање 1914. године у Броду. Њена даља судбина није позната. Према једном сведочењу,

Moritz Lustig had also got a trading company which his sons inherited. In 1908., the company was renamed “The trade company of Moritz Lustig’s sons“. Jena Lustig’s shared his ownership of the store with Friedrich Rosenfeld from Šid. Before the war started, Jena transferred the ownership of the company to his wife, Irene (born 10.05.1886. Benedek Veselova, Slovakia).

Jena and Irena, born Platenci, had a daughter, Greta Lea, born 04.09.1904., in Šid (HAS F. 1270). After she finished the primary school in Šid, she continued her education in 1914 in Brod. Her fate is not known. According to one testimony, Greta was married to some Italian, former employee of the Meat industry in Šid. According to another witness, she lived in Šid.

Грета је била удата за извесног Италијана, запосленог у тадашњој месној индустрији у Шиду. Према другом сведоку, живела је у Загребу и радила као модисткиња, а према трећем сведоку она је живела у Лондону и само повремено долазила у Шид.⁶⁶

Јене Лустиг је последњи шидски Јеврејин који је пре холокауста умро природном смрћу.⁶⁷ Сахрањен је на шидском гробљу. Према једним изворима његова супруга, кћерка и зет су побегли у Швајцарску (Изјава Естере Адлер), а према другим у северну Африку и потом Сплит.

According to another witness, she lived in Zagreb and worked as a fashion taylor, and according to the third witness, she lived in London and only occasionally visited Šid.⁶⁶

Jena Lustig was the last Jew in Šid who died from natural causes before the Holocaust.⁶⁷ He was buried in the Jewish cemetery in Šid. According to one source, his wife, daughter and son in law had fled to Switzerland (Statement of Esther Adler), but according to the other, they went to North Africa and then Split.

FRIDRIH ROSENFELD I LUSTIG
TRGOVINA GRAĐEVNOG MATERIJALA,
ŽITARICA, I ZEMALJSKIH PROIZVODA
ŠID

FRIDRIH ROSENFELD I LUSTIG
TRGOVINA GRAĐEVNOG MATERIJALA,
ŽITARICA I ZEMALJSKIH PROIZVODA

Šid... 1921

Račun - Рачун

za *др. Јока Браи и Јана*

		Plativo u Šidu.	Cena pojedince	Iznos Dinara
1930	23/12	12 Nam žitka 4.3.5"		180-
	31/12	100 " otkaznica 150 ^a duge		300-
		5 " daska 4 1/2" 4" g.		45-
		5 " " 3 1/2" 4" g.		88-
1931	2/1	1 " " 3 1/2" 4"		19.25
			Nam	632.25

Злати роменца

L. LUSTIG
Lustig

Рачун из грађаре „Лустиг“ из 1931. г. (раније „Фридрих Розенфелд и Лустиг“)
Bill from store “Lustig” from 1931. (formerly “Friedrich Rosenfeld and Lustig”)

МАЛЦ

Житарски трговац, Саламон Малц се доселио у Шид из Бијељине. Рођен је 18.09.1887. године у Бијељини, а родитељи у му се звали Адам и Фаника рођена Стајилауф (МКУ Шид)⁶⁸. У Шид се доселио, највероватније, око 1925. године. Наредне, 1926. године, Малц је од породице Личина купио кућу на месту данашњег тзв. Трга културе у Карађорђевој улици, а 1928. године од Фридриха Розенфелда у данашњој Карађорђевој број 46 (касније Дом омладине) у којој је и живео. Са супругом Естиком-Елзом Шлезингер (рођена 15.08.1881. у Старој Пазови) је имао кћерку Елзу (1913 – Загреб, 29.07.1988), која се након завршене гимназије у Бијељини удала за Ристу Ђукића из Загреба. Елза је маутирала школске 1929/1930. године (Lazić 2012: 43). У годинама пред почетак рата, радила је у Винковцима као професорка. Како јој супруг није био Јеврејин успела је да преживи рат. Иако је била удата за католика Елза је морала да носи на рукаву ознаку да је Јеврејка. Због тога је њен супруг Риста, тада шеф математичког одсека Средишњег осигурања радника у Загребу, маја 1941. године поднео молбу Усташком редарственом повереништву, да Елзу као покрштену Јеврејку, ослободи обавезе ношења ознаке на рукаву (ХР-ХДА-252 РУР ЖО, 219/1941, Инв. број 27133). Малцова фирма „Саламон Малц – трговина земљаским производима“ имала је 1939/1940. године промет од 2.221.319 динара (ХДА Ф. 1076).

Након развода брака са Салоном, Естика Малц се преселила у њихову другу кућу

MALC

Salamon Malc, a wheat merchant, move to Šid from Bijeljina. He was born on 18th September 1887., in Bijeljina. His parents were Adam and Fanika, maiden Stajilauf (JDR Šid). Salamon came to Šid around 1925. The following year, 1926, Salamon Malc bought a house from Ličina's family which was situated on the "Culture Square" in Karadjordjeva street. In 1928., he bought a house from Fridrich Rosenfeld in today's Karadjordjeva street, number 46 (later on it was the house for "Youth geathering"), where he used to live. Salomon and his wife, Estika-Elsa, maiden Schlesinger (born 15.08.1881 in Stara Pazova) had one daughter Elsa (Bijeljina, 1913 – Zagreb, 29.07.1988). She graduated High school in Bijeljina in 1929/1930., (Lazić 2012: 43) and then married Risto Đukić from Zagreb. She worked as a professor in Vinkovci before the Second World War. She survived the war only because her husband wasn't a Jew. Although she was married to Catholic, Elsa had to wear the yellow ribbon. That is why her husband Rista, then the head of the "Mathematics Department of the Central Insurance for the Workers" in Zagreb, in May 1941., filed an application to Ustashe Police to remove the obligation for Elsa, as a baptized Jew, to wear the insignia on the sleeve (HR-HDA-252 RUR ŽO, 219/1941, Inv. No. 27133). Malc's company "Salamon Malc - Trade of land products" had the turnover of 2,221,319 dinars in 1939/1940 (CSA F. 1076).

After she divorced Salomon, Estika Malc moved to their second house (today "Culture Square"), where she lived with her brother Leopold

(на месту тзв. Трга културе) где је живела са својим братом Леополдом Шлезингером и сестрићима Шротмановима. Број телефона Саломона Малца 1936. године био је 17.

Саламон је настрадао у холокаусту. Према изјави Естике Адлер, он је ухапшен са осталим шидским Јеврејима јула 1942. године и убијен у логору Сајмиште (Бабић 2003: 337-342). Према изјави Абрахама Кишицког, Саламон Малц је побегао из Шида у Сплит, где је ухапшен и прослеђен до Сајмишта. Мишљења смо да је изјава А. Кишицког веродостојна јер је он био у Шиду све до хапшења јула 1942. године, и свакако би навео да је Саламон Малц ухапшен са њим.

МАРКУС

Око 1890. године из Мађарске у Шид се досељава породица Маркус. До када су се тачно задржали у Шиду није познато. Адолф Маркус је у Шиду водио гостиону. Године 1891. његови синови Вилмош (рођен октобра 1883. у Филип Салашу у Мађарској) и Шандор (рођен децембра 1885. у Зотису у Мађарској) уписани су у основну школу у Шиду. Оба сина напуштају школу 1895. године, Вилмош наставља школовање у Новом Саду а Шандор у Пешти (ИАС Ф. 1270).

МОРГЕНШТЕРН

Породица Моргенштерн се доселила 1928. године из Чалме. Отац породице, Филип⁶⁹, је трговао старим крпама. Рођен је у Чалми

Schlesinger and her nephews, the Schrottmans. The phone number of Salomon Malc in 1936., was 17.

Salomon was killed during the Holocaust. According to Estika Adler, he was arrested with other Jews from Šid in July 1942 and was killed in the camp Sajmište (Babic, 2003: 337-342). According to Abraham Kishicky, Salomon Malc escaped from Šid to Split, where he was arrested and sent to the camp Sajmište. We think that the statement of A. Kishicky is credible because he was in Šid until he was arrested in July 1942, and he would certainly mentioned that Salomon Malc was arrested with him.

MARKUS

The family Markus moved from Hungary to Šid around 1890. It is not known how long they stayed in Šid. Adolf Markus ran the cafee shop-restaurant in Šid. In 1891 he enrolled his sons Vilmosh (born in October 1883 in Filip Salaš, Hungary) and Shandor (born in December 1885., in Zotis, Hungary) in the primary school in Šid. Both of the sons left school in 1895. Vilmosh continued his education in Novi Sad and Shandor in Budapest (HAS F. 1270).

MORGENSTERN

The family Morgenstern moved to Šid from Čalma. Filip Morgenstern⁶⁹, a trader of old rags, was born on 2nd October 1897., in Čalma.

02.10.1897. године. Становали су у данашњој улици Вука Караџића (Џигура). Филип и Ленка (рођена Моргенштерн, 27.04.1898. у Кленку) су имали седморо деце: Регина (рођена у Темерину 27.12.1919. у Темерину) (ИАС Ф. 1270), Лаура (рођена у Темерину 12.02.1921) (ИАС Ф. 1270), Манојло-Мано (13.02.1925), Игнац-Рајко (22.10.1928), Габор (01.03.1936) (ИАС Ф. 330), Бланка (1934), Хермина (1936).⁷⁰ Регина се удала за Павла Клајна 21.02.1937. године.⁷¹ Цела породица је настрадала у Холокаусту. Филип је убијен у логору Аушвиц-Биркенау 01.10.1942. г.⁷²

У Матичну књигу умрлих у Шиду, накнадно је уписана смрт Ленке Моргенштерн, кћерке Морица и Берте рођене Хелер. Ленка је рођена у Пећинцима 03.05.1918. године, а убијена је 27.07.1942. године на непознатом месту. Није познато због чега је Ленкина смрт уписана у Шиду.

НОЈМАН

Породица Нојман спада у најстарије јеврејске породице у Шиду. У Шид се највероватније доселио брачни пар Мозес⁷³ и Ленци рођена Хелцел (Стара Паланка, 1819(?) – Шид, 18.04.1901). Они су имали седморо деце: Леополд (05.04.1833), Симон (07.08.1836), Шандор (28.02.1848), Фани (20.03.1849), Саламон (15.03.1850), Јакоб (10.01.1856) и Реги (21.02.1858) (МКР Илок). Реги Нојман се удала 16.02.1897. године за Морица Ротмилера (Бачки Петровац, 1855 – Шид, 19.04.1897) из Шида. Након што је остала удовица, Реги се 17.05.1900. године удала за Штедлера из

The family lived in the today's Vuk Karadžić street. Filip and Lenka (maiden Morgenstern, born on 27th April, 1898 in Klenak) had seven children: Regina (born in Temerin 27.12.1919.) (HAS F. 1270), Laura (born in Temerin 12.02.1921) (HAS F. 1270), Emanuel-Mano (13.02.1925), Ignac-Rajko (22.10.1928), Gabor (01.03.1936) (HAS F. 330), Blanka (1934), Hermina (1936).⁷⁰ Regina married Pavle Klein 21.02.1937.⁷¹ The whole family was killed during the Holocaust. Filip was killed in the concentration camp, Auschwitz-Birkenau, on 1th October 1942.⁷²

As per "Death records" kept in Šid, the death of Lenka Morgenstern, a daughter of Moritz and Bertha Heller, was added later on, after her death. Lenka was born in Pećinci on 3rd May 1918., and she was killed at unknown place on 27th July 1942. It is not known why her death was recorded in Šid.

NEUMANN

The family of Neumann is one of the oldest Jewish families in Šid. Probably, married couple Moses⁷³ and Lency born Hölzel (Stara Palanka, 1819(?) – Šid, 18.04.1901) moved to Šid. They had seven children: Leopold (05.04.1833), Simon (07.08.1836), Shandor (28.02.1848), Fanny (20.03.1849), Salamon (15.03.1850), Jakob (10.01.1856) and Regi (21.02.1858) (JBR Ilok). On February 2nd 1897., Regi Neumann married Rothmüller Moritz (Bački Petrovac, 1855 – Šid, 19.04.1897 from Šid. After her first husband's death, Regi married Städler on May 17th 1900., from Martinci (JMR Ilok).

из Мартинаца (МКВ Илок).

Симон Нојман је склопио брак 16.10.1860. године са Рози Јакоб, кћерком Берната Јакоба из Апатина (МКР Илок).

Симон и Рози су имали кћерку Хермине рођену 11.10.1861. г. у Беркасову. Убрзо је Рози умрла па се Симон оженио са Бети Брајнер. У другом браку Симон је имао петоро деце: Сали (15.09.1862), Хајнрих (08.09.1864- 08.09.1864), Шандор (09.01.1867), Ида (20.06.1869) и Фани (01.05.1872). Ида и Фани су рођене у Адашевцима. Шандор Нојман је био трговац. Касније се преселио у Дреновац. Оженио се 05.12.1893. г. у Вуковару са Лори Фридман из Опатовца, рођеном 1874. г. (МКВ Вуковар).

Шандор Нојман, син Мозеса и Ленци, се оженио 03.12.1875. г. са Розом Голдбергер из Бачке Паланке. Имали су двоје деце: Миму (15.09.1877) и Паулину (15.01.1879) (МКР Илок).

ПЛАЦНЕР

У Шиду је 1941. г. пријавила боравиште Берта Плацнер, удовица Игнаца Плацнера из Лужана (котар Брод). Рођена је 1862. године у Фраштаку, Словачка. У Шид се доселила 1920. године. Берта Плацнер је највероватније страдала у Холокаусту.

ПОПЕР

Породица Попер се у Шиду помиње у два наврата. Први помен је од 08.03.1860. г. када

Simon Neumann married, on 16th October 1860., Rosi Jakob, a daughter of Bernath Jakob from Apatin (JMR Ilok).

Simon and Rosi Neumann had one daughter, Hermina (born 11.10.1861., in Berkasovo). Rosi died soon so Simon married Betty Breiner. From the marriage with Betty Breiner, Simon had five children: Saly (15.09.1862), Heinrich (08.09.1864-08.09.1864), Shandor (09.01.1867), Ida (20.06.1869), and Fanny (01.05.1872). Ida and Fanny were born in Adaševci. Shandor Neumann was a merchant. Later he moved to Drenovac. On December 5th 1893., in Vukovar, he married Lori Friedman from Opatovac (born 1874) (JMR Vukovar).

Shandor Neumann, son of Moses and Lency, married Rosa Goldberger from Bačka Palanka. on 3rd December 1875. They had two children: Mima (15.09.1877) and Paulina (15.01.1879) (JBR Ilok).

PLAZNER

Berta Plazner, a widow of Ignatz Plazner from Lužana (district Brod), choose Šid as the place to live in, as per the records from 1941. She was born in Fraštak, Slovakia, in 1862. Berta moved to Šid in 1920., where she lived with family Reich. It is high possibility that Berta Plazner was killed during the Holocaust.

POPPER

The family Popper was mentioned in Šid twice. First time, the family was mentioned on 8th

шидски Јеврејин Елиас Попер склопио брак у Кањижи МКВ Илок). Елиас је рођен 07.09.1837. г. у Беркасову, у породици Игнаца и Катарине рођене Хендлер. Након женидбе, Елиас се преселио у Беркасово.

У Шиду је децембра 1882. г. рођена Гизела Попер, кћерка Габриела и Пепи (МКР Илок).

РАЈХ

Породица Рајх се доселила у Шид из Вуковара. Игнац Рајх, син Хермана (Бачка Топола, 1813 - Шид, 1907) и Јозефе рођене Франкфуртер, рођен је 1852. године у Беледу (Мађарска) (МКВ Вуковар). Породица се око 1855. године доселила у Вуковар, а након 1878. године у Шид. Херман Рајх је поживео 94 године, умро је у Шиду 25.03.1907. године (МКУ Илок). Породица Рајх је живела на углу данашњих улица Цара Душана и Вука Караџића. Након Првог светског рата, Игнац Рајх се преселио у кућу породице Симић (данас Карађорђева 57).

Игнац Рајх је 21.11.1876. године у Вуковару склопио брак са Розом Шенк (Негославци, 1854–Шид, 13.07.1916) (МКВ Вуковар)⁷⁴. У време венчања Игнац је био трговачки помоћник, а после је постао хотелијер. Једно време је држао у закупу хотел „Рајх“ (касније „Гранд“) у Шиду. Господин Рајх је упамћен као изузетно ведар и шаљив човек. Волео је децу, увек је збијао шале, а посебно на свој рачун. Како је рођен 29. фебруара, славио је рођендан сваке четврте године. Због тога је

March 1860., when a Jew from Šid, Elias Popper, got married in Kanjiža (JMR Ilok). Elias was born on 9th July 1837., in Berkasovo in the family of Ignatz and Catarina, maiden Händler. After he got married, Elias moved back to Berkasovo.

The second time, this family was mentioned when Gisela Popper, a daughter of Gabriel and Peppi, was born in Šid in December of 1882. (JBR Ilok).

REICH

The Reich family moved to Šid from Vukovar. Ignatz Reich, the son of Herman (Bačka Topola, 1813 – Šid, 1907) and Josefa maiden Frankfurter, was born in 1852 in Beled, Hungary (JMR Vukovar). The family moved to Vukovar around 1855. After 1878., the family moved to Šid. Herman Reich was 94 years old when he died in Šid on 25th March 1907 (JDR Ilok). They lived at a corner of today's streets Cara Dušana and Vuka Karadžića. After the First World War, Ignatz Reich moved to the house of the Simić family, today's Karađorđeva Street, number 57.

Ignatz Reich married Rosa Schenk (Negoslavci, 1854–Šid, 13.07.1916) on 21st November 1876 (JMR Vukovar)⁷⁴. At the time of his wedding, Ignatz was a clerk. Later he became a hotelier. He led hotel „Reich“ (later on the name was changed to „The Grand Hotel“) in Šid for a while. He is remembered as a very cheerful and humorous man who loved children. He celebrated his birthday every fourth year, because he was born on 29th February. That was the reason why he was telling to everyone that

сматрао да је у трећој деценији живота а не десетој.

Игнац и Роза су имали кћерку Сидонију, рођену 04.04.1878. године у Вуковару (МКР Вуковар). Удала се 04.02.1902. године за Херша-Хермана Мера⁷⁵ из Брода на Сави. У Шиду 08.12.1902. године је рођен Сидонијин и Херманов син, Ото (МКР Илок).⁷⁶ Сидонија-Сида је била вешта куvariца. Правила је одличне колаче са којима је чистила шидску децу.

Игнац је у 91-ој години живота, заједно са кћерком Сидонијом, страдао у логору (Јад Вашем 193248; Томовић 1973: 205).

he is in third, not tenth decade of his life.

Ignatz and Rosa had a daughter Sidonia (born 04.04.1878. in Vukovar; JBR Vukovar). She got married to Hersh-Herman Mehr⁷⁵ from Brod na Savi on 4th February 1902 (JMR Vukovar). Their son, Otto, was born in Šid on 8th December 1902 (JBR Ilok).⁷⁶ Sidonia-Sida was a good cook. She made delicious cakes which she generously was sharing with the children from Šid.

Ignatz was ninety-one years old when he died together with his daughter Sidonia in the concentration camp (YadVashem 192248; Томовић 1973: 205).



*Центар Шида са почетка 20. века – у позадини се види хотел „Рајх“ (касније „Гранд“)
The downtown of Šid at the beginning of 20th century – at the back there is “The Reich Hotel” (later “The Grand Hotel”).*



*Скуп Витомира Кораћа 1908. г. У позадини се види кућа породице Рајх
(данас угао улица Цара Душана и Вука Караџића).
The meeting with Vitomir Korać in 1908. On the back, there is the house of family Reich
(today, the corner of Cara Dušana and Vuka Karadžića Street).*



*Кућа у којој су уочи и током Другог светског рата живели Игнац и Сидонија Рајх
The house where Ignatz and Sidonia Reich lived before and during the Second World War*

РОЗЕНБЕРГ

Породица Розенберг се доселила у Шид из Бачинаца. У Шиду су живела три брата, синови Игнаца (Бачинци, 18.05.1836 – Бачинци, 22.04.1901) и Фани рођене Хиршл (Паланка, 1830 – Шид, 24.09.1903)⁷⁷: Натан (Бачинци, 20.07.1862 – Шид, 01.06.1905), Маркус-Макс (Бачинци, 26.10.1864 – Шид, 24.05.1926) и Абрахам (Бачинци, 13.10.1877). Сва тројица су били трговци.⁷⁸

Натан је умро неожењен. Макс је са супругом Ернестин-Евом рођеном Рајхман имао, према доступним подацима, кћерке Елзу (08.08.1896) и Олгу (19.04.1898), обе рођене у Шиду (ИАС Ф. 1270). У Шиду је водио складиште помодне, мануфактурне, ситне и петљане робе. Олга Розенберг се удала 17.04.1923. године за Артура Шпицера из Осијека. О Абрахаму Розенбергу нема више података.

Током прве деценије 20. века у Шиду су живели и Розенберг Адолф и Марија рођена Нојман (МКР Илок).

ROSENBERG

The family of Rosenberg moved to Šid from Bačinci. There were three Roseberg brothers that lived in Šid.: Nathan (Bačinci, 20.07.1862 – Šid, 01.06.1905), Markus-Max (Bačinci, 26.10.1864 – Šid, 24.05.1926) and Abraham (Bačinci, 13.10.1877). They were the sons of Ignac (Bačinci, 18.05.1836 – Bačinci, 22.04.1901) and Fanny, born Hirschl (Palanka, 1830 – Šid, 24.09.1903)⁷⁷. All brothers were the merchants.⁷⁸

Nathan never married. Max and his wife Ernestin-Eva born Reichman, according to the records, had two daughters: Elsa (08.08.1896) and Olga (19.04.1898). They both were born in Šid (HAS F. 1270). Max had a store and storage for manufactured small and needed goods. Olga Rosenberg got married to Artur Spitzer from Osijek on 17th April, 1923. There are no more information about Abraham Rosenberg.

During the first decade of 20th century, Rosenberg Adolf and Maria, born Neumann, lived in Šid (JBR Ilok).

Šid, den 29. August 1908.
Rechnung. — Pagen.

Max Rosenberg, Šid
Mode-, Manufaktur-, Kurz-,
Weiss- und Wirkwaren-Lager.

skladište pomodne, manu-
fakturne, sитne и петљане робе.

Zahbar in Šid. — Плаћено у Шиду.

1/10	mit Maxira	1.80	- 90
1	Stk. Rollwäntel		- 12
4/10	1 g. Laminierseide	2.-	2.-
4	mit Vorsteas	30	1 20
1 1/2	" Spitzen	40	- 60
2	" Einsätze	32	- 64
1 1/4	" Tannacke	56	- 14
2 1/2	Gol. Brücken	20	- 40
1 1/2	" Perlmutterschnöpfe		- 24
4	Roller Seide	08	- 32
2	Cart. Karafel	02	- 04
1 1/2	mit Lenge	260	3 25
1 1/2	" Strumpfütter	90	1 35
1	" Traschenkäper	90	- 90
	Transport		1 2 10

Рачун из складишта Макса Розенберга из 1908. г.
The bill from Max Rosenberg's store from 1908.

РОЗЕНФЕЛД

Породица Розенфелд се доселила у Шид из Инђије око 1900. године. Фридрих-Мирослав Розенфелд је рођен у Сусеку 1875. године, у породици Франца и Јозефине рођене Штерн (Весприм, 1835 – Шид, 22.12.1921). Оженио се 26.10.1897. године са Хермином-Катарином Рајнер (рођена у Липовцу, 01.04.1877), кћерком Берната и Катарине. У време женидбе Фридрих је живео у Товарнику. Фридрих и Хермина су имали три кћерке: Иренка (рођена 28.11.1898. у Инђији), Паула (рођена 10.03.1904. у Шиду) и Олга (Шид, 08.08.1905 – Монтевидео, 02.50.1994) (ИАС Ф. 1270). Фридрих је држао грађару у Шиду коју је касније, највероватније, продао Лустиговима. Држао је и „Трговачку фирму за храну Фридрих Розенфелд“. Заједно са Георгом и Хајнрихом Волфом и Иреном Лустиг, основао је 1921. године фирму „Браћа Wolf i комп“ са седиштем у Товарнику (ИАС, Ф. 1074). Умро је у Загребу 28.01.1930. године, и сахрањен на Мирогоју.



*Гроб Фридриха-Мирослава Розенфелда
у Загребу*

*Tomb of Friedrich-Miroslav Rosenfeld
in Zagreb*

MIROSLAV ROSENFELD.

Dne 28. o. mj. umro je u Zagrebu **g. Miroslav Rosenfeld** ugledan trgovac iz Šida, naš dobar sumišljenik, koji je, koliko je to u njegovom malom okolišu bilo moguće, radio za našu stvar. Bio je vedra, muževna natura, koju je nenadano shrvala ženska boljetica. Pokojnik ostavlja 3 kćeri, kojima izražavam svoje saučesće. Savez cionista Jugoslavije zastupao je na pogrebu predsjednik Radnog odbora g. dr. Licht, a Keren kajemet lejisrael g. dr. A. Singer.

*Објава смрти Фридриха-Мирослава Розенфелда
у новинама „Жидов“ Бр. 5 од 31.01.1930.*

*Announcement of the death of Friedrich-Miroslav
Rosenfeld in „Židov“ newspaper, No. 5, 31.01.1930.*

ROSENFELD

The family Rosenfeld moved to Šid from Inđija around 1900. Friedrich-Miroslav Rosenfeld was born in 1875., in Susek. His parents were Franc and Josefine, maiden Stern (Veszprem, 1835 – Šid, 22.12.1921). On the 26th October 1897., he married Hermina-Katarina Reiner (born in Lipovac, 01.04.1877), a daughter of Bernat and Katarine. At that time, Friedrich lived in Tovarnik. Friedrich and Hermina had three daughters: Irenka (born 28.11.1898, Inđija), Paula (born 03.10.1904, Šid), and Olga (Šid, 08.08.1905 – Montevideo, 02.05.1994) (HAS F. 1270). Friedrich had a store with the building material in Šid which he probably sold to

Lustig`s. Friedrich also had „Food Trade Company Fridrich Rosenfeld“. Together with Georg and Heinrich Wolf and Irena Lustig, he founded in 1921., the company „Wolf Brothers and company“ in Tovarnik (HAS F. 1074). He died in Zagreb on 28th January 1930., and he was burried in Mirogoj Cemetery.

Све три Розенфелдове кћерке су завршиле основну школу у Шиду и потом наставиле школовање у другим метима – Иренка је 1909. године прешла у Нови Сад, Паулина 1914. године у Љубљану, а Олга 1916. године у Беч.

Иренка Розенфелд се удала 13.06.1919. године за крзнара Адолфа Розенфелда из Шида. Овај брак је разведен у Загребу 1940. године (МКВ Илок). Са њим је имала једну кћерку која је погинула у партизанима. Након развода, Иренка се удала за Стевана Кастнера. Иренка и Стеван су преживели рат и заједно са породицом Лебл отишли у Израел, где су умрли. Паулина је била удата за Јосу Гутмана, а Олга за др Корнела Лебла.

Фридрих и Хермина Розенфелд су живели у данашњој Карађорђевој улици на броју 46. Ту кућу су купили 1904. године од Светозара Мишића, а продали су је 1927. године Давиду Фридману из Новог Сада. Фридман је следеће године кућу продао Саламону и Елзи Малц. Поред ове куће, Розенфелдови су поседовали још неколико некретнина у самом Шиду и обрадиве земље у шидском атару.

У Шиду је неколико година живела још једна породица Розенфелд. У питању су Саломон (рођен у Ади 01.04.1898)⁷⁹, његова супруга Лори (рођена у Адашевцима 1903)⁸⁰ и њихова деца Јованка (15.06.1925), Герзон (11.01.1927) и Имре (1932). Јованка и Герзон су похађали нижу гимназију у Шиду 1937-1939. године. Почетком 1939. године преселили су се у Стари Врбас. Цела породица је, осим Герзона, настрадала у Холокаусту.

All three Friedrich's daughters finished the primary school in Šid and then they continued their education in different towns: Irenka went to Novi Sad in 1909., Paula went to Ljubljana in 1914., and Olga went to Vienna in 1916.

Irenka Rosenfeld married Adolf Rosenfeld, a furrier from Šid on 13th June 1919. They divorced in Zagreb in 1940. (JMR Ilok). They had a daughter who died as a Partisan. Having divorced Adolf, Irenka married Stevan Kastner. They survived the Second World War. After the war, they moved to Israel together with the Lebl family. Kastner's died in Israel. Paula married Joshua Gutman and Olga married Kornel Lebl.

Friedrich and Hermina Rosenfeld lived in the house at today's Karađorđeva Street, number 46, This house was bought in 1904 from Svetozar Mišić, and later in 1927., sold to David Friedman from Novi Sad. David Friedman sold this house to Salamon and Elsa Malc. Rosenfelds also had other properties in Šid and some arable land.

There was another family Rosenfeld that lived in Šid for a couple of years. Salamon (born in Ada on 4th January 1898.) and his wife Lori (born in Adaševci, 1903.) and their children Jovanka (15.06.1925.), Gerson (11.01.1927.) and Imre (1932). Jovanka and Gerson attended Junior High School in Šid from 1937 to 1939. The family moved to Vrbas at the beginning of 1939. The whole family, except Gerson, was killed during the Holocaust. Today, Gerson lives in Sao Paolo.



Хермина Розенфелд
Hermina Rosenfeld



Иренка Розенфелд
Irenka Rosenfeld



Олга Розенфелд
Olga Rosenfeld



Герзон Розенфелд
Gerson Rosenfeld

СЕКЕРЕШ

У периоду 1915-1916. године (бар према доступним подацима) управник железничке станице у Шиду је био Јеврејин Гејза Секереш. Његова кћерка Хегоида, рођену у А. Хуберту 06.04.1909. године, похађала је основну школу у Шиду школске године 1915/1916, након чега је добила школску полазницу за школу у Сремској Митровици (ИАС Ф. 1270).

ФИШЕР

У Шиду је живело неколико породица Фишер. Најраније се помиње породица Елиаса (рођен 10.08.1830) и Амалије (рођена 12.10.1837) Фишер. Они су имали сина Игнаца (18.04.1860) и кћерку Кати (18.11.1868).

Друга породица Фишер, Лазар и Реги рођена Клајн, такође се помиње током пете деценије 19. века. Лазар и Реги су имали шесторо деце: Фани (02.06.1845), Реги (05.01.1847), Ленци (02.02.1853), Леополд (25.06.1857), Давид (20.07.1862) и Мориц (18.03.1865) (МКР Илок). Фани се удала 03.05.1864. године за Филипа Полака из Срека (МКВ Илок).

У данашњој улици Саве Шумановића (Доњи шор) на броју 15, у кући у власништву породице Епштајн, живела је породица Фишер Вилхелма-Емануела и Терезије рођена Епштајн. Доселили су се из Руме током друге деценије 20. века. Терезија је била хаузиерка-торбарка и трговала је ситном робом по шидској околини. Имали су четири сина: Јакоба-Јенику

SEKERESH

As per the available data, during the 1915-1916., the manager of the railway station in Šid was a Jew, Geiza Sekeresh. His daughter Hegoida (born 06.04.1909., in A. Hubert) attended the primary school in Šid from 1915 – 1916. Then she continued her education in Sremska Mitrovica (HAS F. 1270).

FISHER

There were several families with surname Fisher in Šid. The first of the Fisher's families that is mentioned was the family of Elias (born 10.08.1830) and Amalia (born 12.10.1837). They had one son Ignac (18.04.1860) and one daughter Katy (18.11.1868).

The another family was the family of Lazar and Regi (maiden Klein) Fisher who were mentioned during the fifth decade of the 19th century. Lazar and Regi had six children: Fanny (02.06.1845), Regi (05.01.1847), Lency (02.02.1853), Leopold (25.06.1857), David (20.07.1862) and Moritz (18.03.1865) (JBR Ilok). Fanny got married to Filip Polak from Serek (03.05.1864) (JMR Ilok).

The third Fisher family, the family of Wilhelm-Emanuel and Teresa (maiden Epstein) lived in the Epstein's family house, in today's Sava Šumanović Street, number 15. They moved from Ruma to Šid during the second decade of the 20th century. Teresa was a merchant. She was

(Рума, 09.05.1913 - Шид, 11.05.1933), Данила (рођен у Пешти, 24.06.1914), Александра (Шид, 28.05.1924 – Шид, 28.08.1924) и Јосипа-Јошку (рођен 26.03.1926) (МКВ Илок) и кћерку Розалију-Розу (Рума, 19.06.1911 – Шид, 07.11.1924) (МКР Рума; МКР Илок). Јакоб и Данило су похађали основну школу у Шиду до 1925. године, када је Јакоб отишао у шегрта, а Данило наставио школовање у Осијеку (ИАС Ф. 1270). Са Фишеровима је живела њихова рођака Женка.

ФРАНЦОЗ

Породица Француз је спадала у богатије и познатије јеврејске породице у Шиду. У Шид су се доселили из Илока највероватније око 1880. године, када се помиње учитељ и рабин-шактер Хајим Ефрајим Француз. Он је рођен у Илоку 25.06.1860. године, у породици Марка и Естере рођене Канер (МКР Илок). Хајим Ефрајим је у браку са Франци-Фани Штерн имао седморо деце: Јули (22.11.1887), Маркус (03.03.1888), Мајер (15.06.1890-17.09.1957), Фајвел (07.03.1892), Јаков (16.09.1901), Јозеф Самуел (16.04.1906-21.08.1908) (ИАС Ф. 330; МКР Илок) и Дебора (рођена 1902). Јули је 1921. године емигрирала код ујака Морица Штерна у Америку. Дебора се удала 20.07.1921. године за Хајима Шика, златара из Сенте (МКВ Илок).

Мајер Француз је био златар и сајџија. Држао је радњу у самом центру Шида, у кући породице Карафиловић. Његова кућа, коју је

selling small goods around Šid area. They had four sons: Jakob-Jenika (Ruma, 09.05.1913 - Šid, 11.05.1933), Daniel (born in Budapest, 24.06.1914), Aleksandar (Šid, 28.05.1924 – Šid, 28.08.1924) and Josip-Joshka (born 26.03.1926) (JBR Ilok) and a daughter Rosalia-Rosa (Ruma, 19.06.1911 – Šid, 07.11.1924) (JBR Ruma; JBR Ilok). Jakob and Daniel attended the primary school in Šid until 1925, after that, Jakob went to school to become a mechanic, and Daniel continued his education in Osijek (HAS F. 1270). Fisher's cousin, Ženka, also lived with them in their house.

FRANCOZ

Family Francoz was among the wealthier and better-known Jewish families in Šid. Around 1880., the teacher and Rabbi (shakter), Haim Ephraim Francoz, moved from Ilok to Šid. He was born in Ilok on 25th June 1860. His parents were Marko and Esther, born Kaner (JBR Ilok). Haim Ephraim and his wife Franci-Fanny Stern had seven children: July (22.11.1887), Markus (03.03.1888), Mayer (15.06.1890-17.09.1957), Feivel (07.03.1892), Jakob (16.09.1901), Deborah (1902) and Joseph Samuel (16.04.1906-21.08.1908) (HAS F. 330; JBR Ilok). In 1921., July emigrated to America to her uncle Moritz Stern. Deborah got married on 20th July 1921., to Haim Shik, jeweler from Senta (JMR Ilok).

Mayer Francoz was a jeweler and watchmaker. He kept a shop in the downtown of Šid, in the house of family Karaflović. His house, which he bought in 1931., for the price of 10500 dinars, was in today's Zmaj Jovina street.

купио 1931. г. по цени од 10.500 тадашњих динара, налазила се у данашњој Змај Јовиној улици.

Мајер је био члан Управног одбора СК „Фрушкогорац“ Шид од 1931. до 1932. г. (Шкрбић 1935: 10-11). Био је и у Управном одбору Удружења занатлија у Шиду (Затезало 1992: 292). Мајер Француз је био једини шидски Јеврејин који је ишао на крсне славе код пријатеља Срба.⁸¹

Са супругом Симом рођеном Клајман (22.02.1897 – 25.08.1983)⁸² је имао две кћерке: Мирјам-Миру (01.05.1925-21.12.2006) и Елу (16.02.1927-08.04.2009) (МКР Илок). За време окупације тј. почетком 1942. г. породица је побегла преко Љубљане у Италију.⁸³ Након завршетка рата 1945. г. отишли су у Палестину (Израел), и населили се у Кирјат Моцкину (Хаифа).



Кућа породице Карафиловић (спратница) у којој су имали радње Мајер Француз (златарско-сајцијска радња) и Мориц-Мишко Шротман (трговина стаклом и порцуланом)

The house of family Karafilović (storey house) where the shops of Mayer Francoz (jewelry and watch shop) and Moritz-Mishko Schrotmman (glass and porcelain shop) were situated.

Mayer was a member of the Board of Sport Club “Fruškogorac” Šid from 1931 to 1932. (Škrbić 1935: 10-11). He was also in the Board of the Trade Association in Šid (Zatezalo 1992: 292). Mayer Francoz was the only Jew who attended dinners of his Serbian friends.⁸¹

Mayer Francoz and his wife Sima, born Kleiman, (22.02.1897 – 25.08.1983)⁸² had two daughters: Miriam - Mira (01.05.1925 – 21.12.2006) and Ela (16.02.1927 – 08.04.2009) (JBR Ilok). During the

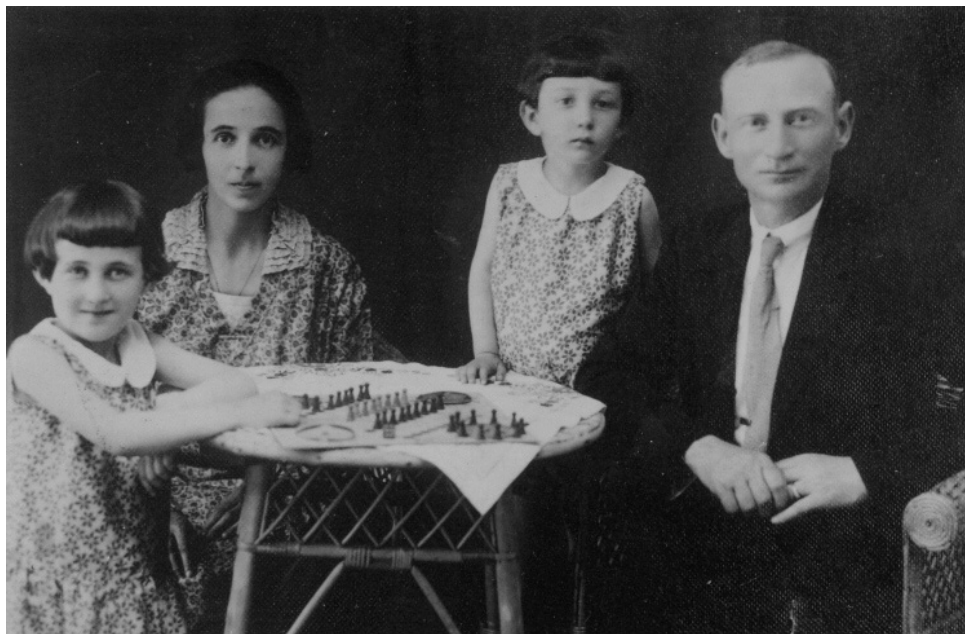
occupation, actually at the beginning of 1942., the family of Mayer Francoz escaped to Italy via Ljubljana.⁸³ After the Second World War was over in 1945., they went to Palestina (Israel) and settled down in Kiryat Motzkin (Haifa).



*Породица Француз, 1935. г. Стоји први слева Мајер Француз.
 Седе слева прва Сима Француз, четврта Фани Француз, пети Ефрајим Француз.
 The family Francoz, 1935. Standing first from the left, Mayer Francoz. Sitting from the left,
 the first Sima Francoz, the fourth Fanny Francoz, the fifth Ephraim Francoz.*



*Мајер Француз испред своје радње у Шиду, 1922. г.
 Mayer Francoz in front of his shop in Šid, 1922.*



Породица Француз: Мирјам-Мира, Сима, Ела и Мајер
Family Francoz: Miriam-Mira, Sima, Ela and Mayer



Породица Француз након досељења у Израел 1945. године – Мајер, Мирјам-Мира, Ела и Сима
The family Francoz after they moved to Israel, 1945 – Mayer, Miriam-Mira, Ela and Sima



Фани и Ефрајим Француз
Fanny and Ephraim Francoz



Дебора Француз
Deborah Francoz



Јакоб Француз
Jakob Francoz

У Змај Јовиној улици, налазила се кућа Мајеровог брата Јакоба. Он се ту доселио из Илока пред почетак рата. Јаков се оженио 18.07.1921. г. са Гизелом Штерн (рођена 04.10.1900) из Илока (МКВ Илок). Имали су децу Естеру, Мирјану (1925), Александра (1926), Рахелу (1927), Зору (1928), Бланку (1930), Хинка (рођен 02.03.1935), Хајкеле (1938) и Фелиту (1939). Породица Јакоба Францоza није успела да побегне из Шида. Цела породица је настрадала у Холокаусту. Јаков је убијен 23.09.1942. г. у логору Аушвиц-Биркенау.⁸⁴

„Добро се добрим враћа⁸⁵

Школовала сам се у Шиду, у основној и грађанској школи. Када сам хтела да одем у Нови Сад, да положим велику матуру и даље учим, нису ме примили јер сам била јеврејске вере. Већ је био уведен *numerus clausus*. У Шиду није било много јеврејских фамилија, можда десетак. Живели су у добрим односима са суседима. Могло би се рећи да је половина јеврејских породица била доброг имовног стања.

Почетак рата десио се на Песах. Те вечери смо седели за столом и јели мацес и друго што се једе за празник. Наједанпут смо чули како долазе тенкови. Уплашили смо се јер нисмо знали шта ће бити. Сутрадан је мој тата отишао у радњу. Одмах су дошли Немци са усташама. То нису били домаћи Немци. Питали су где станују Јевреји. Усташе су их довеле у нашу кућу. За разлику од Немаца, то су биле домаће усташе. Не сећам се ко је све тада дошао у стан, али сећам се оних који су били усташе. Била је покрај нас једна гвожђарска

The house of Mayer's brother Jakob, was in Zmaj Jovina Street. He moved there from Ilok just before the war. Jakob married Gisela Stern (born 04.10.1900) from Ilok on 18th July 1921. (JMR Ilok). They had children: Ester, Mirjana (1925), Alexander (1926), Rahela (1927), Zora (1928), Blanka (1930), Hinko (02.03.1935), Heikele (1938) and Felita (1939). The family of Jakob Francoz could not escape from Šid. The whole family died during the Holocaust. Jakob was killed in Auschwitz-Birkenau on 23rd September in 1942.⁸⁴

„Doing good, the good will be returned⁸⁵

I attended the primary and lower high school in Šid. When I wanted to go to Novi Sad to get my high school diploma and to continue my education, but I wasn't accepted because I was a Jew. Numerus clausus had already been introduced. There were not many Jewish families in Šid, maybe about ten. They had good relationships with the neighbours. We could say that the half of the Jewish families had good social status.

The beginning of the Second World War happened on our Holiday, Pesach. That night we were sitting at the table and ate maces and other food we used to eat for the holiday. Suddenly we heard the tanks were arriving. We were afraid because we didn't know what could happen next. The next day, my father went to the shop. The Germans came in Šid and asked about Jewish families and their houses. They weren't local Germans but Ustashe were local ones. And they brought them to our house. I don't remember who came to our house but I do remember those

радња. Њен власник био је Хрват, мислим да се презивао Стокић. Он је био изразито против Јевреја и против Срба. То се пре рата није знало. Ја сам са његовом кћерком била добра другарица. Била сам млада и са њезиним родитељима нисам имала никакву везу. Познавала сам само пријатеље мојих родитеља. У школи су ме волели. Било је познато да сам Јеврејка, али ми нико није рекао да сам Јеврејка или Чивуткиња, нико.

Кад су дошли Немци, рекли су да радња више није наша и да их тата одведе својој кући јер они хоће да прегледају кућу и открију шта смо сакрили. Нисмо имали прилике да нешто сакријемо јер се све догодило преко ноћи. Дошли су код нас и затекли нас, две кћерке. Тату нису пустили да говори са нама. Почели су да траже по орманима. Мама се уплашила и почела да виче, а они су јој ставили револвер у уста, па није могла да говори. Преврнули су целу кућу и узели шта су хтели. Не сећам се шта су нашли, али злата код куће није било.

Касније су нас позвали у општину. У породици смо добро знали немачки језик, отац и деда су га говорили перфектно, јер су били у војсци Аустро-Угарске. Рекли су нам да морамо на рад под немачким надзором. Ја сам са сестром добила задужење да, у пореском одељењу (које је било у згради општине), преводим књиге са српског на немачки језик. Осим сестре и мене, радила су тамо још два старија Јевреја. Видела сам да Србима дају *laissez-passer* (легитимације) да могу из једног села у друго. Видела сам да они из општинске власти на исказнице стављају печате. Једанпут сам ујутро рано узела празне исказнице и ставила

who were Ustashe. Next to our house, there was a store selling goods made from iron and other metals. The owner was a Croat, I think his surname was Stokić. He was extremely against the Jews and the Serbs. It was not known before the war. I was a good friend with his daughter. I was young and I did not have any connection with her parents. I knew only my parent's friends. They loved me at school. People around me knew that I am a Jew, but nobody called me or told me „Jew“ or „Civut“, nobody.

When the Germans arrived they asked my father to take them to our house. They wanted to find out if there was something hidden in the house. We didn't have a chance to hide anything because everything happened over one night. When they came to our house they found us – two daughters. They didn't allow my father to talk to us. My mother got scared and started screaming when they searched our wardrobes. Then they put the gun into her mouth so she couldn't talk and scream. They searched the whole house and took what they wanted. I don't remember what they found, but I know there was no gold at home.

Later we had to go to the Town Hall. All of us in the family knew German language very well. My father and grandfather spoke German fluently because they were Austro-Hungarian soldiers. We were told we have to work under German's control. My job was to translate the books from Serbian language to German in the tax department (in the building of Town Hall). There were two elderer Jews beside my sister sister and me. I saw they gave the Serbs the *laissez-passers* (identification forms, ID forms) so

на њих печат. Зашто? Моја школска другарица Српкиња, која је дошла из Шапца, рекла је: „Миро, ако не побегнете, сутра нисте живи“. Упитала сам је шта то значи, а она је одговорила да је дошла из Шапца, где су све Јевреје побили и бацили у Саву. Она се, иначе, касније удала у Словенији, где јој је умро муж. Ишла сам у Словенију да је тражим и нисам је нашла. Звала се Анђелка. Када сам то чула, одлучила сам исте вечери, фебруара 1942. да узмем две исказнице и дођем кући.

Мој отац је, у време окупације, радио на железничкој станици. Морао је да девет месеци чисти чизме официрима. Добио је пуно батина, зубе су му избили, не знам чиме. И други Јевреји су морали да раде. Није их било пуно, десет фамилија, можда 8-9 мушкараца. Однос других становника према нама, после доласка Немаца, није се променио, осим што су Хрвати престали да говоре са нама. Радњу су одмах одузели, проставили су тамо једног младог комесара који није био Шиђанин. Био је са нама у добрим односима, али није долазио у кућу. Отац није добијао никакав приход од радње.

Кад сам те вечери дошла кући, испричала сам тати шта сам чула од своје другарице из Шапца и показала му две бланко исказнице, које сам донела. Тата је рекао да ја и мама скинемо жуте траке, које смо морали да носимо, да одемо увече на станицу и сачекамо први воз који иде у Загреб, и даље, ка граници према Италији. Тамо је тата имао неког човека коме је увек раније помагао. Дао нам је његову адресу и рекао да ће нас он превести преко границе.

so they could travel from one village to another. I saw that officials from the local administration were putting the seals and stamps on these forms. Once, I took unfilled ID forms early in the morning and I put seals on them. Why? not be alive tomorrow“. I asked her what is the meaning of that and she told me about the Jews from Šabac who were killed and then their bodies. My school friend, a Serb, who came from Šabac told me: „Mira, if you don't run away, you will be thrown away into Sava. Later on, she got married in Slovenia where her husband died. I went to Slovenia to look for her but I couldn't find her. Her name was Anđelka. When I heard about the Jews in Šabac, I decided, on the same night, in February 1942., to take two unfilled ID forms and come back home.

At that time my father worked at the railway station. He had to clean the officers' boots for nine months. He was beaten a lot and he lost almost all his teeth. The other Jews had to work as well. There were not many Jews, ten families, maybe eight-nine men. Our relationship with Serbs and other people from Šid didn't change after Germans had come except with the Croats. They stopped talking to us. A young commissioner, who wasn't from Šid, got my father's shop. He treated us well, but he never came to our house and my father never got any money from the shop.

When I came home that night, I told my father what I heard from a friend. Then I showed him two ID forms that I brought home. My father told my mom and me to take off the yellow ribbons, which we had to wear, and to take first train to Zagreb and then to continue to Italy. There

Фебруара 1942. био је велики снег. Мама и ја смо скинуле жуте траке на станици и бациле их у клозет, а када је пао мрак, ушле смо у први воз за Загреб. Близу границе, дошли су да погледају документе. Нисмо имале ништа па смо ушле у клозет и затвориле врата. Они су лупали и лупали али ми нисмо отвориле.

Прешле смо границу и дошле у Љубљану. Причали су нам људи да у Љубљани има много оних који су побегли из других делова подељене Југославије, да се налазе у згради која се зове „Цукарна“. То је била фабрика шећера у коју се сместило пуно Јевреја. Када смо дошле, рекли су нам да можемо добити кревет. Нисмо се пријавиле италијанским властима. У „Цукарни“ су били представници једне италијанске јеврејске организације. Примали су људе и говорили им како могу да се спасу. Ту смо чекале на тату. Тата и сестра, према договору, требало је да дођу за нама. Сазнале смо да један човек иде у Хрватску и по њему послале писмо у којем смо описале где смо прешле границу и све остало.

После 14 дана, они су истим возом дошли до Загреба, па до Карловца. У Карловцу је била једна Јеврејка која је радила са Немцима. Довели су је код тате и рекли јој да тата са кћерком треба да пређе границу. Одговорила је да ће му дати униформу немачког официра или војника. Упутила га је да у возу лежи и, пошто добро зна немачки, говори да је рањен, болестан, да га не би прегледали при преласку границе. Није имао никаква документа, само је са војницима седео у возу. Моју сестру, стару 14 година, сместили су са осталом децом која прелазе границу, у вагону којим су сваки дан

was a man who had helped my father before. He gave us the man's address and he promised that he will take us across the border and customs.

In February 1942., there was a lot of snow in Šid. My mom and I took the yellow ribbons off at the railway station and threw them in the toilet. When it got dark, we took the first train to Zagreb. Near the border, they came to check our documents. We went to toilet and locked the door. We didn't have any luggage. When the control came they knocked at the door and they pushed the door, but we didn't want to open. When the control came they knocked at the door and they pushed the door, but we didn't want to open.

We passed the border and we arrived to Ljubljana. People told us that there are a lot of refugees from the other parts of Yugoslavia. They all were in the building named "Cukarna". Actually it was a sugar factory where they accommodated the Jews. When we arrived, they told us that we could get a bed. We didn't report us to the Italian authorities. At this building there were the representatives of one Italian-Jewish organization. They accepted new people telling them how to save their lives. We were waiting for my dad. My dad and my sister had to come after us, as we agreed. We found out that one man is going to Croatia so we sent a letter to my dad by him. In the letter, we described where we passed the border and everything else.

And after fourteen days, they arrived by the same train from Zagreb via Karlovac. There was a Jewish girl who worked for the Germans in Karlovci. She told my father and my sister that they have to cross the border. She told him that she

прелазила границу да би путовала у школу. Била је ђутљива и плашљива, али је седела са том децом.

Када је воз стао на граници, почели су да прегледају путнике. Кроз прозор видела је да два Немца воде тату, који се правио да не може да хода. Није знала шта да ради. Сишла је са воза, али не тамо где је тата ишао, него мало даље. Воз је у међувремену отишао, а капут и све ствари остале су јој у возу. Тату су одмах предали италијанској жандармерији и рекли да им се чини да ту нешто није у реду. Ставили су га поново на воз. Онако уплашеног, вратили су га у Карловац и затворили. Речено му је да ће бити изведен пред суд.

Моја сирота сестра није знала шта да ради. Било је хладно и тражила је да нешто обуче од неког Словенца, који је радио на прузи. Он ју је питао куда иде и ко је она. Одговорила је да јој је мама у Љубљани у „Цукарни“, да хоће да дође до своје маме и замолила га да је стави на воз. Он је то и учинио. Стигла је у Љубљану и нашла се са нама. Међутим, путем се прехладила и разболела се од упале плућа. Одвела сам је у болницу где су је лечили. За њих смо били *spolatti*, избеглице.

Тату су затворили у Карловцу. Мој отац је био добар човек и многим људима је помагао новчано и на друге начине. Негде пред рат неко му је писао да има један добар, сиромашан човек и да, ако тата има могућности, треба да му помогне. Тата је том попуно непознатом човеку послао велики пакет са храном. Као пошљаоца пакета ставио је само: Мајер Француз, Шид.

И док је био у затвору кључар је питао

would give him a uniform of a German officer or a soldier. She also suggested him to lie down during the trip and to pretend that he is injured. Since he spoke German fluently, she suggested him to keep talking he was wounded or sick so they wouldn't check him on the border. He didn't have any documents and he was sitting in the train with the other soldiers. They put my sister, 14 years old, in the wagon with other children who were traveling to school every day by the same train. She was shy and quiet, but she was sitting with other children.

When the train stopped on the border, the control started. My sister looked out though the window and saw two Germans holding and walking with our father who pretended that can not walk due to injures. She didn't know what to do. She left the train a little farther from the place where our father came out. The train left and her coat and all her belongings were left in the train. The Italian police took our father in their hands and told him that it's seems that something is wrong. They put our father on the train again and he, scared to death, came back to Karlovac. They put him in the prison and he was waiting to go to the court and face the judges.

My poor sister didn't know what to do. It was cold and she asked a Slovenian person who worked on the train tracks, for some worm clothes. He asked her who is she and where is she going. She answered that she is trying to find her mother and sister who probably were in the „Cukarna“ in Ljubljana. Then she asked him to put her on the train and he did it. My sister arrived to Ljubljana and we finally met. Meanwhile she caught a cold during the trip and got pneumonia.

тату како се зове. Тата је рекао своје име а овај је ускликнуо: „То не може бити! Тај човек је мени послао велики пакет за Божић. Ти си мени послао тај пакет из Шида?“. Тата му је потврдио, а овај му је рекао да он ту више неће седети. Затворио је врата и рекао да ће доћи сутра. Решио је да пронађе неког ко ће за новац да спаси тату. Тата је затим послао писмо у Шид оној Јеврејки која је радила са Немцима и која му је већ раније дала немачку униформу. У писмо јој је објаснио где је закопао злато. Замолио је да то донесе и – она му је донела. Тата јој је дао трећину, затим је платио оном човеку у затвору, платио је и човеку који га је пешице превео кроз снег преко границе. Међутим опет су га ухватили Италијани и затворили у Љубљани. На питање: „Где је твоја породица?“, није знао шта да одговори. Ако каже да му је породица у истом граду, затвориће и њих. Ако не каже, десиће се можда нешто још горе. Одлучио је да открије да му је породица у „Цукарни“. Одмах затим, Италијани су дошли; али, пошто је сестра била у болници, нису нас затекли ту где су нас тражили.

Тата и мама били су у затвору око два месеца. Тата се разболео. Имао је само 55 година. Све време је лежао. Када се мало опоравио, рекли су у затвору да ће цела наша породица ићи у концентрациони логор Ферамонти. Дали су два пратиоца који су нас, у возу, допратили до Напуља. Тамо смо били два дана у затвору, а онда су нас ставили у воз до Козенце, станице одакле се путовало у Ферамонти. У Козенци нас је чекао неки ауто и одвезао нас у логор. То је било негде маја или јуна 1942. године. До краја те године били смо

I took her to the hospital where she got some treatment. We were „*spolatti*“ (refugees) for them.

My father was put in the prison in Karlovac. He was a good person and he used to help people whenever he could. Sometimes he helped financely and sometimes he helped in some other way. It was just before the war when someone wrote to my father that a man, a good but very poor man, needed help. My father sent to unknown man sent a parcel full of food. He wrote on the parcel only his name: a sender: Mayer Francoz, Šid.

While my father was in prison, a guard in the prison asked him for his name. My dad answered and the guard shouted: “It can’t be! That man sent me a parcel for Christmas! You sent me a parcel from Šid?“. Dad confirmed and the guard told him that he will not be in the prison anymore. He closed the door and said that he will come back tomorrow. He decided to find someone who will save my father for money. Then father sent a letter to the Jewish girl who worked for the Germans in Šid. She had already given my father the uniform. He explained to her in the letter where he left the gold. He asked her to bring him that gold. She did it. Dad took the third part of it and gave to her, then he paid the man in the jail and the man who walked with him across the boarder through the snow. But the Italians arrested him again and put in the jail in Ljubljana. They asked him where his family is and he didn’t know what to answer. If he tell them that the family is in the same town, they would put the whole family in the jail, as well. If he does not tell them where his family is, something worse could happen. So he decided to

у логору у Ферамонти.

Логор је био за Јевреје, било их је око 2500-3000. Живело се у баракама, у свакој по тридесетак људи. Спавало се на лежајевима на спрат. Храна је била лоша, није било воде за умивање, али бар нас нису кажњавали. У логору није било болнице, а мој отац је и даље боловао. Зато су одлучили да нас пошаљу у *confino libero* у место Пизоли (Pizzoli), код Аквиле (Aquila), у средњој Италији. То је слободна конфинација, где смо били у обавези да се три пута дневно јављамо у полицију. Живели смо у изнајмљеној соби, и добијали 8 лира на дан за храну.

На нашу несрећу, када је средином 1943. године почела савезничка инвазија на Италију и логор Ферамонти ослобођен, ми смо остали иза линије фронта. Онда смо морали да бежимо у брда, где смо се састали са партизанима из Југославије. То су били они који су побегли из италијанских логора. Много су нам помагали, мада ни сами данима нису јели. Када би од сељака добили хлеб, увек су давали нама. Ноћу су силазили до села, али тамо су сељаци тако лоше живели да ни сами нису имали шта да једу. Имали смо нешто прстења и злата. За сваку ствар од злата давали су на парче хлеба. Сестра и ја смо се јако разболеле. Ја сам добила упалу поребрице. Било је хладно, нисмо имали шта да једемо, нисмо могли да спавамо. Живели смо у којекаквим пећинама. Била је оштра зима те 1943/1944. По цели дан слушали смо како бомбардују Монте Касино и друге утврђене немачке положаје. Савезници су споро напредовали.

Кад су Немци дошли у близину, сишли смо са брда и отишли у једно мало и сиромашно

tell them where his family is. Immediately the Italians arrived. Since my sister was in the hospital, they didn't find us in the „Cukarna“.

My mom and my father were in the jail for about two months. Father got sick. He was only fifty-five years old. He was in a bed all the time. When he got well they told us that the whole family would go to the concentration camp in Feramonti. We got two men who followed us in the train until we reached Naples. We were there for two days. Then they put us in the train to Cosenza, the station from where we travelled to Ferramonti. A car was waiting for us in Kozenca. It was May or June 1942. We stayed in the camp in Feramonti till the end of the year.

That was the camp for the Jews. There were around 2500-3000 of them. They lived in the barracks. There were around thirty people in each of the barracks. They slept in the bunk beds. The food was poor, there was no water for washing, but they did not punish us and they did not torture us, at least. There wasn't a hospital in the camp, but my father was still ill. That is why they decided to send us to *confino libero* in Pizzoli, near Aquila, in the central part of Italy. It was free part of Italy and we only had to check up at the police station three times a day. We lived in the rented room and we got eight liras per day for our food.

Unfortunately, when the invasion of Allies on Italy started in the middle of 1943., the camp Feramonti was liberated, but we stayed behind the front line. Then we had to run away to the hills where we met Partisans from Yugoslavia. They were those ones who escaped from the Italian camps. They helped us a lot,

село од десетак кућа. Звало се Каруфо. Тамо смо одсели код једне старе жене. Рекли смо да смо католици па смо одлазили на божју службу у цркву, да мештани мисле да смо као и они. Били смо ту неко време, све док нас Американци нису ослободили, у лето 1944. године, мислим, у јуну. Одатле су нас пребацили у Чинечита (Cinecitta) крај Рима, где су прикупљали избеглице из разних земаља. Рекли су да ко хоће да иде у Палестину, они ће га пребацити у Бари, где су војници који се враћају за Палестину, па може са њима да се отпутује. Пристали смо па смо се возом пребацили до Барија, где смо били пар дана у логору, док није дошла једна енглеска лађа, која је војника нејевреје возила у Египат на одмор. У Египту смо се ми, Јевреји, искрцали и, преко Суецког канала, пребацили у Палестину. У нашој групи било је око 800 људи. Дошли смо у Палестину 23. априла 1945. године.

Имала сам две тетке, очеве сестре, које су живеле у Београду. Једна се звала Јудит Француз, није била удата. Живела је у згради Извозне банке, Теразије 5, на трећем или четвртном спрату. Друга тетка, Дебора Француз, била је удовица и такође је становала у Београду. После првог или другог дана бомбардовања Београда, побегле су у Шид. Мислим да су нам причале да су пешице стигле до нас, што значи да су препешачиле око 100 километара. Мој отац је био веома срећан када су дошле и рекао им да остану. Одговориле суда не могу, јер не могу да оставе своје ствари. „Какве ствари, овде се бори за живот?!“, одвратио је мој отац. Међутим, нису хтеле да остану, вратиле су се возом у Београд.

despite they themselves didn't eat for days. When they got the bread from the peasants, they would always share with us. Sometimes, during the night, Partisans were going down to the village. The peasants, who lived there, were poor and they also didn't have enough food for living. We had some rings and gold. For every piece of jewelery and gold, they would give us a piece of bread. My sister and I got sick. I had a pleurisy. It was cold, we didn't have anything to eat, we couldn't sleep. We lived in the caves. The winter was very cold. It was 1943/1944., and I was listening how Allies were bombing Monte Kasino and other fortified German's positions. The Allies were moving forward, but slowly.

When the Germans came close to us, we came down from the hills and we settled down in one small village. There were about ten houses. It was Karufo. We stayed in the house of one old woman. We told her and other peasants that we were Catholics so we were going to the Church and we were attending the services on Sundays. The peasants thought that we were like them. We where there for a while and then Americans came and they deliberated us. It was in the summer of 1944. I think it was in June. They transferred us to Cinecitta, near Rome where the refugees from different countries were placed. They told us and offered us if someone of us want to go to Palestine, they would transfer the families or persons to Bari. In Bari, there were soldiers who were going back to Palestine, so some of us could travel with them. We agreed, and we went to Bari by train. There, we stayed for a couple of days in the camp until an English boat arrived. That boat took the soldiers, who were not the

Убијене су на Сајмишту. То сам, после рата, сазнала од Милана Емила Клајна. Остала фамилија мога оца, четворо браће – били су у веома побожни и имали су пуно деце, један деветоро, други петоро, трећи осморо – нису могли да побегну са толиком децом. Живели су у Илоку, 18 км од Шида.

Један од очеве браће дошао је из Илока да живи код нас, пошто је мој отац био имућан и помагао му је. Он је рекао оцу да не може да бежи. Сви они одведени су у Аушвиц. Има и прича једног човека, који сада живи у Израелу: најстарија кћерка брата мога оца, Јакова Францоza, Естера Француз, која се удала годину дана пре рата, имала је дете од 5-6 месеци. Била је веома лепа. На улазу у логор, рекли су јој да иде на једну страну, а њено дете на другу. Војник јој је узео дете, али је она почела да виче, потрчала је за својим дететом, узела га у наручје и заједно са њим отишла у гасну комору. Човека који је то испречао видела сам само једном. Од целе фамилије мога оца, која је бројала 23 особе, нико се није вратио. Спасило се само неколико деце једног од мојих стричева, који живе у Њујорку. Мирјам-Мира Цајнер рођена Француз.“ (*Mi smo preživeli...* 2003: 242-247).

Jews, to Egypt for a vacation. We went with them and, all of us, the Jews, landed in Egypt. From there, we went to Palestine via Suez Channel. There were around eight hundred people in our group. We arrived to Palestine on 23rd April 1945.

I had two aunties who lived in Belgrade. They were my father`s sisters. One of them, named Judit Francoz, wasn`t married. She lived in the building of the Export Bank on the Terazije Square, number 5, on the third or fourth floor. The other aunt, Debora Francoz, was a widow. She also lived in Belgrade. A day or two after Belgrade was bombed, my both aunties run away to Šid. I think that they were talking to us that they walked from Belgrade to Šid. They walked about 100 km. My father was very happy when they arrived and he offered them to stay with us. They decided not to stay because they had their properties in Belgrade. My father was surprised and was trying to convince them to stay. He was saying to them: „What property? We were fighting for our lives here!“ However, they went back to Belgrade. Later on, they were killed in the camp Sajmište in Belgrade. I heard this tragic story from Milan Emil Klein. The rest of my father`s family, the four brothers – they were very religious, so they had many children: one uncle had nine children, the other one had five children and the third one had eight children – they couldn`t escape with all of their children. They lived in Ilok, about eighteen kilometres far from Šid.

One of my father`s brother came from Ilok to live with us since my father was wealthy enough and was able to help him and support him. My uncle told my father that he is not going

to run away from Ustashe, so all of them were taken to Auschwitz. There is a story of a man who lives today in Israel: tthe oldest daughter of my uncle Jakob Francoz, Ester Francoz, had a baby about five to six months old. She got married just beofre the war. Ester was very beautiful. At the entrance of the camp, she was told to go to one side and the gard took her baby on the other side of the camp. She started screaming and running after her baby. She took the baby in her hands and they both went to the gas chamber. A man who told me this sad story, I saw only once. My father`s family had twenty-three members. None of them came back. Only few children, from one of my uncles, survived. They are my cousins and they live in NewYork nowdays. Miriam-Mira Ceiner born Francoz.“ (*We survived...* 2003: 242-247).

ХАН

Око 1925. године из Сота у Шид се доселила породица Хермана Хана (Sot, 05.12.1869 – Шид, 18.11.1941. Шид) и Пепи рођене Епштајн. Херман је рођен у Соту, у породици Сигмунда и Клари рођене Фукс.⁸⁶

Херман Хан је са супругом Пепи Епштајн имао два сина: Леополда (04.02.1901) и Михаела-Мишу (08.10.1903) (МКВ Илок). Леополд се оженио 22.12.1929. године са Терезијом Симерлинг из Бачког Петровца (МКВ Илок).

Михаел-Миша је био столар. Заједно са супругом је отеран у логор где су настрадали (Јад Вашем 1828593).

ХЕЛЦЕЛ

Средином 19. века из Паланке у Шид се доселио кројач Израел Хелцел. Рођен је 21.07.1830. г. у Паланци, од родитеља Јакоба и Франциске. Оженио се 29.08.1854. г. у Вуковару са Сали Херцог, рођеном 17.09.1832. године у Свињаревцима (МКВ Вуковар).⁸⁷ Израел је умро 17.08.1902. г. а сахрањен је на шидском јеврејском гробљу.

ХИРТ

Током пете деценије 19. века у Шиду се помиње Јакоб Хирт, власник трговине ситничарском робом.

НАНН

Around 1925., the family of Herman Hahn (Sot, 05.12.1869 – Šid, 18.11.1941) and Peppy, born Epstein, moved from Sot to Šid. Herman was born in Sot, in the family of Sigmund and Klari born Fuks.⁸⁶

Herman and Peppy Hahn had two sons: Leopold (04.02.1901) and Michael-Misha (08.10.1903) (JBR Ilok). Leopold married Teresia Simerling from Bački Petrovac on 22nd December 1929. (JMR Ilok).

Michael-Misha was a carpenter. He was taken together with his wife to concentration camp where they were killed (YadVashem No. 1828593).

HÖLZEL

In the middle of 19th century, a taylor, Israel Hölzel moved to Šid. He was born in Bačka Palanka on 21st July, 1830. His parents were Jakob and Franciska. He married Sali Herzog in Vukovar on 29th August 1854. Sali Herzog was born in Svinjarevci on 17th September 1832 (JBR Vukovar).⁸⁷ Israel died on 17th August 1902., and he was buried in the Jewish cemetery in Šid.

HÜRT

During the fifth decade of 19th century, Jacob Hürt was mentioned for the first time in the official papers of the Municipality of Šid. He was a merchant and the owner of the grocery shop.

N. 43
 42 Ad N. 6. Verb. - 846
 Luka Matic, incolas Schitensem per Indicum
 Jacobum Hirt aequo Schidensem intulit 25 Julii
 impetratum, et per me tam die 31^o Decembris
 846 semel, quam et die 1^o Januarii 847 quar-
 ter ad dotum oppidanam citatum, et, ob non
 comparitionem, ultimis visis medicis certino-
 rum adductum, post de meritis expensam
 accepti poenam, per die 2^o Januarii 847 ad
 Castellum etc. fine recipiendi Indicii
 constitutum esse, presentibus testor. Sig.
 Schidi 1^o Januarii 847.
 Per me
 A. Szegedy János 1847
 Juvantibus hanc Vinco

Јакоб Хирт упућује молбу Шидском властелинству да у његово име
 наплати дуг од Луке Матића из Шида, 01.01.1847 (ИАС Ф. 10).
 Jacob Hirt sent an application Manorship of Šid to pay the debt in his name from
 Luka Matic from Šid on 01.01.1847. (IAS F. 10).

ХОФМАН

Шидску основну школу у току школске
 године 1910. је похађала Фаника Хофман,
 кћерка трговца Адолфа. Фаника је рођена у
 Винковцима 02.07.1898. године. Породица се
 вратила у Винковце 14.05.1910. г. (ИАС Ф. 1270).

HOFFMAN

Fanika Hoffman attended the primary
 school in Šid in 1910. She was a daughter of
 a merchant, Adolf Hoffman. Fanika was born
 in Vinkovci on 2nd July, 1898. The family moved
 back to Vinkovci on 14th May, 1910 (HAS F. 1270).

ХУБЕРТ

Крајем 19. века у Шид се доселила породица ситничара Емила Хуберта. Са супругом Хермином Розенберг је имао четворо деце: Јосиф (29.03.1891), Зелма (16.07.1894), Лео (30.07.1896) и Вилхелмина (16.03.1899). Последњи помен ове породице у Шиду је 1906. г. када се Емилова кћерка Вилма исписала из основне школе и узела полазницу за школу у Горњем Жабару у Босни (ИАС Ф. 1270).

ЦИЛЦЕР

Породица Цилцер се доселила у Шид из Бачке Паланке 1934. г. Живели су у данашњој улици Николе Тесле. Нандор, произвођач ликера (рођен 25.02.1911. у Обровцу) и Лотика (рођена 18.02.1911. у Бања Луци) су имали троје деце: Палија (1934), Макса (1936) и Исидора (1942). Цела породица је настрадала у Холокаусту. Нандор је убијен у логору Аушвиц-Биркенау 12.10.1942. г.⁸⁸ Занимљиво да је Нандор поседовао аутомобил, који је регистровао 1940. године са пређених 100.000 км. Радњу за производњу ликера отворио је августа месеца 1940. године. Лотика Цилцер је отворила шпецерајску радњу, чије је промет 1940. године износио 50.000 динара.

ШЕНК

Током 1902-1903. године, у Шиду је живео путник Јаков Шенк, пореклом из Вуковара. Његова кћерка Елза (рођена 27.11.1896) похађала је први разред оновне школе у Шиду (ИАС Ф. 1270).

HUBERT

At the end of 19th century, the family of merchant, Emil Hubert, moved to Šid. Emil and his wife Hermina Rosenberg had four children: Josif (29.03.1891), Zelma (16.07.1894), Leo (30.07.1896) and Wilhelmine (16.03.1899). This family was mentioned for the last time in 1906., when Emil's daughter Wilhelmine left the primary school and entered the school in Gornji Žabar in Bosnia (HAS F. 1270).

ZILZER

The family Zilzer moved to Šid from Bačka Palanka in 1934. They lived in today's Nikola Tesla Street. Nandor (born 25.02.1911 in Obrovac), a liqueur maker, and Lotika (born 18.02.1911 in Banja Luka) had three children: Pali (1934), Max (1936) and Isidor (1942). The whole family was killed during the Holocaust. Nandor was killed in Auschwitz-Birkenau on 12th October 1942.⁸⁸ It's interesting that Nandor had a car that was registered in 1940., with 100.000 km already passed. He opened a shop for producing and selling alcoholic beverages, such as liqueurs, in August 1940. Lotika Zilzer opened variety store whose income in 1940., was 50.000 dinars.

SCHENK

During 1902-1903. a traveller Jakob Schenk lived in Šid. He was from Vukovar. His daughter Elsa (born 27.11.1896) attended the first grade of the primary school in Šid (HAS F. 1270).

ШЛЕЗИНГЕР

Око 1890. г. из Војке у Шид се доселио Саломон (Пивнице, 1831 – Шид, 06.03.1910), син Израела Шлезингера. Са њим су се доселили и супруга Терезија-Рези (Врбас, 1846 – Шид, 21.10.1922) (МКУ Илок), синови Леополд и Израел и кћерке Етел и Естика-Елза.

Саламонов син, Израел Шлезингер (рођен 1875. године у Парабуђу) је склопио брак у Руми 26.11.1907. године са Маријом Штајнер из Руме. Израел је био собо-сликар (молер) а у време женидбе 1907. године живео је у Сремској Митровици (МКВ Рума). У Шиду, 20.10.1908. године, Израелу и Марији се родила кћерка Бела.

Леополд Шлезингер (рођен 04.07.1879. у Пивницама), трговац житарицама, био је ожењен са Регином Дусницки, са којом је имао кћерку Хендл-Хелену (31.07.1892) (МКР Илок). Хелена се удала за Мана Фајфера из Папе (Мађарска).⁸⁹

Леополд је са својом сестром Естиком-Елзом Малц (рођена 15.08.1881. у Старој Пазови) живео са њиховим сестрићима Шротмановим, односно децом своје друге сестре Етел (1873 - Шид, 1936).⁹⁰ Поседовао је три куће у Шиду, у данашњој Карађорђевој улици, купљене 1924, 1935. и 1936. г. Такође, поседовао је и кућу и 8 јутара земље у Новаку (Бапска).

Шлезингер је у кући имао велике магацине за смештај жита. Највећи промет је био суботом, када је био пијачни дан у Шиду. Бројни сељаци су довозили житарице колима, и након уговорене продаје довозили кола до

SCHLESINGER

Around 1890., Salamon Schlesinger (Pivnice, 1831 – Šid, 06.03.1910), a son of Israel Schlesinger, moved to Šid. Salamon's wife Teresia-Resi (Vrbas, 1846 – Šid, 21.10.1922) (JDR Ilok), sons Leopold and Israel, and daughters Etel and Estika-Elsa moved with him as well.

Solomon's sons, Israel Schlesinger (born 1875 in Parabuće) married Maria Steiner from Ruma on 26th November 1907. Israel was a house-painter; he painted houses and rooms. At the time when he got married in 1907., he lived in Sremska Mitrovica (JMR Ruma). Israel and Maria's daughter, Bela, was born in Šid on 20th October 1908.

Leopold Schlesinger (born 04.07.1879., in Pivnice), a crop-merchant was married to Regina Duszicki. They had a daughter Hendl-Helena (31.07.1892) (JBR Ilok). Helena got married to Man Feifer from Papa (Hungary).⁸⁹

Leopold lived with his sister Estika-Elza Malz (born 15.08.1881., in Stara Pazova) and his nephews – Schrottmans (they were the children of the other sister Etel; 1873 – Šid, 1936).⁹⁰ He had three houses in Šid, in today's Karadjordjeva Street. These houses were bought in 1924, 1935 and 1936. He also had a house and eight acres of land in Novak (Bapska).

Schlesinger had big barns in his backyard. He used the barns to keep the crops, especially wheat and corn. Usually, the biggest business and turnover was on Saturdays during the market day in Šid. Many peasants were bringing their crops by carriages. After the selling agreement was made, the peasants would take their carriages in

магацина у дворишти где су истоварали жито. Имао је салаш са 19,5 јутара земље на Бановини. Број телефона Леополда Шлезингера 1936. године био је 7. Леополд Шлезингер је страдао у Холокаусту.⁹⁰

ШПИГЛ

Последњи шидски шактер и кантор је био Херман Шпигл (рођен 14.09.1901. у Новом Варадину, Румунија). У Шид су се доселили 1929. године из Сенте. Са супругом Розом рођеном Биненфелд (12.03.1902, Сента) имао је две кћерке: Злату (рођену 17.10.1925) и Ружицу (рођену 1932). Роза је 1935. г. прекопута Храма Св. Оца Николаја отворила трговину мануфактурне робе на мало. Херманова годишња плата при Јеврејској богоштовној општини била је 18.000 динара.

Породица Шпигл је становала у кући која је била у власништву Јеврејске богоштовне општине у Шиду. Кућу је од породице Стојановић 1892. г. купио Мориц Лустиг за 1000 форинти, да би је 1897. г. продао Јеврејској општини. Ова кућа и данас постоји, налази се на адреси Цара Лазара 12. Након рата, 1947. г., кућа је продата породици Нешић

Тачна судбина породице Шпигл није позната. Сигурно је да су настрадали у Холокаусту (Јад Вашем 1790094, 1796794, 1463288, 1839230).⁹²

Према сведочењу Абрахама Кишицког, Херман Шпигл је претучен приликом саслушања 1942. г. Након тога је отеран из Шиде а побегао је у Сенту. Према другим изворима ухапшен је јула 1942. г. заједно осталим шидским Јеврејима.⁹³

the backyard where they unloaded their crops. Schlesinger also had a farm with 19,5 acres of land in Banovina. The telephone number of Leopold Schlesinger household in 1936., was 7. Leopold Schlesinger was killed during the Holocaust.⁹⁰

SPIGL (SPIEGEL)

The last shakter and cantor in Šid was Herman Spigl (born 14.09.1901., in New Varadin, Romania). He moved to Šid from Senta. Herman and his wife Rosa, born Binenfeld, had two daughters Zlata (born 17.10.1925) and Ružica (born 1932). Rosa had a shop opposite the church of St. Nikolaus. Herman's salary at the Jewish community was 18.000 dinars per year.

The family Spigl lived in the house that belonged to the Jewish Community in Šid. Moritz Lustig bought that house for 1000 forints from the family Stojanović in 1892. He sold the house to the Jewish Community in 1897. After the war, the house was sold to family Nešić. This house still exists and is situated in Cara Lazara Street, number 12.

It is not known what really happened to the family Spigl. The fact is that they all were killed during the Holocaust (YadVashem No. 1790094, 1796794, 1463288, 1839230).⁹²

According to the testimony of Abraham Kishicky, Herman Spigl was beaten during his hearings in 1942. After that, he run away from Šid and went to Senta. According to the other sources he was arrested together with the other Jews in July 1942.⁹³

ШРОТМАН

Шротман (Исака) Јишај-Шандор (Београд, 1878 – Шид, 09.11.1930) је по струци био личилац (бојар). У Шид се доселио из Војке 1906. године.

У браку са супругом Етел Шлезингер (Војка, 1878 – Шид, 15.10.1936) (ИАС Ф. 330) имао је три сина Игнаца-Баћка (04.09.1904), Макса Морица-Мишка (15.02.1907) и Јозефа-Јошку (15.07.1908), и три кћерке: Гизелу (06.09.1905), Елу (15.04.1907) и Шарлоту (12.09.1913) (МКР Илок).

Шротманови су живели у данашњој улици Карађорђева 40-44 (данас Културно образовни центар Шид и тзв. „Трг културе“) у кући коју је Шандор купио 1922. године од Стевана Кулића.

„За мене, дечака, то је (прим. аутора: трговина житарицама код Шротмана) било врло занимљиво па сам долазио да гледам. Тада би ме Баћко и Јошка посадили на коња, да мало јашем. У њиховој канцеларији, као дечак први пут сам видео телефон и како успостављају везу са другим градовима“

Емил Клајн.

Шротманови су држали велике коње „Штајерце“ који су вукли жито на колима „Lastwagen“. Са њима су од општинског дворишта до железничке станице превезли пртљаг похапшених Јевреја јула 1942. године.

Гизела Шротман се удала 02.07.1929. године за Литмана Мендела-Макса Голтнер-Блата (Бугојно, 01.03.1904 – Аушвиц-Биркенау,

SCHROTTMAN

Schrotmman Jishaj-Shandor (son of Isak) (Beograd, 1878 – Šid, 09.11.1930) was a painter. He moved to Šid from Vojka in 1906.

He was married to Etel Schlezinger (Vojka, 1878 – Šid, 15.10.1936) (HAS F. 330). They had three sons: Ignac-Bačko (04.09.1904), Max Moritz - Miško (15.02.1907) and Joseph-Joška (15.07.1908), and three daughters Gizela (06.09.1905), Ela (15.04.1907) and Charlota (12.09.1913) (JBR Ilok).

The Schrotmmans lived in Karađorđeva Street, number 40-42 (today building of Cultural and Educational Centre, so-called “The Cultural Square”). They lived at the house that Shandor bought from Stevan Kulić in 1922.

„For me, as a boy, it was (author’s remark: trade with crops at the Schrotmmans) very interesting so I used to come to watch. Bačko and Joška would put me on the horse to ride for a while. At their office I saw the telephone for the first time and how they were using the phone to make connections with other towns“

Emil Klein.

The Schrotmmans kept big horses called “Štajerci” that were used with the carriage “Lastwagen” to carry the crops all over Šid area. With that carriage, they transferred all personal belongings of arrested Jews from the yard of Šid Municipality to the railroad station on July, 1942.

Gizela Schrotmman married Litman Mendel- Max Goltner-Blatt (Bugojno, 01.03.1904 – Auschwitz-Birkenau, 30.09.1942) on the 2nd July

30.09.1942) (МКВ Илок). Нису имали деце. Рат су дочекали у Шиду. Страдали су у логору (Јад Вашем 582466 и 1828548).⁹⁴

Игнац-Баћко је на једном плацу у близини њихове куће отворио трговину грађевинским материјалом (дашчару). Није био ожењен. У периоду 1931-1932. године био је благајник Спорт клуба „Фрушкогорац“ Шид. Страдао је у холокаусту (Јад Вашем 1977260).

Мориц-Мишко је водио трговину стаклом и порцуланом у центру Шида (у кући породице Карафиловић). Поседовао је део куће на Лазарету у Шиду. Страдао је у холокаусту (Јад Вашем, број 3891672). Према сведочењу Раде Крсмановића из Шида, Мориц је успео да побегне пре хапшења. Једно време се крио у кући Митра Прњајића, па на салашима Раде Крсмановића и Кузмана Славујевића, и на крају у Илинцима, где је и откривен и одведен у логор. Сељаци су га са једног на друго место пребацивали сакривеног у сену у коњским колима. Због сакривања Мишка Шротмана, неки сељаци су убијени а неки одведени на присилан рад у Немачку (Кумовић 2007: 92).

Јозеф-Јошка је отворио бакалницу (шпецерај) на Лазарету у Шиду, у кући чији је био сувласник. Био је ожењен са Рахелом-Розом Рајх (рођена 15.05.1911. у Санском Мосту) (МКУ Шид). Неколико година је био у управи клуба “Раднички” Шид. Јозеф је убијен у логору Аушвиц-Биркенау 23.09.1942. г.⁹⁵ У истом логору је страдала и његова супруга Рахела (Јад Вашем 1796742 и 1839217).

Шарлота Шротман се удала непосредно пред рат за Александра Самуела Хехта (рођен 04.09.1908. у Вуковару). Нису имали деце.

1929 (JMR Ilok). They didn't have any children. They were in Šid when the war broke out. They were killed in the camp (Yad Vashem No. 582466 and 1828548).⁹⁴

Ignac-Bačko opened the store selling the building materials. The store was situated on the land near their house. He wasn't married. He was a counter in the Sport club „Fruškogorac“ in the period from 1931 to 1932. He was killed during the Holocaust (Yad Vashem 1977260).

Moritz-Miško had a shop selling the glass and porcelaine in the centre of Šid (it is used to be in a family house of the family Karafilović). He owned a share of the house on Lazaret in Šid. He was killed during the Holocaust (Yad Vashem No. 3891672). According to the testimony of Rada Krsmanović from Šid, Moritz was able to run away, at first, before he was arrested. He used to hide in the house of Mitar Prnjajić, and on the farms of Rada Krsmanović and Kuzman Slavujević. Finally, he was found in Ilinci from where he was taken to the camp. The peasants transported him from one to the other place hidden in the hay, in the carriages with horses. Because of hiding Moritz Schrotmman, some of the peasants were killed and some of them were taken and sent to force labour to Germany (Kumović 2007: 92).

Joseph-Joška opened the grocery shop on Lazaret in Šid, in the house that he partialy owned. He was married to Rahela-Roza Reich (born 15.05.1911 in Sanski Most) (DR Šid). He was a member of the Board of the Sport Club “Radnički” Šid. Joseph was killed in the camp Auschwitz–Birkenau on 23rd September, 1942.⁹⁵ His wife Rahel also was killed there (Yad Vashem No. 1796742 and 1839217).

Шарлота је остала упамћена као изузетно ведра и увек насмејана особа. Одлично је говорила немачки језик па је шидској деци држала часове немачког. Самуел Хехт је убијен у логору Аушвиц-Биркенау 05.10.1942. г.⁹⁶

„Сећам се Шарлоте као живахне плавуше са куштровом плавом косом. Мени је говорила да сам ја њена црвенкапица, јер сам имала црвену капу коју ми је мама наштрикала. Звала ме је црвенкапица и касније, када више нисам имала црвену капу.“

Цветанка Тубић.

Sharlota Schrotmman got married to Alexandar Samuel Hecht (born 04.09.1908., Vukovar) just before the war. They didn't have children. People remember her as an extremely cheerful and always smiling person. She spoke German language fluently so she organized and offered classes of German to the children in Šid. Samuel Hecht was killed in the camp Auschwitz–Birkenau on 5th October 1942.⁹⁶

„I remember Sharlota as a lively fair girl with curls. She used to tell me I was her “Little Red Riding Hood” because I wore a red cap that my mom netted for me. She kept me calling “Little Red Riding Hood” long after I didn't have that red hat anymore.“

Cvetanka Tubić



Игнац Шротман
Ignatz Schrotmman

ШТАЈН

У периоду 1903-1908. године у Шиду је живео молер Мориц Штајн. О њему нема више података. Зна се само да је у том периоду код њега живела девојчица Хелена Штајнер (рођена у Жупањи 25.04.1895), и да јој је он био старатељ (ИА „Срем“ Ф. 1270).

Елиас Штајн из Шида, рођен 17.05.1880. године у Кујову, Моравска, склопио је брак 04.12.1928. године у Илоку са Фридом Грин из Шида.⁹⁷

ШТАЈНЕР

У Шиду су живеле три породице Штајнер. Није познато да ли су постојале родбинске везе између њих.

Током друге половине 19. века у Шид се доселила породица Давида Штајнера. Давид је са супругом Фани имао сина Хермана (05.10.1872). Живели су у данашњој Карађорђевој улици, у кући коју су касније продали Илији Станивуковићу. Херман је у Шиду отворио грађару и велико складиште пива. Држао их је у згради данашњег „Центропромета“, Карађорђева 76. (тај плац је купио 1907. године од Љубомира и Радосава Симуновића, да би га 1920. године продао Николи Трњакову). Херман је своју трговачку радњу 1914. године продао Емериху Штајнеру из Вуковара за 46250,82 круне (ИАС, Ф. 1074). Након завршетка Првог светског рата, 1918/1919. године појединци и групе из Шида и околине, као и припадници „Зеленог кадра“ опљачкали су Штајнерова складишта. Пошто

STEIN

A house painter, Moritz Stein, lived in Šid between 1903-1908. There are no more records about him. It is known that a girl, Helena Steiner lived with him (born in Županja, 25.04.1895) and he was her tutor (HAS F. 1270).

Elias Stein from Šid, born in Kujovo (Moravska) on 17th May 1880., got married with Frida Green from Šid on 4th December 1928.⁹⁷

STEINER

There were three families with the same surname Steiner. The relationship between three families is not known.

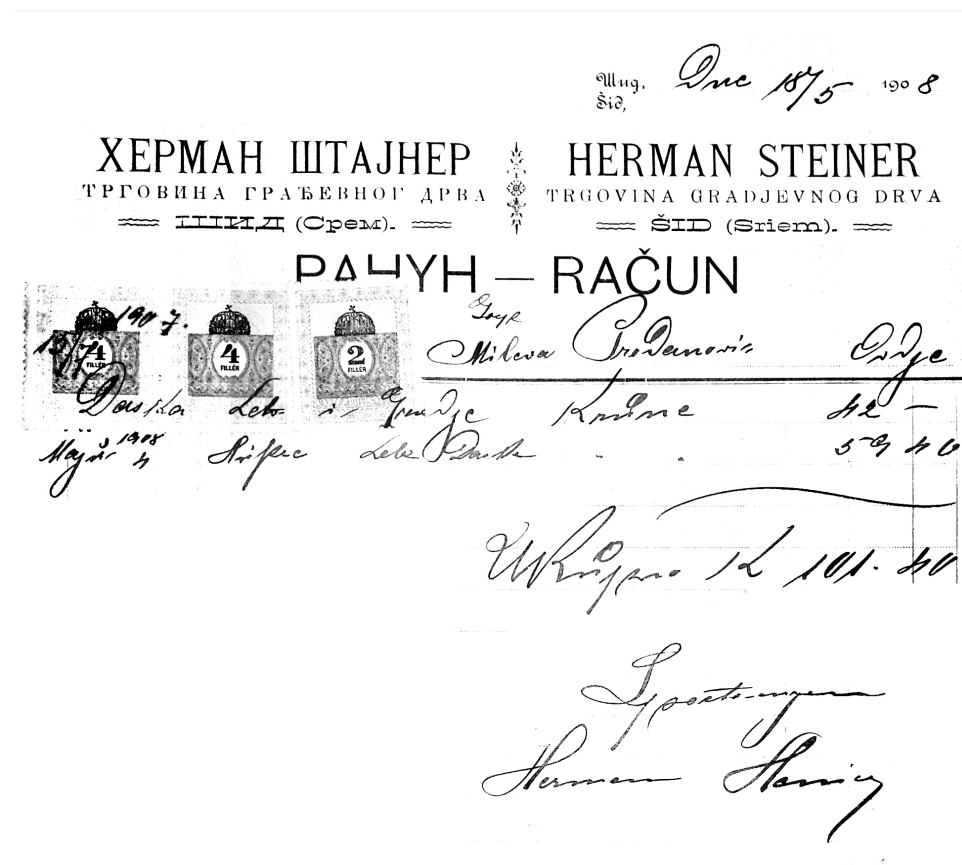
In the second part of 19th century the family of David Steiner moved to Šid. David and his wife Hanny, had a son Herman (born 05.10.1872). They lived in today's Karađorđeva Street at the family house that they, later on, sold to Ilija Stanivuković. Herman opened the trade-shop and was selling building materials. He also owned a big beer storage place. Both places were situated in the building of today's „Centropromet“ in Karađorđeva Street, number 76. (He bought that property from Ljubomir and Radosav Simunović in 1907., and he sold it to Nikola Trnjakov in 1920). In 1914., Herman sold his trade-shop to Emerih Steiner from Vukovar for 46250,82 crunas (HAS F. 1074). After the First World War, 1918-1919., some people and the groups from Šid and the followers of so-called „Green workforce“ robbed the Steiner's stores. He

му је посао био уништен, Штајнер један део имања продао Илији Станивуковићу и одселио се у Осијек, где је и умро (Затезало 1992: 38).

У Шиду, 17.02.1905. године, Херману и Гизели рођеној Шатлер (Шателес) се родио син Хајнрих (МКР Илок). Њихов други син Хинко је склопио брак у Сомбору са Елвиром Ержебет Кон (Beljanski 1995: 44). Херман Штајнер је поседовао доста некретнина у Шиду – куће у данашњим улицама Николе Влашког и Карађорђева, плацеве у Николе Тесле и Кнеза Милоша, и доста обрадиве земље.

was divested and his business was destroyed, so Steiner had to sell the part of his property to Ilija Stanivuković. After that, he moved to Osijek where he died (Zatezalo 1992: 38).

Herman and Gizela (maiden Shatler/Shateles) had a son Heinrich, born on 17th February 1905. (JBR Ilok). Their son Hinko married Elvira Erzebet Kohn in Sombor (Beljanski 1995: 44). Herman Steiner's properties in Šid were: the houses in the streets Nikola Vlaški and Karađorđeva, the lots in the streets Nikola Tesla and Kneza Miloš and a lot of arable land.



Рачун из грађаре Хермана Штајнера из 1908. г.
The bill from the Herman Steiner's store (selling building material) from 1908.

Друга породица Штајнер се такође помиње током друге половине 19. века. У питању је породица Габриела и Лоти рођене Бадер. Њихова кћерка Јули (рођена 1861) се удала 08.11.1881. године за Вилхелма Бреслауера из Шаренграда. У Шид су се доселили из Нимеша у Мађарској (МКВ Илок).

Око 1930. године из Грка (Вишњићева) у Шид се доселио Адолф-Моша Штајнер. Адолф је рођен 05.06.1911. године у Грку, од родитеља Макса и Гизеле рођене Фирст.⁹⁸ Гизела Штајнер (Грк, 1881 – Шид, 21.08.1918) је сахрањена на шидском јеврејском гробљу. Адолф је био члан фудбалске и пинг-понг секције СК „Фрушкогорац“ Шид. Током 1942-1943. године био је у емиграцији у Италији, а 1943-1945. године у Швајцарској. Након рата, 1945. године, вратио се у Шид. Иселио се у Израел 1949. године, а умро је у Јерусалиму 1968. године. Имао је сина јединца Урија.



Адолф Штајнер
Adolf Steiner

The other family Steiner was also mentioned in the second part of the 19th century. It was the family of Gabriell and Loti, born Bader. Their daughter July (born 1861.) got married to Wilhelm Breslauer from Šarengrad on 8th November 1881. They moved to Šid from Nimes in Hungary (JMR Ilok).

Around 1930., Adolf-Mosha Steiner moved from Višnjićevo (Grk) to Šid. Adolf was born in Grk on 5th June 1911. His parents were Max and Gizela (born Fürst).⁹⁸ Gizela Steiner (Grk, 1881 – Šid, 21.08.1918) was burried in the Jewish cemetery in Šid. Adolf was a member of the football and ping-pong clubs at the Sport Club “Fruškogorac” Šid. During 1942-1943., he was in Italy and during 1943-1945., in Switzerland. After the war, in 1945, he came back to Šid. He moved to Israel in 1949., and died in Jerusalem in 1968. Adolf had a son Uri.

ШТЕДЛЕР

На прелазу 19. у 20. век у Шиду је живела породица Штедлер Морица (рођен 1848), трговца ситничара. Доселили су се из Мартинаца у Славонији (Вировитичка жупанија). Мориц је имао троје деце (према доступним изворима): Арнолда (1890), Марију (04.02.1892) и Адолфа (1893) (МКР Сремска Митровица). Преселили су се у Товарник 1903. године. Мориц се оженио 17.05.1900. године у Шиду са удовицом Регином Ротмилер (рођеном Нојман) из Шида.⁹⁹

У Шиду је 01.12.1924. године рођена Вера Штедлер, кћерка Леополда и Лоре рођене Леви (МКР Илок).

ШТЕРН

У Шиду је живело две породице Штерн.

Крајем 19. века шактер у Шиду је био Херман Штерн. О њему не поседујемо више података. Зна се да је 1898. године у Шиду потписао женидбену дозволу свом сину Емануелу (ИАС Ф. 1074).¹⁰⁰ Емануел је у Илоку држао продавницу сатова. Цела породица је страдала у Холокаусту.

Друга породица Штерн се доселила у Шид из Илока 1933. године. У питању су браћа од стричева Петар-Пинкас (рођен 09.06.1917) и Јосиф (рођен 21.09.1909), и Јосифова супруга Шарлот-Шари¹⁰¹. Живели су у данашњој улици Цара Лазара број 10 (данас зграда „Црвеног крста“).¹⁰²

Породица је Штерн је припадала групи

STÄDLER

The family of Moritz Städler lived in Šid at the end of 19th and the beginning of the 20th century. Mortiz (born 1848) was a huckster who was selling small goods. His family moved to Šid from Martinci in Slavonija (Virovitica County). Moritz had three children (according to the records): Arnold (1890), Maria (04.02.1892) and Adolf (1893) (JBR Sremska Mitrovica). They moved to Tovarnik in 1903. Moritz married, again, a widow, Regina Rothmüller (born Neuman) from Šid on 17th May 1900.⁹⁹

As per the records, Vera Städler was born in Šid on 1st December, 1924. She was a daughter of Leopold and Lora, born Löwy (JBR Ilok).

STERN

There were two families Stern in Šid.

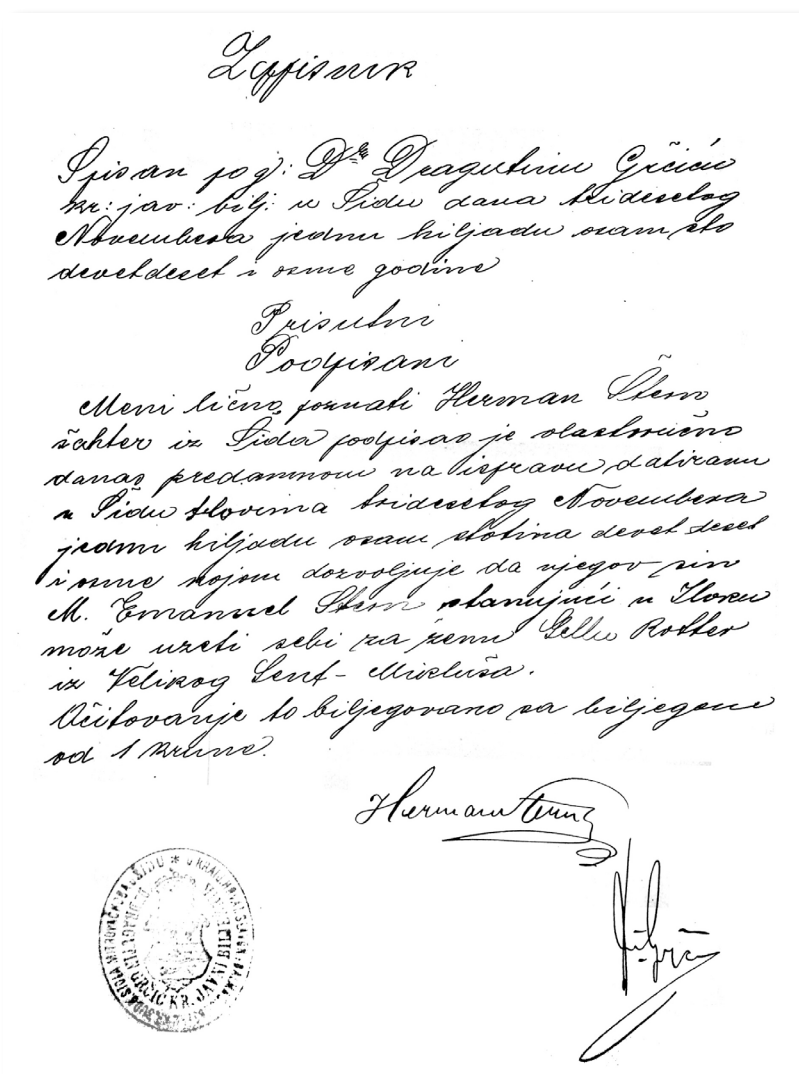
At the end of 19th century there was Herman Stern who was a shakter in Šid. There are no more records about him. It is known that he signed the permission for his son Emanuel to get married in 1898 (HAS F. 1074).¹⁰⁰ Emanuel had the shop that was selling the watches in Ilok. The whole family was killed during the Holocaust.

The other family Stern moved to Šid from Ilok in 1933. The family consisted of two cousins: Petar-Pinkas (born 09.06.1917) and Josif (born 21.09.1909), and Josif's wife Sharlota-Shari¹⁰¹. They lived in today's Cara Lazara Street, number 10 (building of „Red Cross“).¹⁰²

The family Stern was an Ortodox Jewish

ортодоксних Јевреја. Мушки чланови породице су носили дугачке локне са обе стране главе, док су њихове супруге бријале главе и носиле перике. Петком увече, пред Шабат, служавке су носиле њихове перике на фризирање код шидског фризера Павловића. Храну за Шабат им је петком спремао шактер Шпигл.

family. Male members used to have long curls at the both sides of the head, while their wives shaved their heads and wore the wigs. On Friday evening, before The Shabath, their servants brought the wigs of their ladies to the hair dresser, Pavlović from Šid. For Stern family, the food for Shabath was made by a shakter, Spigl.



Женидбена дозвола за Емануела М. Штерна, 30.11.1898. г.
The permission for marriage for Emanuel M. Stern, 30.11.1898.

Јосиф и његова супруга Шарлота-Шари Кајзер су преживели холокауст. Маја 1942. године су побегли у Швајцарску (АВ Ф. 183) или Италију (Бабић 2003: 337-342), да би се 18. августа 1945. године вратили у Шид са децом Леополдом (22.03.1942) и Нелом (29.09.1944) (МКР Илок). Након рата су отишли у Илок, а почетком 1949. године у Израел.

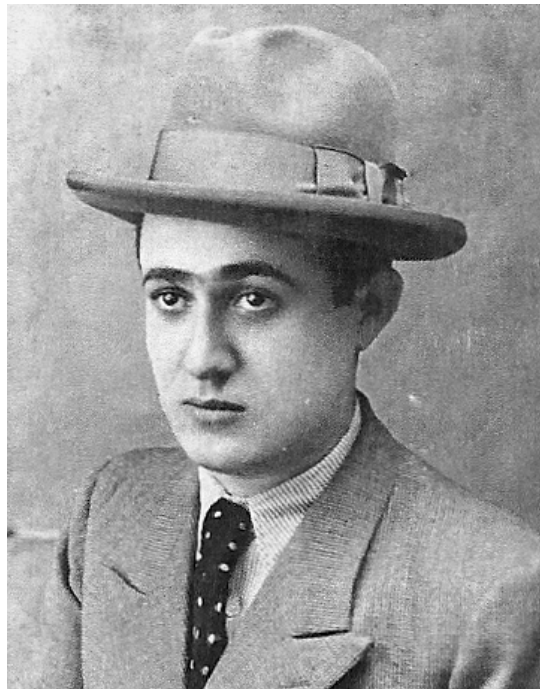
Први шидски Јеврејин који је одведен у логор био је Петар-Пинкас Штерн. Према сведочењу Абрахама Кишицког, Петар је везаних руку и премлаћен одведен у Јасеновац где је убијен (Милетић 1986: 154; Јад Вашем 580109). У Јасеновцу је доживео последњи дан постојања тог логора. Петар је био учесник великог последњег пробоја логораша 22. априла 1945. године. У том пробоју је учествовало 1076 логораша од којих је успело да побегне само 100. Нажалост, Петар Штерн је погинуо приликом бега (Бабић 2003: 337-342). Петар је основао фирму за продају прерађене и сирове коже 1933. године, међутим како је Петар тада био малолетан, тек 1940. године је фирма уписана на његово име. Фирма је 1939/1940. године имала промет од 300.000 динара.

Josif and his wife Charlota-Šari, maiden Kaiser, survived the Holocaust. In May 1942., they escaped to Switzerland (AV F. 183) or Italy (Babić 2003: 337-342). They returned with their children Leopold (22.03.1942) and Nela (29.09.1944) (JBR Ilok) to Šid. After the Second World War they went to Ilok and then to Israel in 1949.

The first Jew from Šid that was taken to the camp was Petar-Pinkas Stern. According to the testimony of Abraham Kishicky, Petar Stern was beaten in Šid and taken with tied hands to Jasenovac, where he was killed (Miletić 1986: 154; Yad Vashem No. 580109). Petar had been in Jasenovac till the last day of camp's existence. He took part in the final breach of the prisoners. It was on 22nd April, 1945. In that breach, thousands and seventy-six prisoners took part, but only a hundred managed to escape. Unfortunately, Petar Stern died trying to escape from the camp (Babić 2003: 337-342). Before the war, Petar founded and led a firm that traded the raw animal skin and leather. As he was under 18 years old at the time when he opened the firm in 1933., the firm couldn't be registered on his name. Finally, in 1940., the firm was registered on his name. The firm had the turnover of 300.000 dinars in 1939/1940.



*Јосиф Штерн (први здесна) са синовима и унуком
Joseph Stern (the first from the right) with his sons and grandson*



*Петар-Пинкас Штерн
Petar-Pinkas Stern*



USTASHA - HRVATSKI OSLOBODILAČKI POHRET
 USTAŠKI TABOR - ŠID
 Broj 151/44

*Ustavni
 list
 1397
 JASENOVCU*

P.n.

KONCENTRACIONOM LOGORU
 za Židove

JASENOVCU

Dana 4 srpnja odveden je iz Šida trgovac kožom PETAR STERN sa strane Ustaškoga redarstva, koji su istoga dana obavili kod istoga premetačinu, prigodom koje nije ništa sumnjivoga pronadjeno, niti ustanovljeno.

Imenovani Židov nalazi se u Šidu od godine 1933, a doseljen je iz Mloka, te se za cijelo vrijeme svoga boravka u Šidu u političkom pogledu držao izvanredno korektno i ako nije glasao uz hrvatske stranke, izbjegavao glasanje i uz prijašnji režim, tako da tim prikriva svoje ono pravo Židovsko "nisam nitkom (da se zamjeram)".

Kako u Šidu i šidskom kotaru postoji jedina kožara navedenoga Židova, kojoj je postavljen povjerenik, a koji će istu radnju preuzeti, te je u tu svrhu podneo i molbu gospodarstvenoj konovi u Zagreb, to nam je isti Židov, tim više ovdje potreban, da se imenovani povjerenik uputi što bolje u trgovačke poslove i usavrši u svim poslovanjima, a naročito, oko preduzimanja i odpreme sirove kože, za koju navedeni Židov ima obrtnicu, a član je zajednice za kožu nezavisne Države Hrvatske, za koju treba naročito sprema i manipulacija kod njene odpreme do prerađivanja,

Kako navedeni Židov, ne predstavlja nikakovu opasnost, niti bi istu mogao predstavljati u šidskome kotaru, a to tim manje, što je kao politički gore navedeno više naklonjen Hrvatstvu, a po prirodi politički neproduktivan, to smatramo da je u koncentracionom logoru više na štetu Nezavisne Države Hrvatske, koja ga ishranjuje, a nama bi ovdje dobro došao, da je jedan Hrvat /povjerenik/ usavrši u svim poslovanjima, s toga molimo, da bi istoga Židova pustili na slobodu i odpremili u šid kući.-

Kako se u šidskom kotaru nalazi, pretežni dio srba, a radi smo, da se iz Šida i šidskoga kotara izseli jedan stanoviti dio u Srbiju, s toga je Tabornik sa logornim pobočnicima bio 11 o.mjes. kod Konove u Zagrebu sa molbom, da se iz šidskoga kotara izseli bar najnužniji dio i oni najopasnijih po nezavisnu Državu hrvatsku, da se nebi ponovio slučaj Desnice i Novakovića u Splitu, da u zajednici sa Njemcima, zatraže

6197.1.



da se od Srijema napravi posebna Njemačka Tampon država, Naši prijedlozi i zahtjevi našli su kod robeve na razumjevanje, ali na žalost naznačeno im je, da su koncentracioni logori prepuni i da moramo još neko stanavito vrijeme pričekati.

Potonji navodi dovoljno jasno govore, kuda smjeramo mi iz šidsko-ga kotara, pa mislimo da ista sugestija nije na odmet, stoga ponavljamo, sa molbom, da se istoga Židova pusti, a na njegovo će mjesto doći mnogo opasnijih za nezavisnu Državu hrvatsku.

navedenoga Židova držali bih i dalje pod maskom, koju bih vršio postavljenu povjerenak koji je zakleti Ustaša od prije rata, a svojim radom i svom djelatnošću pokazao se na visini kako to propisuju ustaška načela.

Donosio prijedlog dopisa, jeste naš ustaša Josip Horvat, koji dolazi u civilu na veliki petar pod zapovjedništvom ovog tabornika sudjelovao u prevratu i razoružavao vojsku, a koji će vam po potrebi dati iscrpne podatke, o navedenom Židovu. U slučaju, da bi navedeni Židov dopustili može ga naš zakleti ustaša Josip Horvat sobom povesti u Šid.

Š i d u, dne 16 rujna 1941 godine

USTASHA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET
USTASHKI LOGOR - ŠID
Broj 37/41



ZA DOM SPREMNI

za tabur:

Josip Horvat

Istinitost naveda Tabera, šidskog potvrđuje i potpisani Logor, te se u cijelosti slaže sa navedima i molbom Tabera, da se Židov PETAR ŠTERN pusti iz koncentracionog logora kući.

u Šidu, dne 16. rujna 1941 god.



ZA DOM SPREMNI
ZA LOGOR:

Mirko Petrićević

*Nezavisna Država Hrvatska
Zapovjedništvo logora
Broj 60*

*Povjerenik g. Lučić. Dostaje
Šid. sa molbom, da ti doneseš komu i mo
rešerji bi porokijediti na mlađim mjesti.*

za Dom spremni!

*Josip Horvat
Mirko Petrićević*

Молба Усташког табора Шид за пуштање Петра Штерна из Јасеновца
(ХР-ХДА-252 РУР ЖО, 6197/1941, Инв. бр. 28241)

An application of the Ustasha from Šid to release Petar Stern from Jasenovac
(HR-HDA-252 RUR ŽO, 6197/1941, No. 28241)



ПОГОВОР



AFTERWORD

Шта рећи после читања књиге Радована Сремца „Јевреји у Шиду“? То да је настала делом на основу писане оставштине Емила Клајна (1919-2004), а делом на основу истраживања самог аутора, коме су свесрдну помоћ пружили потомци шидских Јевреја, и њихови српски пријатељи, јасно је из текста књиге. То да је писана са скрупулозношћу одговорног истраживача, сведоче извори (објављена и необјављена архивска грађа, те непосредна сведочења) и литература (невелика, али релевантна за тему: Јевреји у Шиду). То да је писана с љубављу за човека уопште, што значи и за Јеврејина, јасно је из скоро сваке речи у овој књизи, уз напомену да је Јеврејин као појединац у једном страшном времену (у периоду Другог светског рата, 1939-1945), без обзира на његова лична својства

What we can say after we read the book „Jewish people in Šid“ by Radovan Sremac? For sure, the book is based on the written records left by Emil Klein (1919-2004) and the research of the author himself. Direct testimonies of the progenies of Jews from Šid and their friends – Serbs, helped the author a lot. The book is written by the responsible researcher, the facts can be confirmed and seen in the published, and written archive material, as well as in the literature (rather small) relevant to the history of Jewish people in Šid. The book is written with love for all humans, including Jews. The love for human being is so strong, so obvious and visible from each word in this book. We see a Jewish person (it does not matter was the person good or bad, young or old, men or women, rich or poor, health or sick, rebel or quiet) as a person who

(добар – зао, млад – стар, мушко – женско, богат – сиромашан, здрав – болестан, бунтован – покоран, итд. итд) био осуђен најпре на осиромашење, потом на понижење и коначно на истребљење од стране немачке нацистичке идеологије Адолфа Хитлера и сличних идеологија, у нашем шидском случају усташке идеологије тзв. Независне државе Хрватске Анте Павелића. Пратећи судбину породица шидских Јевреја, аутор је показао не само судбину појединца, већ и судбину јеврејског народа у целини.

Ипак, читалац би морао да води рачуна о контексту, просторном и временском, када је у питању шоа, тј. Холокауст. Због тога му препоручујемо књигу „Холокауст и његово значење“ Јисраела Гутмана и Хаима Шацкера (Београд, 2010), као општи преглед овог питања.

Пошто је Шид у Срему, о судбини сремских Јевреја може се обавестити у књизи др Младенка Кумовића „Страдање сремских Јевреја у Холокаусту“ (Нови Сад, 2007). О историји и пострадању Јевреја у Војводини (Срему, Банату, Бачкој и Барањи) највише је писао Павле Шозбергер. Ја сам објавио елаборат Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини под насловом „Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини против Јевреја – истребљење, депортација, мучење, хапшење, пљачка“ (Нови Сад, 2011), који је настао одмах после Другог светског рата. Све ове књиге, као и бројне друге, омогућују да се схвати Холокауст као погром над погромима, као јединствени злочин у историји против јеврејског народа,

lived in the horrible time (The Second World War 1939-1945). That person was first robbed and left in poverty, then that person was humiliated and torched and finally was exterminated by Germans following Nazi ideology of Adolf Hitler. The person of Jewish nationality who used to live in Šid, at the time of the war, was exposed to brutality of Ustashe who were supported by the ideology of Independent State of Croatia and Ante Pavelić. Following the destiny of the Jewish families from Šid, the author showed us not only the personal or the family's destiny but the destiny of whole Jewish nation, as well.

However, a reader should take in consideration the context: time and place connected with the Shoah or the Holocaust. That is why we also recommend to a reader the book „Holocaust and its meaning“ by Jisrael Gutman and Haim Shacker (Belgrade, 2010) as a general source of information connected with the Holocaust.

As Šid is in Srem, the destiny of Jews in Srem was written in the book „The suffering of Srem's Jews in Holocaust“ by Mladenko Kumović, PhD (Novi Sad, 2007). Pavle Šozberger wrote mostly about the history and suffering of the Jews from Vojvodina (Srem, Banat, Bačka and Baranja). I published the book connected with the work of the „Provincial Commission for the Investigation of Crimes of the Occupiers and their collaborators in Vojvodina“ by the title „The crimes of the occupiers and their collaborators in Vojvodina against Jews – extinction, deportation, tortures, arrests, and robbery“ (Novi Sad, 2011.) that happened immediately after the Second World War. All those books, as well as many other books, help us to understand the Holocaust as the

чему је била подвргнута и малобројна јеврејска заједница у Шиду.

Аутор је у овој књизи доказао, идући од породице до породице, од имена до имена, да се у Шиду Јеврејима „догодио“ Холокауст. Конкретно, од 95 шидских Јевреја из 1941. године, крај Другог светског рата дочекало је само 33 јеврејске душе, док је живот 62 Јеврејина (мушкарци, жене, деца) насилно окончан у немачким и хрватским концентрационим логорима (Аушвиц, Јасеновац). Било је појединачних жртава изван шеме конц-логорског истребљења Јевреја (у партизанима, током гранатирања и бомбардовања), али главни облик истребљења Јевреја у нацистичко-ушашкој режији је евидентан и у случају шидских Јевреја.

Посебну вредност ове књиге представљају сведочења преживелих Јевреја. Синтагма „ми смо преживели“, пружа наду свима, а не само Јеврејима, да се пред злом (људским, тј. нељудским) не треба покорно приклонити судбини, коју одређују антисемити, расисти, шовинисти...

Нови Сад, 22. септембар 2014.
Др Драго Његован

process which goal was to exterminate all Jews. This was unique crime against Jews, which took place all over the Europe as well as in the small Jewish community, such is Šid.

The author proved that the Holocaust happened in Šid describing in details what happened to each of the Jewish families. Definitely, only thirty-three Jews of ninety-five survived the war, while sixty-two Jews (men, women, children) were killed in German's and Croatian's concentration camps (Auschwitz, Jasenovac). There were some victims among Jews outside the scheme of "camp extinction" (some of them died in the Partisans, or during the bombing). But, in the case of Jews in Šid, the extinction in the concentration camps was obvious and was directed by Croatian Ustashe.

In addition, this book carries the testimonies of those Jews who survived the war. The phrase „We survived“ give to all of us, not only to Jews, a hope, that we should never accept the evil (human, as a matter of fact, inhuman) and we should never accept the fate and destiny determined by anti-Semites, racists, chauvinist...

Novi Sad, 22nd September 2014.
Drago Njegovan, PhD



НАПОМЕНЕ



REMARKS

- ¹ Што се тиче места у Срему, не рачунајући Вуковар, Петроварадин и Земун, Јевреји су најраније забележени у Шиду.
Šid was the first town, except Vukovar, Zemun and Petrovaradin, in Srem where the Jews are mentioned.
- ² Оригинални извор: Државни архив Мађарске. E-717 - 7. csomó - fol. 299. Recto.
Origin: A Magyar Nemzeti Levéltár. E-717 - 7. csomó - fol. 299. Recto.
- ³ Оригинални извор: Државни архив Мађарске. E-709 - 13. csomó - fol. 144.
Origin: A Magyar Nemzeti Levéltár. E-709 - 13. csomó - fol. 144.
- ⁴ Оригинални извор: архив Мађарске. E-715, cs. 12.
Origin: A Magyar Nemzeti Levéltár. E-715, cs. 12.
- ⁵ Петар Калинић је тих година запао у велике дугове које већим делом није исплатио до своје смрти (ИАС Ф. 10).
Petar Kalinić fell into the debts that he didn't pay out till his death. (ИАС Ф. 10).
- ⁶ Осим овог пописа, ни један други извор не помиње породицу Алтвер у Шиду.
Beside this census, family Altver in Šid wasn't mentioned in any other source.
- ⁷ Подаци за ову и наредну табелу су преузети из: The information for these Tables is taken from: Гавриловић С, поменуто дело; *Србски летопис* Књ. 108 (1863); Horvat R., *Srijem-naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod 2000; *Дефинитивни резултати пописа становништва: од 31 јануара 1921. године*. Београд, 1932; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931.godine*. Књ. 2. Београд, 1938.
- ⁸ Иако се у овом периоду спомињу Јевреји у селу Вишњићеву (Грку), не зна се њихов тачан број. Током друге половине 19. и прве половине 20. века у месту се помињу следећа презимена: Стајмниц, Рајх, Фирст, Штајнер, Кон, Хуберт, Фрајгенбаум, Гринфелд, Елијау.
The Jews are mentioned in the village of Višnjićevo (Grk) at that time but the number of them is not known. During the second part of the 19th century and the first part of 20th century, the following surnames are mentioned in Grk: Steimnic, Reich, Fürst, Steiner, Kon, Hubert, Freigenbaum, Grünfeld, Eliau.
- ⁹ Код Шиђана постоји погрешно мишљење да се синагога/темпл налазио у данашњој улици Цара Лазара (поред зграде „Црвеног крста“). У тој кући, која је била у власништву Јеврејске општине, живео је последњи шидски шактер Херман Шпигл. Више о томе у делу о породици Шпигл.
There was a wrong belief that the temple was in Cara Lazara Street (next to the building of Red Cross). In that house, actually, the last Šid's shakter, Herman Spigl, used to live. More about this is in the section dedicated to the family Spigl.
- ¹⁰ „После поподневне молитве („минха“) првог дана празника верници излазе на обалу мора, реке или језера и моле посебну молитву **Ташлих**, током које, празнећи џепове од мрвица и бацају их у воду, моле Господа да и њихове грехове „баци у воду.“ Е. Вербер „Увод у јеврејску веру“. Београд, 1993.
„After the prayer in the afternoon („minhah“) on the first day of the holiday, the followers went out on the beach of the sea, river or the lake and pray the special prayer **Tashlich**, during which they empty the pockets of the bread's crumbs and threw them into the water, pray the God to „throw their sins into the water“ Е. Verber „Introduction in Jewish religion“. Belgrade, 1993.
- ¹¹ Шахтер је особа која је клала животиње и припремала храну по правилима јеврејске вере.

Shakter is the person that butchered the poultry and made the meals according to the Jewish religion.

- ¹² Дан одмора у јудеохришћанској религији представља најстарији својеврсни доказ верности Богу, као створитељу Земље и Неба. Према Старом завету Дан одмора је увео сам Створитељ: „Тако се доврши небо и земља и сва војска њихова. И сврши Бог до седмога дана дјела своја, која учини; и почину у седми дан од свијех дјела својих, која учини; И благослови Бог седми дан, и посвети га, јер у тај дан почину од свијех дјела својих, која учини” 1. Мојсијева 1-3. Овај завет између Бога као створитеља и човека као створења, помињан је и наглашаван кроз цело Свето писмо (нпр. „То је знак између мене и синова Израилевих довијека; јер је за шест дана створио Господ небо и земљу, а у седми дан почину и одмори се” 2. Мојсијева 31, 17; „Сваки да се боји матере своје и оца својега; и држите суботе моје; ја сам Господ Бог ваш.” 3. Мојсијева, 19. 3; „И суботе своје дадох им да су знак између мене и њих да би знали да сам ја Господ који их посвећујем” Језекиља, 20, 12; „Ако одвратиш ногу своју од суботе да не чиниш што је теби драго на мој свети дан, и ако прозовеш суботу милином, свети дан Господњи славнијем, и будеш га славио не идући својим путовима и не чинећи што је теби драго, ни говорећи ријечи, Тада ћеш се веселити у Господу, и извешћу те на висине земаљске, и даћу ти да једеш нашљедство Јакова оца својега; јер уста Господња рекоше” Исаија 58, 13-14.

A rest day in Jewish and Christian religions represents the oldest proof of loyalty to God as the creator of The Earth and The Heaven. According to the Old Testament, the Creator himself introduced the Day of Rest: “Thus the heavens and the earth were finished, and all the host of them. And on the seventh day God finished his work that he had done, and he rested on the seventh day from all his work that he had done. So God blessed the seventh day and made it holy, because on it God rested from all his work that he had done in creation” Genesis 2, 1-3. This covenant between God as creator and man as a creature mentioned and highlighted throughout the Bible (e.g. „It is a sign forever between me and the people of Israel that in six days the LORD made heaven and earth, and on the seventh day he rested and was refreshed” Exodus 31,17; „Every one of you shall revere his mother and his father, and you shall keep my Sabbaths: I am the Lord your God“ Leviticus 19, 3; „Moreover, I gave them my Sabbaths, as a sign between me and them, that they might know that I am the Lord who sanctifies them” Ezekiel 20, 12; „If you turn back your foot from the Sabbath, from doing your pleasure on my holy day, and call the Sabbath a delight and the holy day of the Lord honorable; if you honor it, not going your own ways, or seeking your own pleasure, or talking idly; then you shall take delight in the Lord, and I will make you ride on the eights of the earth; I will feed you with the heritage of Jacob your father, for the mouth of the has spoken” Isaiah 58, 13-14.

- ¹³ **Ханука** (празник светлости) се слави осам дана у новембру или децембру месецу. Овај празник слави победу Јевреја над старогрчким освајачима у II веку старе ере. Трајање празника и паљење свећа заснива се на легенди по којој је Јуда Макаби, предводник јеврејских устаника, ушао у оскрнављени јерусалимски храм и пожелео да упали седмокраки свећњак – менору. Међутим, ритуално чистог уља на којем ће жижци горети, било је јако мало, једва за један дан. Јуда Макаби је ипак упалио свећњак и он је, чудом, горео пуних осам дана. **Hanukkah** (the holiday of the light) is celebrated for eight days in November or in December. This holiday celebrates the victory of the Jews on Greek conquerors in the 2nd century BC. The holiday and the lighted candles are based on an old legend about Juda Makabi, the lader of the Jewish rebels, who came into the demolished Jewish temple and wished to light candlestick with seven shanks - the Menorah. Meanwhile there was a little ritual oil on which the sparks flamed, barely for one day. However, Juda Makabi lit the candlestick and it burnt for eight days.

- ¹⁴ **Пурим** је један од најрадоснијих и најлепших јеврејских празника. Слави се два дана у фебруару или марту. Овај празник се заснива на причи познатој као *Мегилат Естер* – Свитак (прича) о Естери, а временски се везује за персијску доминацију у периоду од краја 6. века старе ере до краја 4. века старе ере. Естер, персијска царица, била је јеврејског порекла. Захваљујући њој, Јевреји у персијском царству су спашени од

погрома. У знак сећања на тај догађај уведен је празник Пурим. За Пурим се обично организују балови и маскенбали.

Purim is one of the most joyful and the most beautiful Jewish holidays. It is celebrated for two days in February or March. This holiday based on the story known as *Megillat Esther* – story of Ester. It is connected to the Persian domination from the end of the 6th century to the end of the 4th century BC. Ester, The Persian queen, had the Jewish origin. Thanks to Ester, the Jews were saved from the killing. The holiday – Purim, was introduced in the memory of this happening. The balls and carnivals are organized for Purim.

- ¹⁵ **Песах** се слави у марту или априлу месецу у трајању од осам дана. То је празник којим се слави излазак Јевреја из Египта (египатског ропства) под вођством Мојсија. Након изласка из Египта, јеврејска племена су се коначно населила у њима „Обећану земљу“ Канаан, данашњи Израел. Догађај се смешта у 13. век старе ере. Овај догађај, било да је прихваћен као историјски тачан или не, представља прекретницу у историји јеврејског народа. Због његовог изузетног значаја за даљи ток јеврејске историје и формирање јеврејске нације, Јевреји обавезно прослављају Песах.

Pesach is celebrated in March or April for eight days. This is the holiday that celebrates The Jewish exodus from Egypt (from the Egyptian slavery) led by Moses. After their exodus from Egypt, the Jewish tribes settled in their “Promised Land” Canaan (Israel). This happened in the 13th century BC. We can accept it as historical or not, but it was the very important moment in the history of the Jews and the constitution of the Jewish nation. That’s why they celebrate the holiday of Pesach

- ¹⁶ **Сукот**, празник колиба и радости, прославља се у рану јесен. Слави се осам или девет дана. Сукот је један од најстаријих јеврејских празника, а његови корени леже у прастаром паганском поштовању природе, односно земље и земљорадње. Међутим, у време краља Соломона Сукот добија религијско значење и постаје уређен верски и национални празник. Али задржава неке симболе који га везују за природу и указују на његово порекло. Сукот се празнује тако што се од гранчица и лишћа праве мале, провизорне колибе у двориштима породичних кућа, или у недостатку простора, у дворишту синагоге. Сам назив Сукот потиче од речи сука – колиба. У тој колиби породица руча. Символи Сукота су четири биљке – цитрус, палма, мирта и врба.

Sukkot, the holiday of the cottages and joy, is celebrated in the beginning of autumn. The celebration lasts for eight or nine days. Sukot is one of the oldest holidays. It has got the roots in the old pagan’s respectation of the nature, actually, of the ground and agriculture. Meanwhile, Sukot got the religious meaning and become the religious and national holiday, but it kept some of the symbols that connect it to the nature and show on its origin. Sukot is celebrated as the small cottages are made with the leaves and branches in the backyards of the family houses or in the backyard of Synagogue. The name – Sukot came from the word suka – cottage. The family has lunch in that cottage. The symbols of Sukot are four plants: citrus, palm, myrta and willow.

- ¹⁷ Уочи **Јом Кипура** сваки члан породице жртвује једну животињу, мушкарац петла, а жена кокошку. Пре клања, глава породице рецитије одређену молитву и притом живином кружи око главе сваког појединог члана породице. Молитвом се изражава жеља да смрт живине буде откуп за дуг, миран и срећан живот. Ц. Данон, *Збирка појмова из Јудаизма*. Београд, стр. 30.

Just before **Yom Kippur** each member of the family sacrifice an animal: a man – a cock, and a woman – a hen. Before the animal has to be butchered the father of family says the prayer while he circles with animal head around the head of each member of the family. The prayer says the wish that the animal’s head is the ransom for the long, peaceful and happy life. Ц. Данон, *Збирка појмова из Јудаизма*. Београд, рг. 30.

- ¹⁸ Ово је била веома популарна игра. Звркови, од метала или дрвета, имали су на свакој од четири странице по једно хебрејско слово: нун, гимел, хе и син. Према старијој традицији то су била почетна слова реченице „**Нес гадол хаја сам**“ (Велико чудо се догодило тамо). Ова популарна игра дала је словима друго значење, тумачећи „нун“ као „nichts“ (ништа), „гимел“ као „ганс“ (све), „хе“ као „halb“ (пола) и „син“ као „stel rajn“ (улози).

This was very popular game. Metal or wooden tops had a Hebrew letter on each of the four sides: Nun, Gimel, He and Sin. According to the old tradition these were the first letters of the sentence “**Nes gadol haja sam**” (Great miracle happened there). This popular game gave the letters different meaning: it explained “nun” as “nichts” (nothing), „gimel“ as „ganc”(everything), „he“ as „halb” (half) and „sin“ as „stel rajn” (deposit).

- ¹⁹ То је дечија песма унета у хагаду како би се деца развеселила и држала будном до краја читања хагаде. It is the children`s song brought in hagada to cheer the children and kept their attention during the reading of haggadah.
- ²⁰ О јеврејском гробљу у Шиду писала је Јованка Дражић у *Зборнику Музеја Срема* број 4 (2000). About Jewish cemetery in Šid wrote Jovanka Dražić in *Zbornik Muzeja Srema* No. 4 (2000).
- ²¹ Уништавање гробља траје и данас. У току последње деценије разбијен је споменик Абрахама Лустига. The destruction of the cemetery is continuing today. During the last decade the tombstone of Abraham Lustig was smashed.
- ²² План гробља су израдили Љубица Јукић, академски вајар из Шида, и Радован Сремац 08.04.2013. године. The plan of the cemetery was prepared by Ljubica Jukić, an academic sculptor and Radovan Sremac on April 8th 2013.
- ²³ Редни број фотографије споменика одговара редном броју гробне парцеле на плану јеврејског гробља. Ordinal number of photoprathy corresponding to the number of burial plots in the plan of Jewish cemetery.
- ²⁴ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org. The informations are taken from the website www.auschwitz.org.
- ²⁵ Овде треба напоменути да је до данас сачувано само око 10 % целокупне логорске архиве. Због тога горе изнети подаци свакако нису потпуни. It should be noted that today is preserved only about 10% of the entire camp archives. Therefore, the data presented above are certainly not complete.
- ²⁶ Списак је дат азбучним редом (по презимену). За више података о свакој особи погледати део о породицама. The list is given in cyrillic alphabetical order of their surnames. More details could be found in the chapters dedicated to each of these families.
- ²⁷ Изјава је пренета у оригиналу. Text is published as the original.
- ²⁸ Мисли се на велику рацију/хапшење сремских Јевреја јула 1942. године. It is thought on the great raid / arrest of Jews from Srem in the July 1942.
- ²⁹ Телеграм је послала снаја, супруга брата Немање. Telegram sent the daughter-in-law, wife of brother Nemanja.
- ³⁰ Немањин и Зорин син, Богдан Јовановић, је тада имао девет месеци. Bogdan Jovanović, son of Nemanja and Zora, was nine months old.
- ³¹ Пријавио се властима у Тењу да објасни своју ситуацију. He reported to the authorities in Tenje to explain his situation.
- ³² Клара Фирст је кћерка Леополда и Леоноре. Klara Fürst is the daughter of Leopold and Leonora.
- ³³ Лори Хан је рођена у Моловину, у браку Сигмунда и Клари рођене Фукс (МКВ Илок). Lori Hahn was born in Molovin, and she was the daughter of Sigmund and Klari born Füks (JBR Ilok).

- ³⁴ Није познато зашто је брак склопљен у Руми кад су и Симон и Јелена у том моменту живели у Шиду. Јелена Бреслауер је кћерка Манојла и Љубице рођене Центинер.
It is not known why the marriage was entered into Ruma when both Simon and Jelena in that time lived in Šid. Jelena Breslauer is the daughter of Manuel and Ljubica born Centiner.
- ³⁵ Емануел Бернхајм је син Самуела и Амалије (МКВ и МКР Илок).
Emanuel Bernheim was the son of Samuel and Amalia (JMR and JBR Ilok).
- ³⁶ Хајнрих је склопио други брак 23.10.1906. г. са Идом Еренхафт из Хртковаца. Ида је рођена 1863. г. у месту Банлок у Румунији. Родитељи су јој се звали Саламон и Розалија рођена Ернст (МКВ Сремска Митровица).
Heinrich got married for the second time on 23rd October 1906. to Ida Erenhaft from Hrtkovci. Ida was born in 1863, in the Banloc in Romania. Her parents were Salamon and Rosalie born Ernst. (JMR Sremska Mitrovica).
- ³⁷ Овај део улице, од центра Шида до раскршћа са улицом Кнеза Милоша, срушен је 70-их година 20. века.
This part of the street, from the centre of Šid to the crossroad with the street Knez Miloš, was demolished during the eightt decade of the 20th century.
- ³⁸ Амалија је рођена у Каравукову а у време венчања је живела у Свињаревцима. Била је кћерка Хермана и Цили Херцог.
Amalia was born in Karavukovo a at the time of her wedding she lived in Svinjarevci. She was the daughter of Herman and Cili Hercog.
- ³⁹ Винтерштајнова радња је била веома позната и врло добро снабдевена робом. Према сведочењу Цветанке Тубић из Шида, прве поморанџе у Шиду су се продавале у Винтершајновој продавници.
Winterstein`s store was well known and had a lot of goods. According to the testimony of Cvetanka Tubić from Šid, the first oranges in Šid were sold in Winterstein`s store.
- ⁴⁰ Више о темплу види у делу о религиозном животу.
For more informations about the temple, see the section of religious life.
- ⁴¹ Смрт уписана накнадно 1947. године, на основу одлуке Среског народног одбора.
Death was registered later in 1947, based on the decision of the District People`s Committee.
- ⁴² Јозеф Епштајн је син Адолфа и Фани рођене Хуберт.
Joseph Epstein is the son of Adolf and Fanny born Hubert.
- ⁴³ Самуел се венчао 26.12.1910. године Ердевику са Мари Розенберг. Након венчања се настанио у Ердевику. У браку су имали синове Вилхелма (1912-1912), Адолфа (рођеног 20.12.1916) и кћерку Фани (1914-1918). Вилхелм је преминуо исте године када је и рођен, док су Самуел, Мари и Фани преминули од упале плућа 1918. године. Након смрти родитеља Адолф је прешао код стрица у Шид (Подаци из матичних књига Израелске богоштовне општине у Ердевику).
Samuel got married to with Mari Rosenberg in Erdevik on 26th December 1910. After wedding he settled in Erdevik. They had sons, Wilhelm (1912-1912), Adolf (born 20.12.1916) and the daughter Fanny (1914-1918). Wilhelm died the same year when he was born, while Samuel, Mary and Fanny died of pneumonia in 1918. After the death of his parents Adolf moved to his uncle from Šid (data from the vital records of the Israeli Religious Community in Erdevik). Willim was the son of Adolf and Rosalie born Händler. He was born in 1900 in Novi Sad (JMR Ilok).
- ⁴⁵ Текст је пренет у оригиналу.
The text published as the original.
- ⁴⁶ Записник састављен код Експозитуре Анкетне комисије у Шиду дана 4. јула 1945. год. у 16 ч о саслушању оштећеника – сведока. Саслушање обавио: Душан Бабић, као иследник, Иванка Ратковић, као записничар.

Предмет: *Масовни злочин скупљања, одвођења, мучења и убијања Јевреја у Шиду*. (Изјава је пренета у оригиналу, без исправки).

The register made by The Investigation Commission for establishing the crimes in Šid on July 4th 1945. At 4 pm, the examination of damaged person – the witness. Examination done by: Dušan Babić, investigator. Notary: Ivanka Ratković. Subject: Extermination of Jewish people occurred during the Second World War. *Mass crimes of collecting, gathering, taking away, torturing and killing the Jews in Šid*.

⁴⁷ Поред Абрахама, Арон (Слонин, 1871 – Осијек, 1938) и Таубе-Бела (Мстибово, 1874 – Загреб, 1955) су имали и синове Оскара (1899), Жигу (1900-1943) и Норберта (1907-1971), и кћерке Берту (1902) и Ружу (1904). Aron (Šlonina, 1871 - Osijek, 1938) and Taube-Bela (Mstibovo, 1874 - Zagreb, 1955) had sons Oscar (1899), Žiga (1900-1943) and Norbert (1907-1971), and the daughters Bertha (1902) and Rose (1904).

⁴⁸ Записник састављен у канцеларији Експозитуре Анкетне комисије у Шиду дана 19. августа 1945. г. започет у 9 часова и 10. минута. Саслушање обавио: Др. Корнел Лелб, Записничар: Ковинчић Радивој. Предмет: *Злочини окупатора и његових помагача против Јевреја*. (Изјава је пренета у оригиналу, без исправки). The register made by The Investigation Commission for establishing the crimes in Šid on August 19th 1945. The examination of the witness started at 9:10 am. Examination done by: Dr Kornel Lebl, scribe Kovinčić Radivoj. Subject: *Crimes of the occupier and his helpers against the Jews*. (The statement was published as the original, without corrections).

⁴⁹ Крајем 19. века у Шиду се помиње кројач Мориц Клајн, послодавац Луки Смајовићу, ученику прве генерације шегртске школе у Шиду (Затезало 1992: 192). At the end of 19th century a taylor Moritz Klein, a manager to Luka Smajlović, a student of the first generation of the craft school, was mentioned in Šid (Затезало 1992: 192).

⁵⁰ Етел Фирст је пореклом из Грка (Вишњићево). Према подацима Весне Беличајевић рођене Клајн, Етел је и рођена у Грку 1883. године. Њени родитељи су се звали Адолф и Хани (рођена Кених). Породица Фирст се доселила у Грк из Парабућа око 1880. године (МКВ Сремска Митровица). Etel Fürst was from Grk (Višnjićevo). According to the information of Vesna Beličajević maiden Klein, Etel Fürst was born in Grk in 1883. Her parents were Adolf and Hani (maiden König). Family Fürst moved to Grk from Parabuće around 1880 (BPI Sremska Mitrovica).

⁵¹ Подаци добијени од госпође Весне Беличајевић рођене Клајн. Mrs Vesna Beličajević maiden Klein gave us these informations.

⁵² Датуми рођења деце Леополда и Етел Клајн преузети су из списка шидске деце способне за школу (ИАС Ф. 1270). Подаци су допуњени од стране госпође Весне Беличајевић рођене Клајн. Dates of birth of Leopold and Etel's children taken from the list of the children able to attend the elementary school (ИАС Ф. 1270). Information added by Mrs Vesna Beličajević maiden Klein.

⁵³ Подаци добијени од госпође Весне Беличајевић рођене Клајн. The informations were given by Mrs Vesna Beličajević born Klein.

⁵⁴ Подаци добијени од госпође Весне Беличајевић рођене Клајн. The informations were given by Mrs Vesna Beličajević born Klein.

⁵⁵ Подаци добијени од госпође Весне Беличајевић рођене Клајн. The informations were given by Mrs Vesna Beličajević born Klein.

⁵⁶ Текст је пренет у оригиналу. The text was published as the original.

- 57 Није познато име детета.
The name of the child is not known.
- 58 Подаци о смрти породице Лазе Клајна потичу од Александра Штајнера (Јад Вашем 1796719 и 1828587).
The dates of death of the family of Laza Klein are from Alexandar Steiner (YadVashem No.1796719 and 1828587).
- 59 Види део о породици Епштајн.
See the part about the family Epstein.
- 60 Ту кућу су продали 1922. године породици Марковић. Након промене два власника, кућу је 1931. године купио Мајер Француз.
They sold that house to the family Marković in 1922. Mayer Francoz bought the house in 1931, after the two owners had changed.
- 61 Према подацима Наде Козлов рођене Јовановић Соломон Кон је преживео рат и потом се вратио у Бачку Паланку.
According to the informations of Nada Kozlov born Jovanović, Solomon Kohn survived the war and came back to Ва́чка Palanka.
- 62 Хенриета Бреслауер је кћерка Леополда и Јули рођене Милер.
Henrieta Breslauer is the daughter of Leopold and July born Müller.
- 63 Подаци из МКВ Израелске богоштовне општине у Карловцу.
Informations from JMR Israeli Religious Community in Karlovac.
- 64 Записници венчаних, рођених и умрлих Израелске богоштовне општине у Илоку.
Jewish vital records – marriage, birth and death of Israeli Religious Community in Ilok.
- 65 Записници венчаних, рођених и умрлих Израелске богоштовне општине у Илоку.
Jewish vital records – marriage, birth and death of Israeli Religious Community in Ilok.
- 66 Сва три сведочења потичу од особа које су живеле у Шиду пре Другог светског рата. У оваквој ситуацији не можемо да одредимо шта је тачно.
All testimonies are of people who lived in Šid before the Second World War. In this situation we can not determine what is the true.
- 67 Према сведочењу Шиђана, Јене Лустиг је помињао самоубиство због изузетно тешке и безизлазне ситуације у којој су се Јевреји налазили у време тзв. НДХ.
According to the testimony of people from Šid, Jene Lustig mentioned suicide because of the extremely difficult and desperate situation in which Jews were in at the time called the Independent state of Croatia.
- 68 Породица Малц се доселила у Бијељину из Галиције 1876. године.
Malc family moved to Bijeljina from Galitia in 1876.
- 69 У изјави Естике Адлер погрешно је наведено име Јосип. Филип је син Адолфа и Мине рођене Клопфер (МКР Сремска Митровица).
Estika Adler mentioned the name of Joseph Morgenstern. Filip is the son of Adolf and Mina maiden Klopfer (ЈБР Сремска Mitrovica)
- 70 Године рођења Бланке и Хермине треба узети са резервом.
The year of birth of Blanka and Hermina aren't for sure.
- 71 Види део о породици Клајн.
See the section about family Klein.

- ⁷² Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the database of the site www.auschwitz.org.
- ⁷³ У МКР Илок помињу се два датума рођења Мозеса Нојмана: 01.11.1808. и 23.02.1809. године.
JBR Ilok records two birthdays of Moses Neuman - 01.11.1808. and 23.02.1809.
- ⁷⁴ Роза Шенк је рођена 24.11.1854. у Негославцима, а кћерка је Елиаса и Јули рођене Шмуцер (МКР Вуковар).
Rosa Schenk was born in Negoslavci on 24th November 1854. She is the daughter of Elias nad July born Schmutzer (JBR Vukovar).
- ⁷⁵ Херш-Херман Мер је син Мозеса и Шискле. Рођен је 1872. године у Риглицама (МКВ Илок).
Hersch-Herman Mehr is the son of Moses and Schiskla. He was born Riglice in 1872 (JMR Ilok).
- ⁷⁶ Умро је 22.02.1903. године.
He died on 22nd February 1903.
- ⁷⁷ Игнац Розенберг је син Јозефа (1805 – Бачинци, 22.11.1877) и Ане. Фани Хиршл је кћерка Јакоба Хиршла из Паланке.
Ignac Rosenberg is a son of Joseph (1805 – Bačinci, 22.11.1877) and Ana. Fanny Hirschl is a daughter of Jakob Hirschl from Bačka Palanka.
- ⁷⁸ Четврти Игнацов син, Карл (Бачинци, 11.06.1866 – Бачинци, 05.09.1902) је остао са родитељима у Бачинцима. Оженио се 24.05.1894. године у Вуковару са Розалијом Боровиц из Вуковара. Имао је синове Ричарда, Давида и Хуга (МКВ Вуковар; ИАС Ф. 28). Игнац и Фани Розенберг су имали и сина Хермана (01.07.1870) и кћерку Хани (24.07.1874).
The fourth of Ignac's son, Karl Rosenberg (Bačinci, 11.06.1866 – Bačinci, 05.09.1902) stayed with his parents in Bačinci. He married with Rosalia Borovic from Vukovar on 24th May, 1894. They had sons: Richard, David and Hugo (JMR Vukovar; HAS F. 28). Ignac and Fanny Rosenberg had a son Herman (01.07.1870) and a daughter Hanny (24.07.1874).
- ⁷⁹ Саломон је син Јакова Розенфелда.
Solomon is a son of Jakob Rosenfeld.
- ⁸⁰ Лори је кћерка Герсона и Берте Каф.
Lori is a daughter of Gerson and Berta Kaff.
- ⁸¹ Иако је постојало крајње искрено пријатељство између Срба и Јевреја у Шиду, ипак није постојао обичај да Јевреји иду на крсне славе код Срба. Овакво Францозово понашање представља својеврсни преседан.
Although there was an honest friendship between the Jews and the Serbs in Šid, there wasn't a custom that the Jews attend the family feasts at Serb's homes. This Francoz behaving was a kind of exception.
- ⁸² Сима је кћерка Клајман Баруха-Бориса и Вере рођене Васерман.
Sima is a daughter of Kleiman Baruh-Boris and Vera born Vaserman.
- ⁸³ Осим података које је дала Мирјам Француз, боравак ове породице у Италији потврђује и списак јеврејских избеглица у граду Аквиле (новине *Aufbau Reconstruction* Vol. X. No. 48 од 01.12.1944. године).
Beside the information that Miriam Francoz gave us the staying of this family in Italy was Confirmed by the list of Jewish refugees in the town of Aquila (newspapers *Aufbau Reconstruction* Vol. X. No. 48 from 01.12.1944).
- ⁸⁴ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the website www.auschwitz.org.

- ⁸⁵ Текст је пренет у оригиналу.
Text is published as the original.
- ⁸⁶ Сигмунд Хан је рођен у Боњихаду 19.06.1827. године. Са супругом Клари (рођена 10.02.1830) је имао шесторо деце: Леополда (23.01.1853), Бети (03.04.1856), Јакоба (31.08.1857), Лазара (12.11.1859), Лору (01.02.1864) и Хермана (05.12.1869). Породица је најпре живела у Моловину, а од око 1865. године у Соту. Сигмунд је умро у Соту 24.09.1912. године (МКР и МКУ Илок).
Sigmund Hahn was born in Bonjihad on June 19th 1827. With his wife Clara (born 02.10.1830) he had six children: Leopold (23.01.1853), Betty (03.04.1856), Jacob (31.08.1857), Lazar (12.11.1859), Laura (01.02.1864) and Herman (05.12.1869). The family initially lived in Molovin, and since acc. 1865 in Sot. Sigmund died in Sot 24th September 1912. (JBR and JDR Ilok).
- ⁸⁷ Сали Херцог је кћерка Хермана и Сусане.
Sali Herzog is the daughter of Herman and Susana.
- ⁸⁸ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the website www.auschwitz.org.
- ⁸⁹ Ман и Хелена Фајфер су имали Корнелију (13.03.1923), Ернестину (18.06.1924), Јолана (15.04.1927), Јосефа (04.04.1928), Клару (22.06.1930) и Еву (01.07.1931). Према подацима Јад Вашема, цела породица је страдала у гету у Папи.
Man and Helena Pfeiffer had six children: Cornelius (13.03.1923), Ernestina (18.06.1924), Jolana (15.04.1927), Josefa (04.04.1928), Clara (22.06.1930) and Eve (01.07.1931). According to the Yad Vashem, the whole family was killed in the ghetto of Papa.
- ⁹⁰ Естика-Елза је била разведена супруга Саламона Малца.
Estika-Elza was divorced wife of Solomon Malca.
- ⁹¹ Подаци о месту страдања су различити. Према подацима Јад Вашема (број 193249) страдао је у Аушвицу августа 1942. године а према сведочењу Александра Штајнера у Јасеновцу.
Informations about place of death are different. According to the Yad Vashem (number 193249) he was killed in Auschwitz in August 1942, and in Jasenovac according to the testimony of Alexander Steiner.
- ⁹² Levine J.; Mendelson S. *Ishei yisrael u-t'fillatam; A Memorial List of European Cantors Martyred During the Shoah*. Стр. 23. Pg. 23.
- ⁹³ Породица Шпигл свакако није ухапшена јула 1942. године у Шиду јер би то Абрахам Кишицки, који је тада ухапшен, навео у својој изјави.
Family Spigl certainly was not arrested July of 1942. in Sid because it would mentioned by Abraham Kisicky, who was then arrested.
- ⁹⁴ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the website www.auschwitz.org.
- ⁹⁵ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the website www.auschwitz.org.
- ⁹⁶ Подаци преузети из базе података са сајта www.auschwitz.org.
The informations are taken from the website www.auschwitz.org.
- ⁹⁷ Елиас Штајн је син Исака и Шарлоте, а Фрида Грин кћерка Абрахама и Бети рођене Келер (МКВ Илок).

Elias Stein is a son of Isak and Sharlot, and Frida Grün is a daughter of Abraham and Betty born Keler (JMR Ilok).

⁹⁸ Макс Штајнер је рођен у Пећинцима, син је Морица и Сали рођене Полак. Након венчања (05.05.1897) са Гизелом Фирст, преселио се у Грк. Гизела је кћерка Адолфа и Јохане-Хани рођене Хениг из Грка, а рођена је у Парабућу. Штајнер Макс и Гизела рођена Фирст имали су, према доступним подацима, Хермана (31.08.1903), Олгу (13.10.1906) и поменутог Адолфа (МКР Сремска Митровица). Макс, његов син Херман и Херманова породица су се преселили у Земун. Према сведочењу Адолфа Штајнера, сви су настрадали у логору Старо Сајмиште.

Max Steiner was born in Pećinci, he is the son of Moritz and Sali born Polak. After the wedding (May 5th 1897) with Gizelle Fürst, he moved to the Grk. Gisela is the daughter of Adolf and Johanna-Hani born Hönig from the Grk, and she was born in Parabuč. Max Steiner and Gisele born Fürst, according to available data, had three children: Herman (31.08.1903), Olga (13/10/1906) and Adolf (JBR Sremaska Mitrovica). Max, his son Herman and Herman's family moved to Zemun. According to the testimony of Adolf Steiner, they all perished in the camp Staro Sajmište.

⁹⁹ Регина је рођена 1858. године, а кћерка је Мозеса и Ленци Нојман (МКВ Илок).
Regina was born in 1858. She was a daughter of Moses and Lenci Neuman (JMR Ilok).

¹⁰⁰ Емануел Штерн, његова супруга Габријела (1876), и син Макса (1909) и унук Славко (1933) интернирани су у логор јула 1942. године заједно са осталим сремским Јеврејима. Сви су страдали у логору.
Emanuel Stern, his wife Gabriela (1876), son Max (1909) and a grandson Slavko (1933) were taken to camp in July 1942. Together with all Jews from Srem. They all were killed in camp.

¹⁰¹ Јосиф Штерн је син Моше и Ривке рођене Екштајн.
Joseph Stern was a son of Moshe and Rivka born Ekstein.

¹⁰² Почетком рата у Шиду се помиње и Петров отац Израел Штерн. Међутим, он није напуштао Илок, па је јула 1942. године са супругом Саром-Шарлот (рођена Лауфер) и ухапшен као илочки Јеврејин. Израел је син Јехиела и Хане Штерн, рођен је у Илоку 1883. године а, према подацима његове кћерке Ципоре Јунграјс, убијен у Јасеновцу. Израелова супруга Сара је кћерка Михаела и Миријам Лауфер. Рођена је у Боњихаду у Мађарској 1887. године. Израел и Сара су имали Лазара, Пинкаса, Абрахама, Нахум, Јакоба, Шмају, Јенти, Леа, Хану, Мордехаја и Ципору.

At the beginning of the Second World War, father of Petar Stern, Israel Stern, was mentioned in Šid. However, he did not leave Ilok, and he was arrested in the July 1942. together with his wife Sarah-Charlotte (born Laufer). Israel is the son of Jehiel and Hannah Stern, he was born in Ilok in 1883 and, according to his daughter Tzipora Jungreis, he was killed in Jasenovac. Israel's wife Sara is the daughter of Michael and Miriam Laufer. She was born in Bonjihad in Hungary in 1887. Israel and Sara had children: Lazar, Pinkas, Abraham, Nahum, Jakob, Shmea, Jenti, Lea, Hana, Mordecai and Tzipora.

СКРАЋЕНИЦЕ

АВ – Архив Војводине
ДАМ – Државни архив Мађарске
ХДА – Хрватски државни архив
МКР – Матична књига рођених јеврејске
богоштовне општине
МКВ – Матична књига венчаних јеврејске
богоштовне општине
МКУ – Матична књига рођених јеврејске
богоштовне општине
ИАС – Историјски архив „Срем“
Ф. – фонд у архиву
в. – види



ABBREVIATIONS

AV – Archive of Vojvodina
SAH – State Archive of Hungary
CSA – Croatian State Archive
JBR – Jewish Birth Records
JMR – Jewish Marriage Records
JDR – Jewish Death Records
HAS – Historical Archive Srem
F. – Archive Fund
S. – see

БИБЛИОГРАФИЈА



BIBLIOGRAPHY

(Група аутора)

1905 *Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora i o stanju uprave Županije sremske za upravnu godinu 1904.*
Vukovar: Županija sremska.

(Група аутора)

1908 *Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora i o stanju uprave Županije sremske za upravnu godinu 1907.*
Vukovar: Županija sremska.

(Група аутора)

1909 *Izveštaj o poslovanju Upravnog Odbora i o stanju uprave Županije sremske za upravnu godinu 1908.*
Vukovar: Županija sremska.

(Група аутора)

1913 *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1: 1905.* Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured.

(Група аутора)

1932 *Definitivni rezultati popisa stanovništva: od 31 januara 1921. godine.* Београд: Општа државна статистика.

(Група аутора)

1938 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine.* Knj. 2, Prisutno stanovništvo po veroispovesti . Beograd: Opšta državna statistika.

(Група аутора)

2003 *Mi smo preživeli... 2. Jevreji o holokaustu.* Beograd: Jevrejski istorijski muzej.

2005 *Mi smo preživeli... 3. Jevreji o holokaustu.* Beograd: Jevrejski istorijski muzej.

Бабић, Д.

2003 *Злочини усташа.* Приредио Јован Бабић. Нови Сад: Полет прес.

2007 *Злочини усташа - жртве и злочинци.* Приредио Јован Бабић. Нови Сад: Полет прес.

Вељански, В.

1995 *Jevreji venčani u Somboru 1886-1942.* Sombor : Prosveta.

Вербер, Е.

1993 *Uvod u jevrejsku veru.* Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

Гавриловић, С.

1989 *Jevreji у Срему у XVIII и првој половини XIX века.* Београд: САНУ.

Данон, Ц.

1996 *Збирка појмова из Јудаизма.* Београд: Савез јеврејских општина Југославије.

Дражић, Ј.

1998 *Jevreji u Mitrovici*. Sremska Mitrovica: Kulturno-prosvetna zajednica Sremske Mitrovice.

2000 Јеврејско гробље у Шиду. *Зборник Музеја Срема* 4. Стр. 183-196.

Затезало, Н.

1992 *Занатство, трговина и угоститељство у Општини Шид*. Шид: Графосрем.

Кумовић, Др М.

2007 *Страдање сремских Јевреја у холокаусту*. Нови Сад: Музеј Војводине.

Лazić, Т.

2012 *Žene u istoriji Semberije*. Bijeljina: Organizacija žena „Lara“.

Levine, J.; Mendelson, S.

2013 *Ishei yisrael u-t'fillatam; A Memorial List of European Cantors Martyred During the Shoah*.

Медић, М.

2006 Јевреји у Војводини – кратка историја. *Култура полиса* 4-5. Стр. 313-320.

Милетић, А.

1986 *Концентрациони логор Јасеновац 1941-1945*: Документа. Књ. 3. Београд: „Слободан Јовић“.

Његован, Д.

2011 *Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини против Јевреја (истребљење, депортација, мучење, хапшење, пљачка)*. Нови Сад: Прометеј – Мало историјско друштво.

Сремац, Р.

2013 *Пописи Шида 1722-1866*. Шид: Народна библиотека „Симеон Пишчевић“ Шид.

Sršan, S.

2003 *Zavičajnici grada Osijeka 1901-1946*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

Томовић, С.

1973 *Шид монографија*. Шид: Општински одбор Савеза бораца.

Фајфрић, Ж.

2007 *Шид 1914-1945*. Шид: Културно образовни центар.

Horvat, R.

2000 *Srijem-naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Шкрбић, С.

1935 *Спорт клуб „Фрушкогорац“ Шид 1910-1935*. Шид: Штампарија Бабић.

ИЗВОРИ И АРХИВСКА ГРАЂА



SOURCES AND ARCHIVE FUNDS

Архив Војводине, Ф. 183 – Комисија за утврђивање злочина окупатора.

Државни архив Мађарске. Ф: Е-717; Е-709; Е-715.

Хрватски државни архив. Ф. 252 - Равнатељство усташког редарства – Жидовски одсек

Хрватски државни архив. Ф. 1076 – Уред за подржављени иметак. Министарство државне ризнице НДХ. Одјел за новчарство, државну имовину и дугове. Пријаве иметка Жидова (тзв. Серија П) (HR-HAD-1076)

Матичне књиге венчаних Израелске богоштовне општине Осијек. Државни архив у Осијеку.

Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Израелске богоштовне општине Вуковар.

Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Израелске богоштовне општине Илок. Матични уред Илок.

Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Израелске општине Рума. Општинска управа Рума.

Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Израелске богоштовне општине Сремска Митровица. Градска управа Сремска Митровица.

Историјски архив „Срем“ Ф. 10 – Шидско властелинство

Историјски архив „Срем“ Ф. 28 – Краљевски котарски суд Шид.

Историјски архив „Срем“ Ф. 1074 – Краљевски јавни бележник др Драгутин Грчић (1891-1941).

Историјски архив „Срем“ Ф. 1270 – Основна школа Шид.

Историјски архив „Срем“ Ф. 330 – Јеврејска вероисповедна општина Ердевик.

Матичне књиге умрлих Шид. Општинска управа Шид.

У раду су кориштене фотографије из архива Јеврејског историјског музеја у Београду – Едиција „Ми смо преживели“, и из приватног власништва породица Клајн, Лебл, Кишички, Јунграјс, Вуков, Цајнер Бен Натан, Штерн и Лауфер.

Archive of Vojvodina, F. 183 - Commission for the Investigation of the Crimes occupiers.

National Archives of Hungary. F. E-717; E-709; E-715

Croatian State Archive. F. 252 - Directorate of the Ustasha Constabulary - Jewish Department

Croatian State Archive. F. 1076 - Office for Nationalized Property. Ministry of State Treasury of NDH. Department of finance, state assets and debts. Applications wealth of the Jews (ie, P Series) (HR-HAD-1076)

Jewish Marriage Records from Osijek. State Archive in Osijek.

Jewish Vital Records from Vukovar.

Jewish Vital Records from Ilok. Statistic Office Ilok.

Jewish Vital Records from Ruma. Municipal administration Ruma.

Jewish Vital Records from Sremska Mitrovica. The city administration Sremska Mitrovica.

Historical Archive "Srem" F. 10 – Manorship of Šid

Historical Archive "Srem" F. 28 - Royal district court, Šid.

Historical Archive "Srem" F. 1074 - Royal Notary Dragutin Grčić (1891-1941).

Historical Archive "Srem" F. 1270 - Šid Elementary School.

Historical Archive "Srem" F. 330 - Jewish Vital Records from Erdevik.

Register of Deaths Šid. Municipal administration Sid.

We used photographs from the archives of the Jewish Historical Museum in Belgrade - Edition "We survived," and from families Klein, Lebl, Kishicky, Jungreis, Vukov, Zeiner Ben Natan. Stern and Laufer.

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА



BIOGRAPHIES OF AUTHORS

Радован Сремац је рођен 1982. г. Основну и средњу школу је завршио у Шиду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, на одсеку за археологију. Радио је као археолог кустос у Галерији слика „Сава Шумановић“ у Шиду, а од 2014. године води Завичајну археолошку збирку у Народној библиотеци „Симеон Пишчевић“ Шид. Поред проблематике из своје струке, заинтересован је и за историју, првенствено генеалогiju. Аутор је монографије „Пописи Шида 1722-1866“. У стручној литератури и часописима објавио је преко тридесет текстова из области археологије и историје. Аутор је изложби и каталога „Сава Шумановић – лично, породично, национално“, „У залеђу престонице – Општина Шид у касној антици“ и „Градина на Босуту“, а аутор публикација

Radovan Sremac was born in 1982. He finished elementary and high school in Šid, and then graduated on the Faculty of Philosophy in Belgrade, Department of Archaeology. He worked as an archaeologist curator in the Art Gallery “Sava Šumanovic” in Šid. Since 2014, he leads and manage the “Indigenous Archaeological Collection” at the National Library “Simeon Piščević” in Šid. He is also interested in history, especially genealogy. He is the author of the book titled “Censuses of Šid from 1722-1866.” He published over thirty articles related to the archeology and history in many journals. He is the author of the exhibitions and the author of the catalog “Sava Šumanović - personal, family, national”. He is also the author of publications titled: “In the hinterland of capital - Šid Municipality in Late

„Археолошка баштина општине Шид“ и „Водич за мале праисторичаре“ (коаутор Анђелка Радосављевић). На иницијативу Радована Сремца, у Шиду је децембра 2014. г. подигнут споменик шидским Јеврејима настрадалим у Холокаусту.

Емил-Милан Клајн је рођен у Шиду 1919. године. Основну школу је завршио у Шиду, а Трговачку академију у Осиеку. Почетак рата га је задесио на одслужењу војног рока у Сарајеву, где је заробљен и као војник послат на рад у Немачку. По повратку из заробљеништва се настањује у Београду. Дипломирао је на Економском факултету у Београду. Највећи део радног века је провео у Југословенском аеротранспорту. Умро је у Београду 2004. године. Иза њега је остао у рукопису текст о Јеврејима у Шиду. Највећи део Клајновог текста представља његово сећање на Шид и јеврејску заједницу током четврте деценије 20. века.

Antiquity”, „The archaeological Heritage in Municipality of Šid“ and „Gradina na Bosutu“. Together with Andjelka Radosavljević, he published a publication “A Guide for Young Prehistorians”. On his initiative, in 2014, the monument dedicated to the Jewish people from Šid executed during the Holocaust, was built in Šid.

Emil-Milan Klein was born in Šid in 1919. He finished the primary school in Šid and Trade Academy in Osijek. When the war broke out, he was at the military service in Sarajevo, where he was imprisoned and as a soldier was sent to work in Germany. After he had come back, he settled down in Belgrade. He graduated at the Faculty of Economy in Belgrade. He used to work in Yugoslavian airtransport industry. Emil Klein died in Belgrade in 2004. He left the manuscript about Jewish people in Šid. The manuscript is mostly about his memories on Šid and the Jewish community during the fourth decade of the 20th century.

РЕГИСТАР ИМЕНА



INDEX OF NAMES

Аврам 16
Адлер, Адолф 64
Адлер, Александар 64
Адлер, Бернард 64
Адлер, Естика в. Епштајн Естика
Адлер, Катица 30, 47, 79, 80, 84
Адлер, Макс 64
Адлер, Рези 64
Адлер, Роза 64
Ајзнер, Јоана 126
Алтвер, Јосиф 18
Бадер, Адолф 65
Бадер, Бернат 65
Бадер, Лео 65
Бадер, Сали 65
Бауер, Ричард 28
Бернхајм, Емануел 66
Бернхајм, Хелена 30
Беус, Стјепан 86
Блат, Гизела в. Шротман, Гизела
Блат, Макс-Херман
38, 43, 47, 51, 84
Бошковиц, Милан 64
Бошковиц, Риза 64
Бошковиц, Фрида 64
Брајнер, Алберт 64
Брајнер, Нанци 64
Брајнер, Саламон 64
Брајнер, Сали 64
Брајнер, Хани 64
Бредер, Давид 64
Бредер, Јакоб 30, 64
Бредер, Каролин 64
Бредер, Лизи 64
Бредер, Михаел 64
Бредер, Нети 64
Бредер, Нина 64
Бредер, Рези 64
Бредер, Филип 64
Бредер, Цили 64
Бреслауер, Алберт 66

Adler, Adolf 64
Adler, Aleksandar 64
Adler, Bernard 64
Adler, Estika s. Epstein Estika
Adler, Katica 30, 47, 79, 80, 84
Adler, Max 64
Adler, Rezi 64
Adler, Roza 64
Altver, Josif 18
Avram 16
Bader, Adolf 65
Bader, Bernat 65
Bader, Leo 65
Bader, Sali 65
Bauer, Richard 28
Bernheim, Emanuel 66
Bernheim, Helena 30
Beus, Stjepan 86
Blatt, Gizela s. Schrotmman, Gizela
Blatt, Max-Herman 38, 43, 47, 51, 84
Boskowitz, Frida 64
Boskowitz, Milan 64
Boskowitz, Riza 64
Breiner, Albert 64
Breiner, Hanny 64
Breiner, Nanci 64
Breiner, Salamon 564
Breiner, Sali 64
Breslauer, Albert 66
Breslauer, Berta 66
Breslauer, Fanika-Fanny 66
Breslauer, Heinrich 66
Breslauer, Helen 66
Breslauer, Henrieta 128
Breslauer, Jakob 66
Breslauer, Jelena 66
Breslauer, Leni 66
Breslauer, Moric 66
Breslauer, Moses-Moric 66
Breslauer, Rosalia 67
Breslauer, Simon 66-67

Бреслауер, Берта 66
Бреслауер, Вилхелм 67, 178
Бреслауер, Јакоб 66
Бреслауер, Јелена 66
Бреслауер, Лени 66
Бреслауер, Мозес-Мориц 66
Бреслауер, Мориц 66
Бреслауер, Розалија 67
Бреслауер, Симон 66-67
Бреслауер, Софија 66
Бреслауер, Фаника-Фани 66
Бреслауер, Хајнрих 66
Бреслауер, Хелен 66
Бреслауер, Хенриета 128
Брил Бернат 66
Брил, Розалија 66
Бројнер, Саламон 68
Бројнер, Филип 68
Бројнер, Хани 68
Велиш, Нина 42, 47, 51, 68, 84
Велиш, Роза 47, 51, 68, 84
Виноград, Ружа в. Кишицки, Ружа
Винтерштајн, Амалија-Миндл 30
Винтерштајн, Герсон 70
Винтерштајн, Емил-Игнац 21-22,
47, 51, 70-72, 74, 83, 85, 94, 96
Винтерштајн, Ида 43, 47, 51, 70-72, 85
Винтерштајн, Јакоб 29, 30, 68-70
Винтерштајн, Кати 70
Винтерштајн, Сали 70
Винтерштајн, Тереза-Аделајд 30, 69-70
Винтерштајн, Фани 68-70
Винтерштајн, Хајнрих 70
Винтерштајн, Херман 70
Волбегер, Ирена 75-79
Волбергер, Јаника 75-79
Волф, Георг 149
Волф, Хајнрих 149
Воштерлиц, Клара 69
Герц, Петар 61
Голдбергер, Роза 144
Грин, Фрида 176
Грунбергер, Каролин 30
Гутман, Јоса 150

Breslauer, Sofia 66
Breslauer, Wilhelm 67, 178
Bröder, Cili 64
Bröder, David 64
Bröder, Filip 64
Bröder, Jakob 30, 64
Bröder, Karolin 64
Bröder, Lisi 64
Bröder, Michael 64
Bröder, Netty 64
Bröder, Nina 64
Bröder, Resi 64
Broiner, Filip 68
Broiner, Hanny 68
Broiner, Salamon 68
Brül Bernat 66
Brül, Rosalia 66
Dautch, Ginenda 73
Dautch, Malchi 73
Dautch, Salamon 73
David 16
Deitch, Arnold 44, 47, 51, 72
Deitch, Mirko 47, 51, 72
Deitch, Tzipora 47, 51, 72
Diamont, Adolf 72
Diamont, Rosa 72
Đukić, Risto 141
Dusnicki, Regina 171
Eizner, Johana 126
Eliker, dr Jakob 99
Epstein, Adolf-Adika 47, 51, 75
Epstein, Bernat 73
Epstein, Estika-Ester 39, 47, 73-86
Epstein, Gerson-Max 19, 21, 44, 47,
51, 73-75
Epstein, Helena 30, 73
Epstein, Ignaz 73
Epstein, Iren 30, 74
Epstein, Josef 30, 73
Epstein, Katica 30, 74
Epstein, Margith 47, 51, 73-86
Epstein, Petar-Bernhard 73
Epstein, Regina 73
Epstein, Samuel 73

Давид 16
Дајч, Арнолд 44, 47, 51, 72
Дајч, Мирко 47, 51, 72
Дајч, Ципора 47, 51, 72
Дијамонт, Адолф 72
Дијамонт, Роза 72
Дојч, Гиненда 73
Дојч, Малчи 73
Дојч, Саламон 73
Дусници, Регина 171
Ђукић, Ристо 141
Еликер, др Јакоб 101
Епштајн, Адолф-Адика 47, 51, 75
Епштајн, Бернат 73
Епштајн, Герзон-Макса 19, 21, 44,
47, 51, 73-75
Епштајн, Естика 39, 47, 73-86
Епштајн, Игнац 73
Епштајн, Ирен 30, 74
Епштајн, Јосеф 30, 73
Епштајн, Катица 30, 74
Епштајн, Маргита 47, 51, 73-86
Епштајн, Петар-Бернхард 73
Епштајн, Регина 73
Епштајн, Самуел 73
Епштајн, Сигмунд 73
Епштајн, Тереза 73
Епштајн, Хелена 30, 73
Жени-Женка 23, 49, 51, 153
Иванчић, Иван 95
Јакоб 17
Јакоб, Бернат 144
Јакоб, Роза 144
Јовановић, Богдан 55-63
Јовановић, Нада 55-63
Јовановић, Немања 55-63
Каленић, Петар 17
Карафиловић, породица 153-154,
174
Кастнер, Стеван 150
Каф, Илона 28
Келер, Антон 92
Керестењи, Славко 61
Кишички, Абрахам 19, 39, 44, 87-105

Epstein, Sigmund 73
Epstein, Teresa 73
Fajfer, Man 171
Fazlagić, Fehim 58
Fisher, Danil 153
Fisher, David 152
Fisher, Aleksandar 153
Fisher, Amalia 152
Fisher, Elias 152
Fisher, Emanuel 73, 152
Fisher, Fani 152
Fisher, Ida 135
Fisher, Ignac 152
Fisher, Ilija 73
Fisher, Jakob-Jenika 153
Fisher, Josip-Joshka 48, 52, 153
Fisher, Kati 152
Fisher, Katica s. Epstein Katica
Fisher, Lazar 152
Fisher, Lenci 152
Fisher, Leopold 152
Fisher, Moric 152
Fisher, Regi 152
Fisher, Rosalia 153
Fisher, Teresia 48, 52, 73-74, 152
Flesh, Lazar 126
Francoz, Alexandra 49, 52, 153-167
Francoz, Blanka 49, 52, 153-167
Francoz, Deborah 153-167
Francoz, Ela 49, 84, 153-167
Francoz, Estera 49, 52, 153-167
Francoz, Feivel 49, 52, 153-167
Francoz, Felita 49, 52, 153-167
Francoz, Franci-Fanny 153-167
Francoz, Giza 49, 52, 153-167
Francoz, Hajim Ephraim 153-167
Francoz, Heikele 49, 52, 153-167
Francoz, Hinko 49, 52, 153-167
Francoz, Jakob 38, 49, 52, 85, 153-167
Francoz, Josef Samuel 30, 153-167
Francoz, July 153-167
Francoz, Marko 153-167
Francoz, Markus 153-167
Francoz, Miriam 39, 49, 42, 84, 153-167

Кишицки, Вера 47, 51, 78, 87-105
 Кишицки, Јудита 47, 51, 78, 87-105
 Кишицки, Мирјам 47, 51, 78, 87-105
 Кишицки, Ружа 35, 44, 47, 51, 78,
 87-105
 Клајман, Александар 106, 133
 Клајн, Адам 124
 Клајн, Адолф 74
 Клајн, Александар-Солен 124
 Клајн, Вера 47, 109
 Клајн, Герзон 125
 Клајн, Едита 47, 84, 123
 Клајн, Едуард 124
 Клајн, Емил-Милан 48, 55, 84, 104,
 106-123
 Клајн, Естика 74, 124
 Клајн, Етел 47, 51, 84, 106-111
 Клајн, Јосип 44, 47, 84, 104, 106-
 111, 123
 Клајн, Јохана 124
 Клајн, Карл 125
 Клајн, Катарина 124
 Клајн, Клара 47, 106-111
 Клајн, Ладислав 44, 48, 84, 106-
 111, 123
 Клајн, Ладислав-Лаза 44, 48, 51,
 84, 123
 Клајн, Лаура 124
 Клајн, Леонора 124
 Клајн, Леополд 19, 42, 44, 48, 84,
 95, 97, 104, 106-111, 123, 124
 Клајн, Липот 123
 Клајн, Лука 17
 Клајн, Ман 124
 Клајн, Марија 123, 124
 Клајн, Миндл-Мирица 124
 Клајн, Мориц 124
 Клајн, Нети 124
 Клајн, Павле 124
 Клајн, Регина 74, 123
 Клајн, Рези 66, 124
 Клајн, Розалија 30, 125
 Клајн, Рудика 48, 51, 84
 Клајн, Сајп 124
 Francoz, Mayer 19, 42, 46, 49, 84,
 95, 102, 106, 153-167
 Francoz, Mirjana 49, 52, 153-167
 Francoz, Rahela 49, 52, 153-167
 Francoz, Sima 49, 42, 84, 106, 153-
 167
 Francoz, Zora 49, 52, 153-167
 Fridman, David 150
 Fridman, Lori 144
 Fürst, Helena 30
 Fürst, Klara 65
 Gerc, Petar 62
 Goldberger, Roza 144
 Grin, Frida 176
 Grunberger, Karolin 30
 Gutman, Josa 150
 Hahn, Herman 42, 168
 Hahn, Klari 168
 Hahn, Leopold 168
 Hahn, Mihael-Miša 40, 53, 85, 95, 168
 Hahn, Pepi 168
 Hahn, Sigmund 168
 Heht, Samuel-Alexandar 38, 53, 49,
 174-175
 Heht, Sharlota s. Schrotmman
 Sharlot
 Herzog, Amalia-Mindl 69
 Herzog, Sali 168
 Hofenreich, Rosalia 126
 Hoffman, Adolf 169
 Hoffman, Fanika 169
 Hölcel, Franciska 168
 Hölcel, Israel 30, 168
 Hölcel, Jakob 168
 Hölcel, Sali 168
 Hubert, Emil 170
 Hubert, Hermina 170
 Hubert, Josif 170
 Hubert, Leo 170
 Hubert, Wilhelmina 170
 Hubert, Zelma 170
 Hürt, Jakob 18, 168-169
 Hürt, Leopold 101
 Ivančić, Ivan 94

Клајн, Сали 124
Клајн, Самуел 124
Клајн, Сека 48, 106-111
Клајн, Серен 125
Клајн, Шандор 73, 123
Козлов, Нада в. Јовановић, Нада
Кон, Абрахам 125
Кон, Берта-Пепа 126
Кон, Бети 126
Кон, Волф 126
Кон, Елвира 126, 177
Кон, Игнац 126
Кон, Илонка 126
Кон, Ирена 48, 63, 85, 97, 125
Кон, Јакоб 126
Кон, Каролина 126
Кон, Леополд 27, 30, 126
Кон, Линка 126
Кон, Мавро 126
Кон, Макс 126
Кон, Марија 126
Кон, Маришка 126
Кон, Марко 126
Кон, Маркус 126
Кон, Милан 127
Кон, Натан 126
Кон, Розалија 126
Кон, Роза 126
Кон, Саламон-Аца 42, 45, 48, 63, 85,
97, 104, 125
Кон, Сигмунд 126
Кон, Терезија 125
Кон, Фрајдл-Штефанија 126
Кон, Хелена 126
Кон, Хинко 126
Корун, Карло 86
Косанић, Милан 96
Краус, Давид 134
Краус, Маркус 127
Краус, Рези 127
Кулић, Влада 86
Лебл, Александар-Саша 48, 85, 128-132
Лебл, др Корнел 19, 45, 48, 85, 104,
128-132, 150

Jakob 17
Jakob, Bernat 144
Jakob, Rozi 144
Jovanović, Bogdan 55-63
Jovanović, Nada 55-63
Jovanović, Nemanja 55-63
Kaf, Ilona 28
Kalenić, Petar 17
Karafilović, family 153-154, 174
Kastner, Stevan 150
Keler, Anton 92
Kerestenji, Slavko 62
Kishicky, Abraham 19, 39, 44, 87-105
Kishicky, Judith 47, 51, 78, 87-105
Kishicky, Miriam 47, 51, 78, 87-105
Kishicky, Ruža 35, 44, 47, 51, 78,
87-105
Kishicky, Vera 47, 51, 78, 87-105
Kleiman, Alexandar 106, 133
Klein, Adam 123
Klein, Adolf 74, 123
Klein, Alexandar-Solen 123-124
Klein, Edita 47, 84, 122-123
Klein, Eduard 124
Klein, Emil-Milan 48, 55, 84, 104,
106-123
Klein, Estika 74, 124
Klein, Etel 47, 51, 84, 106-111
Klein, Gerson 124
Klein, Johana 124
Klein, Josip 44, 47, 84, 104, 106-111, 123
Klein, Karl 124
Klein, Katarina 123
Klein, Klara 47, 106-111
Klein, Ladislav 44, 48, 84, 106-111, 123
Klein, Ladislav-Laza 44, 48, 51, 84,
122-123
Klein, Laura 123
Klein, Leonora 123
Klein, Leopold 19, 42, 44, 48, 84, 95,
97, 104, 106-111, 123-124
Klein, Luka 18
Klein, Man 123
Klein, Maria 123

Лебл, Јулије-Јакоб 21, 128-132
 Лебл, Мирослав-Мирко 48, 85,
 128-132
 Лебл, Мориц 128
 Лебл, Олга 45, 48, 85, 97, 128-132, 150
 Лебл, Софија 128
 Лебл, Хенриета 128
 Леви, Калми 55-63
 Леви, Саламон 28
 Лустиг, Абрахам-Аврам 18, 30, 134
 Лустиг, Адел-Агера 30, 134
 Лустиг, Ирена 42, 45, 48, 82, 84, 95,
 97, 134-140, 149
 Лустиг, Јудит 134
 Лустиг, Леа-Грета 139-140
 Лустиг, Леви-Лојз 134-135
 Лустиг, Лени 134
 Лустиг, Мориц-Моша 30, 134
 Лустиг, Нина 134
 Лустиг, Паулина 21, 134-135
 Лустиг, Розалија-Сали 134
 Лустиг, Саламон-Еуген-Јена 21, 30,
 45, 48, 81-82, 84, 134-140
 Магош, Ференц 86
 Мали, Станко 94
 Мали, Фрањо 86
 Малц, Адам 141
 Малц, Елза 141, 150
 Малц, Естика 42, 45, 48, 51, 84, 141-
 142, 171
 Малц, Саламон 42, 45, 48, 51, 85,
 105, 91, 141-142, 150
 Малц, Фаника 141
 Маргалит, Јоел в. Волбергер,
 Јаника
 Маркус, Адолф 142
 Маркус, Вилмош 142
 Маркус, Шандор 142
 Мартиновић, Иво 58
 Матић, Лука 169
 Мер, Ото 146
 Мер, Херш-Херман 146
 Милер, Александар 29
 Милер, Јакоб 28
 Klein, Mindl-Mirica 123-124
 Klein, Moriz 124
 Klein, Netty 123
 Klein, Pavle 123
 Klein, Regina 74, 123-124
 Klein, Resi 66, 123
 Klein, Rosalia 30, 125
 Klein, Rudika 48, 51, 84
 Klein, Sally 123
 Klein, Samuel 123
 Klein, Seip 123
 Klein, Seka 48, 106-111
 Klein, Seren 124
 Klein, Shandor 73, 123
 Klein, Vera 47, 109
 Kohn, Abraham 125
 Kohn, Berta-Pepi 126
 Kohn, Beti 126
 Kohn, Elvira 126, 177
 Kohn, Freidl-Štefanija 126
 Kohn, Helena 126
 Kohn, Hinko 126
 Kohn, Ignaz 126
 Kohn, Ilonka 126
 Kohn, Irena 48, 63, 85, 95, 125
 Kohn, Jakob 126
 Kohn, Karolina 126
 Kohn, Leopold 28, 30, 126
 Kohn, Linka 126
 Kohn, Marija 126
 Kohn, Marishka 126
 Kohn, Marko 126
 Kohn, Markus 126
 Kohn, Mavro 126
 Kohn, Max 126
 Kohn, Milan 126
 Kohn, Natan 126
 Kohn, Rosalia 126
 Kohn, Rozi 126
 Kohn, Salamon-Aca 42, 45, 48, 63,
 85, 95, 102, 125
 Kohn, Sigmund 126
 Kohn, Teresia 125
 Kohn, Volf 126

Милер, Реги 28
Милер, Роза 28
Мирковић, Јован 92
Моргенштерн, Берта 143
Моргенштерн, Бланка 48, 52, 143
Моргенштерн, Габор 48, 52, 143
Моргенштерн, Лаура 48, 52, 143
Моргенштерн, Ленка 45, 48, 52, 143
Моргенштерн, Манојло 48, 52, 143
Моргенштерн, Мориц 143
Моргенштерн, Рајко 48, 52, 143
Моргенштерн, Регина 123
Моргенштерн, Филип 38, 42, 48,
52, 142-143
Моргенштерн, Хермина 48, 52, 143
Нојман, Израел 75, 77
Нојман, Јакоб 143
Нојман, Ленци 143
Нојман, Леополд 143
Нојман, Мима 144
Нојман, Мозес 143
Нојман, Паулина 144
Нојман, Реги 143
Нојман, Саламон 143
Нојман, Сали 144
Нојман, Симон 143-144
Нојман, Фани 144
Нојман, Хајнрих 144
Нојман, Хермина 144
Нојман, Шандор 144
Плацнер, Берта 45, 48, 144
Подвинец, Макс 126
Полак, Филип 152
Попер, Габриел 145
Попер, Гизела 145
Попер, Елиас 145
Попер, Игнац 145
Попер, Катарина 145
Попер, Пепи 145
Прегун, Мишко 86
Пуљиз, Лука 96
Пурић, др Адалберт 104
Рајх, Игнац 21, 48, 52, 81, 85, 145-
147
Korun, Karlo 86
Kosanić, Milan 95
Kozlov, Nada s. Jovanović, Nada
Kraus, David 134
Kraus, Markus 127
Kraus, Resi 127
Kulić, Vlada 86
Lebl, Alexandar-Saša 48, 85, 128-132
Lebl, Henrieta 128
Lebl, Julije-Jakob 21, 128-132
Lebl, Kornel, PhD 19, 45, 48, 85,
128-132, 150
Lebl, Miroslav-Mirko 48, 85, 128-132
Lebl, Moriz 128
Lebl, Olga 45, 48, 85, 97, 128-132, 150
Lebl, Sofia 128
Löbl, s. Lebl
Löwy, Kalmi 55-63
Löwy, Salamon 28
Lustig, Abraham-Avram 18, 30, 134
Lustig, Adel-Agera 30, 134
Lustig, Irena 42, 45, 48, 82, 84, 95,
97, 134-140, 149
Lustig, Judith 134
Lustig, Lea-Gretha 139-140
Lustig, Lenny 134
Lustig, Löwy-Louis 134-135
Lustig, Moriz-Mosha 30, 134
Lustig, Nina 134
Lustig, Paulina 21, 134-135
Lustig, Rosalia-Sali 134
Lustig, Salamon-Eugen-Jena 21, 30,
45, 48, 81-82, 84, 134-140
Magoš, Ferenc 86
Malc, Adam 141
Malc, Elsa 141
Malc, Estika 42, 45, 51, 84, 141-142, 171
Malc, Fanika 141
Malc, Salamon 42, 45, 51, 85, 102,
91, 141-142, 150
Mali, Franjo 86
Mali, Stanko 94
Margalith, Joel s. Wohlberger, Janika
Markus, Adolf 142

Рајх, Јозефа 145-147
 Рајх, Розана 30
 Рајх, Херман 30, 145-147
 Рајх-Мер, Сидонија 48, 52, 85, 145-147
 Рафа 50, 53
 Розенберг, Абрахам 148
 Розенберг, Адолф 148
 Розенберг, Елза 148
 Розенберг, Ернестин-Ева 148
 Розенберг, Игнац 148
 Розенберг, Марија 148
 Розенберг, Маркус-Макс 71, 148
 Розенберг, Натан 30, 148
 Розенберг, Олга 148
 Розенберг, Фани 30, 148
 Розенсток, Натан 134
 Розенфелд, Адолф 149
 Розенфелд, Герзон 150-151
 Розенфелд, Имре 150
 Розенфелд, Иренка 149-150
 Розенфелд, Јованка 150
 Розенфелд, Јозефина 149
 Розенфелд, Катарина-Хермина 48, 85, 104, 149-151
 Розенфелд, Лори 150
 Розенфелд, Олга в. Лебл Олга
 Розенфелд, Паола 149-150
 Розенфелд, Саламон 149
 Розенфелд, Франц 150
 Розенфелд, Фридрих-Мирослав 21, 139-141, 149-150
 Ротмилер, Мориц 143
 Ротмилер, Регина 179
 Саламон 30
 Секереш, Гејза 152
 Секереш, Хегида 152
 Сенић, Каја 96
 Сехен, Давид 70
 Сигин Штајн, Хелена в. Епштајн Хелена
 Симерлинг, Терезија 168
 Симуновић, Љубомир 176
 Симуновић, Радосав 176
 Markus, Shandor 142
 Markus, Vilmos 142
 Martinović, Ivo 58
 Matić, Luka 169
 Mehr, Hersh-Herman 146
 Mehr, Oto 146
 Mirković, Jovan 91
 Morgenstern, Berta 143
 Morgenstern, Blanka 48, 52, 143
 Morgenstern, Filip 38, 42, 48, 52, 142-143
 Morgenstern, Gabor 48, 52, 143
 Morgenstern, Hermina 48, 52, 143
 Morgenstern, Laura 48, 52, 143
 Morgenstern, Lenka 45, 48, 52, 143
 Morgenstern, Manoilo 48, 52, 143
 Morgenstern, Moric 143
 Morgenstern, Rajko 48, 52, 143
 Morgenstern, Regina 123
 Müller, Alexandar 29
 Müller, Jakob 28
 Müller, Roza 28
 Müller, Regi 28
 Neumann, Israel 75, 77
 Neumann, Jakob 143
 Neumann, Lenci 143
 Neumann, Leopold 143
 Neumann, Mima 144
 Neumann, Moses 143
 Neumann, Paulina 144
 Neumann, Regi 143
 Neumann, Salamon 143
 Neumann, Sali 144
 Neumann, Shandor 143
 Neumann, Simon 143-144
 Nojman, Fanny 143
 Nojman, Heinrich 144
 Nojman, Hermina 144
 Plazner, Berta 45, 48, 144
 Podvinec, Max 126
 Polak, Filip 152
 Popper, Elias 145
 Popper, Gabriel 145
 Popper, Gizela 145

Спајић, Руда 42, 83, 86
 Станивуковић, Илија 176
 Тољ, Иван 101
 Тот, Илонка 86
 Тубић, Игњат 135
 Тубић, Лука 135
 Фазлагић, Фехим 58
 Фајфер, Ман 171
 Фирст, Клара 65
 Фирст, Хелена 30
 Фишер, Александар 153
 Фишер, Амалија 152
 Фишер, Давид 152
 Фишер, Данил 153
 Фишер, Елиас 152
 Фишер, Емануел 73, 152
 Фишер, Игнац 152
 Фишер, Ида 135
 Фишер, Илија 73
 Фишер, Јакоб-Јеника 152
 Фишер, Јосип-Јошка 48, 52, 153
 Фишер, Кати 152
 Фишер, Катица в. Епштајн Катица
 Фишер, Лазар 152
 Фишер, Ленци 152
 Фишер, Леополд 152
 Фишер, Мориц 152
 Фишер, Реги 152
 Фишер, Розалија 153
 Фишер, Терезија 48, 52, 73-74, 152
 Фишер, Фани 152
 Флеш, Лазар 126
 Француз, Александра 49, 52, 153-167
 Француз, Бланка 49, 52, 153-167
 Француз, Гиза 49, 52, 153-167
 Француз, Дебора 153-167
 Француз, Ела 49, 84, 153-167
 Француз, Естера 49, 52, 153-167
 Француз, Зора 49, 52, 153-167
 Француз, Јакоб 38, 49, 52, 85, 153-167
 Француз, Јозеф Самуел 30, 153-167
 Француз, Јули 153-167
 Француз, Мајер 19, 42, 46, 83-84, 96-97, 104, 106, 153-167
 Popper, Ignac 145
 Popper, Katarina 145
 Popper, Pepi 145
 Pregun, Miško 86
 Puljiz, Luka 94
 Purić, dr Adalbert 102
 Rafa 50, 53
 Reich, Herman 30, 145-147
 Reich, Ignatz 21, 48, 52, 81, 85, 145-147
 Reich, Josefa 145-147
 Reich, Rosana 30, 145-147
 Reich-Mehr, Sidonia 48, 52, 85, 145-147
 Rosenberg, Abraham 148
 Rosenberg, Adolf 148
 Rosenberg, Elza 148
 Rosenberg, Ernestin-Eva 148
 Rosenberg, Fanny 30, 148
 Rosenberg, Ignac 148
 Rosenberg, Maria 148
 Rosenberg, Markus-Maks 71, 148
 Rosenberg, Nathan 30, 148
 Rosenberg, Olga 148
 Rosenfeld, Adolf 149-150
 Rosenfeld, Franc 149-150
 Rosenfeld, Friedrih-Miroslav 21, 139-141, 149-150
 Rosenfeld, Gerson 150-151
 Rosenfeld, Imre 150-151
 Rosenfeld, Irenka 149-151
 Rosenfeld, Josefina 149
 Rosenfeld, Jovanka 150-151
 Rosenfeld, Katarina-Hermina 48, 85, 104, 149-151
 Rosenfeld, Lori 150-151
 Rosenfeld, Olga s. Lebl Olga
 Rosenfeld, Paola 149
 Rosenfeld, Salamon 150-151
 Rosenstock, Natan 134
 Rotmiler, Moriz 143
 Rotmiler, Regina 179
 Salamon 30
 Schenk, Elza 170

Француз, Марко 153-167
 Француз, Маркус 153-167
 Француз, Мирјам 39, 49, 42, 84, 153-167
 Француз, Мирјана 49, 52, 153-167
 Француз, Рахела 49, 52, 153-167
 Француз, Сима 49, 42, 84, 106, 153-167
 Француз, Фајвел 153-167
 Француз, Фелита 49, 52, 153-167
 Француз, Франци-Фани 153-167
 Француз, Хајим Ефрајим 153-167
 Француз, Хајкеле 49, 52,, 153-167
 Француз, Хинко 49, 52, 153-167
 Фридман, Давид 150
 Фридман, Лори 144
 Хан, Клари 168
 Хан, Леополд 168
 Хан, Михаел-Миша 40, 53, 85, 95, 168
 Хан, Пепи 168
 Хан, Сигмунд 168
 Хан, Херман 42, 168
 Хелцел, Израел 30, 168
 Хелцел, Јакоб 168
 Хелцел, Сали 168
 Хелцел, Франциска 168
 Херцог, Амалија-Миндл 69
 Херцог, Сали 168
 Хехт, Самуел-Александар 38, 53, 49, 174-175
 Хехт, Шарлота в. Шротман Шарлота
 Хирт, Јакоб 18, 168-169
 Хирт, Леополд 101
 Хофенрајх, Розалија 126
 Хофман, Адолф 169
 Хофман, Фаника 169
 Хуберт, Вилхелмина 170
 Хуберт, Емил 170
 Хуберт, Зелма 170
 Хуберт, Јосиф 170
 Хуберт, Лео 170
 Хуберт, Хермина 170
 Цилцер, Исидор 49, 53, 170
 Schenk, Jakov 170
 Schenk, Roza 145
 Schenk, Sofia 66
 Schik, Haim 153
 Schlesinger, Bela 171
 Schlesinger, Estika-Elza 141, 171
 Schlesinger, Etel 171, 173
 Schlesinger, Hendl-Helena 171
 Schlesinger, Israel 171
 Schlesinger, Leopold 46, 49, 53, 84, 97, 142, 171-172
 Schlesinger, Mojsej 171
 Schlesinger, Salomon 30, 171
 Schlesinger, Teresia-Resi 171
 Schrotmman, Ela 173
 Schrotmman, Etel 30, 173
 Schrotmman, Gizela 43, 47, 51, 173
 Schrotmman, Ignac 50, 53, 108, 173-175
 Schrotmman, Josef 38, 42, 46, 50, 53, 173-175
 Schrotmman, Moric-Max 42, 50, 53, 84, 102, 154, 173-175
 Schrotmman, Roza 50, 53, 72, 173-175
 Schrotmman, Rozina 42
 Schrotmman, Sharlot 36, 49, 42, 72, 173-175
 Schrotmman, Yishay-Shandor 30, 173
 Schwarz, Stjepan 94
 Schweitzer, Johana 28
 Sehen, David 70
 Sekeresh, Geiza 152
 Sekeresh, Hegoida 152
 Senić, Kaja 94
 Šepić, Šandor 94
 Šeša, Petar 94
 Sigin Stein, Helena s. Epstein Helena
 Simerling, Teresia 168
 Simunović, Ljubomir 176
 Simunović, Radosav 176
 Spajić, Ruda 42, 83, 86
 Spigel, s. Spigl
 Spigl, Herman 23, 46, 49, 53, 85, 95, 172

Цилцер, Лотика 46, 49, 53, 170
 Цилцер, Макс 49, 53, 170
 Цилцер, Нандор 38, 42, 46, 53, 170
 Цилцер, Пали 49, 53, 170
 Швајцер, Јохана 28
 Шварц, Стјепан 95
 Шенк, Елза 170
 Шенк, Јаков 170
 Шенк, Роза 145
 Шенк, Софија 66
 Шепић, Шандор 95
 Шеша, Петар 95
 Шик, Хајим 153
 Шлезингер, Бела 171
 Шлезингер, Естика-Елза 141, 171
 Шлезингер, Етел 171, 173
 Шлезингер, Израел 171
 Шлезингер, Леополд 46, 49, 53, 84,
 97, 142, 171-172
 Шлезингер, Мојсеј 17
 Шлезингер, Саломон 30, 171
 Шлезингер, Терезија-Рези 171
 Шлезингер, Хендл-Хелена 171
 Шпигл, Злата 49, 53, 61, 85, 172
 Шпигл, Роза 42, 46, 49, 53, 61, 85, 172
 Шпигл, Ружица 49, 53, 85, 151
 Шпигл, Херман 23, 46, 49, 53, 85,
 96, 172
 Шпицер, Артур 148
 Шпицер, Мориц 124
 Шротман, Гизела 43, 47, 51, 173-175
 Шротман, Ела 173
 Шротман Етел 30, 173
 Шротман, Игнац 50, 53, 108, 173-175
 Шротман, Јишај-Шандор 30, 173
 Шротман, Јосеф 38, 42, 46, 50, 53,
 173-175
 Шротман, Мориц-Макс 42, 50, 53,
 84, 104, 154, 173-175
 Шротман, Роза 50, 53, 72, 173-175
 Шротман, Розина 42
 Шротман, Шарлота 36, 49, 42, 72,
 173-175
 Штајмниц, Марија 30
 Spigl, Roza 42, 46, 49, 53, 61, 85, 172
 Spigl, Ružica 49, 53, 85, 172
 Spigl, Zlata 49, 53, 61, 85, 172
 Spitzer, Artur 148
 Spitzer, Moric 124
 Städler, Adolf 179
 Städler, Arnold 1179
 Städler, Leopold 179
 Städler, Lora 179
 Städler, Marija 179
 Städler, Moric 179
 Städler, Vera 179
 Stanivuković, Ilija 176
 Steimnitz, Marija 30
 Stein, Elias 176
 Stein, Moric 176
 Steiner, Adolf 50, 104, 110, 178
 Steiner, Cica 50, 178
 Steiner, David 176
 Steiner, Emerih 176
 Steiner, Fanny 176
 Steiner, Gabriel 178
 Steiner, Gizela 30, 178
 Steiner, Heinrich 177
 Steiner, Helena 176
 Steiner, Herman 21, 176-177
 Steiner, Ignac 17-18
 Steiner, Juli 67, 178
 Steiner, Loti 178
 Steiner, Maria 171
 Steiner, Max 178
 Steiner, Uri 178
 Stern, Emanuel 179
 Stern, Franci-Fanny 153
 Stern, Gisela 158
 Stern, Herman 179
 Stern, Israel 83
 Stern, Mority 153
 Stern, Josif 42, 46, 50, 84, 94, 179-181
 Stern, Petar-Pinkas 42, 46, 50, 53,
 94-95, 179-181
 Stern, Sharlot 50, 84, 84, 179-181
 Šuster, Miško 91, 96
 Tot, Ilonka 86

Штајн, Елиас 176
Штајн, Мориц 176
Штајнер, Адолф 50, 104, 110, 178
Штајнер, Габриел 178
Штајнер, Гизела 30, 178
Штајнер, Давид 176
Штајнер, Емерих 176
Штајнер, Игнац 17-18
Штајнер, Јули 67, 178
Штајнер, Лоти 178
Штајнер, Макс 177
Штајнер, Марија 171
Штајнер, Ури 178
Штајнер, Фани 176
Штајнер, Хајнрих 155
Штајнер, Хелена 176
Штајнер, Херман 21, 176-177
Штајнер, Цица 50, 104, 178
Штедлер, Адолф 179
Штедлер, Арнолд 179
Штедлер, Вера 179
Штедлер, Леополд 179
Штедлер, Лора 1179
Штедлер, Марија 179
Штедлер, Мориц 179
Штерн, Гизела 158
Штерн, Емануел 179
Штерн, Израел 83
Штерн, Јосиф 42, 46, 50, 84, 94, 91,
179-181
Штерн, Мориц 153
Штерн, Петар-Пинкас 42, 46, 50,
53, 94-95, 179-181
Штерн, Херман 158-159
Штерн Франци-Фани 153
Штерн, Шарлота 50, 84, 94, 179-181
Шустер, Мишко 91, 98

Tolj, Ivan 99
Tubić, Ignjat 135
Tubić, Luka 135
Welish, Nina 42, 47, 51, 68, 84
Welish, Roza 47, 51, 68, 84
Winograd, Ruža s. Kisicky, Ruža
Winterstein, Amalia-Mindl 30
Winterstein, Emil-Ignac 21-22, 47,
51, 70-72, 74, 83, 85, 94, 96
Winterstein, Fanny 68-70
Winterstein, Gerson 70
Winterstein, Heinrich 70
Winterstein, Herman 70
Winterstein, Ida 43, 47, 51, 70-72, 85
Winterstein, Jakob 29, 30, 68-70
Winterstein, Kati 70
Winterstein, Sali 70
Winterstein, Teresa-Adeleid 30,
69-70
Wohlbeher, Irena 75-79
Wohlberger, Janika 75-79
Wolf, Georg 149
Wolf, Heinrichh 149
Woshterlitz, Klara 69
Ženi-Ženka 23, 49, 51, 153
Zilzer, Isidor 49, 53, 170
Zilzer, Lotika 46, 49, 53, 170
Zilzer, Max 49, 53, 170
Zilzer, Nandor 38, 42, 46, 53, 170
Zilzer, Pali 49, 53, 170

РЕГИСТАР МЕСТА



Ада 72, 150
Адашевци 20, 144, 150
Аквила 164
Алтхајм 118-119
Америка 153
Апатин 144
Аргентина 130
Аустрија 112
Аушвиц (логор) 37-39, 51-54, 63,
72, 79, 82, 124-125, 143, 158, 166,
170, 173-175
Африка 104, 140
Баден-Баден 114-116
Баја 134
Бакар 79
Бања Лука 170
Бапска 42, 66, 72, 171
Бари 165
Бач 124
Бачалмаш 78
Бачинци 20, 127, 148
Бачка Паланка 18, 28, 63, 66, 68,
72-73, 125, 134, 143-144, 148, 168,
170
Бачка Топола 145
Бачки Петровац 143, 168
Белађо 123
Бенедек Веселова 139
Београд 107, 112, 130, 165, 173
Бер Шева 75, 77
Берген-Белзен (логор) 75, 78
Беркасово 20, 144-145
Берлин 129
Беч 150
Бијељина 141
Бингула 20, 73
Боливија 106, 130
Босански Петровац 58
Брецлав 78
Брод в. Славонски Брод
Бршадин 126

INDEX OF PLACES

Ada 72, 150
Adaševci 20, 144, 150
Africa 104, 140
Altheim 118-119
Amerika 153
Apatin 144
Aquila 164
Argentina 130
Auschwitz (camp) 37-39, 51-54, 63,
72, 79, 82, 123, 125, 143, 158, 167,
170, 173-175
Austria 112
Bač 123
Bačinci 20, 127, 148
Bačka Palanka 18, 28, 63, 66, 68,
72-73, 125, 134, 143-144, 148, 168,
170
Bačka Topola 145
Bački Petrovac 143, 168
Bácsalmás, 77
Baden-Baden 114-116
Baja 134
Bakar 79
Banja Luka 170
Bapska 42, 66, 72, 171
Bari 165
Beer Sheva 75, 77
Belagio 123
Benedek Veselova 139
Belgrade 107, 112, 130, 166, 173
Bergen-Belzen (camp) 75, 78
Berkasovo 20, 144-145
Berlin 129
Bijeljina 141
Bingula 20, 73
Bolivia 106, 130
Bosanski Petrovac 58
Breclav 78
Brod s. Slavonki Brod
Bršadin 126
Budapest 142, 153

Будимпешта 142, 153
Вајнгартен 120
Вараждин 113-114
Вашица 20
Весприм 149
Винковци 60, 62, 66, 71, 75, 77, 79,
86, 100-102, 141, 169
Вишњићево 178
Војка 106, 171, 173
Врбања 28
Врбас 73, 150, 171
Вуковар 17, 18, 66, 80, 84, 88, 126,
138, 144-146, 168, 170, 174, 176
Гибарац 20, 127
Голенић 112
Горњи Жабар 170
Грац 129
Грк в. Вишњићево
Дахау (логор) 104
Дебељача 75
Дреновац 144
Ђенк 125
Египат 165
Ердевик 18, 20, 73, 75
Загреб 19, 86, 87, 102, 104, 113,
122, 141, 149-150, 161
Земун 82, 105, 134
Зрењанин 124
Иберлинген 121
Израел 60, 62, 75-77, 109, 125, 130,
150, 154, 156, 166, 178, 181
Илача 28, 42
Илинци 20
Илок 56-57, 65, 126, 153, 158, 176,
179, 181
Инђија 149
Италија 104, 109, 123, 130, 154,
164, 178, 181
Јамена 20
Јасеновац (логор) 53, 75, 82, 84-86,
126, 181, 184
Јерусалим 74, 106, 107, 109, 178
Јесенице 122
Кањижа 145
Čakovci 69
Čalma 142
Čantavir 75, 77, 79
Chechoslovakia 25, 74
Cinecitta 165
Липовац 149
Лобоград 37
Crkvenica 104
Crvenka 128
Dahau (camp) 104
Debeljača 75
Denk 126
Drenovac 144
Egypt 166
Erdevik 18, 20, 73, 75
Feramonti (camp) 164
Filip Salaš 142
Frastak 144
Freiburg 119-120
Frikingen 120
Germany 89, 104, 110, 130
Gibarac 20, 127
Golenić 112
Gornji Žabar 170
Graz 129
Grk s. Višnjićevo
Haifa 79, 154
Higelheim 119
Hohenhaslach 115-116
Hugsweir 119
Hungary 25, 77, 85, 125, 142, 178
Ilača 28, 42
Ilinci 20
Ilok 56-57, 65, 126, 153, 158, 176,
179, 181
Indija 149
Israel 60, 62, 75-77, 109, 125, 130,
150, 154, 156, 166, 178, 181
Italy 104, 109, 123, 130, 154, 164,
178, 181
Jamena 20
Jasenovac (camp) 53, 75, 82, 84-86,
126, 181, 184
Jerusalem 74, 106, 107, 109, 178

Карловац 162
Каруфо 165
Кипар 79
Кирјат Моцкин 154
Кладово 112-113
Козенца 163
Крњеуша 58
Кујово 176
Кукујевци 20, 83, 127
Лерах 117
Лужан 144
Љуба 20
Љубљана 109, 122, 150, 154, 161-162
Мађарска 25, 77, 85, 125, 142, 178
Мала Вашица в. Вашица
Мартинци 128, 144, 179
Минхен 114
Митровица в. Сремска Митровица
Младеново 73
Моловин 20, 66
Монте Касино 164
Монтевидео 129, 149
Моровић 20
Мосбург 114
Мстибово 87
Напуљ 163
Негославци 145
Немачка 89, 104, 110, 130
Нимеш 178
Нова Градишка 126
Новак в. Бапска
Нови Варадин 172
Нови Сад 60, 79, 112, 142, 150
Њујорк 166
Обровац 170
Омер - Бер Шева 77
Опатовац 144
Осијек 16, 58-59, 87, 109, 114, 122, 123, 126, 153, 177
Оснабрик 132
Острово 73
Офенбург 119-120
Павловци 73

Jesenice 122
Kanjiža 145
Karlovac 163
Karufo 165
Kipar 79
Kirjat Mockin 154
Kladovo112-113
Kozenca 164
Krnjeuša 58
Kujovo 176
Kukujevci 20, 83, 127
Lerah 117
Lipovac 149
Ljuba 20
Ljubljana 109, 122, 150, 154, 161-164
Lobograd 37
Lužan 144
Mala Vašica s. Vašica
Martinci 128, 143, 179
Mitrovica s. Sremska Mitrovica
Mladenovo 73
Molovin 20, 66
Monte Kasino 164-165
Montevideo 129, 149
Moosburg 114
Morović 20
Mstibovo 87
Munich 114
Naples 164
Negoslavci 145
New York 167
Nimes 178
Nova Gradiška 126
Novak s. Bapska
Novi Sad 60, 79, 112, 142, 150
Novi Varadin 172
Obrovac 170
Ofenburg 119
Omer - Beer Sheva 77
Opatovac 144
Osijek 16, 58-59, 87, 109, 114, 122, 123, 126, 153, 177
Osnabrück 132

Пакрац 113
Палестина 79, 154, 165
Папа 171
Парабуђе 123, 171
Париз 106
Петровци 17, 74, 125
Пећинци 143
Печух 114
Пивнице 171
Пицоли 164
Подравска Слатина 112
Пољска 62
Потравље 113
Пошторња 78
Рача в. Сремска Рача
Раштат 116, 120
Рума 66, 73, 123, 152-153, 171
Румунија 25, 172
Сајмиште (логор) 82, 105, 142, 166
Салта 130
Салцбург 122
Сао Пауло 130
Сарајево 56-57, 113, 205
Свињаревци 68, 69
Сегедин 70
Сента 153, 172
Сеређ 69
Серек 152
Сивац 66
Славонски Брод 114, 139, 146
Слаковци 126
Слатина 28
Сокаљ 28
Сомбор 177
Сот 20, 168
Сплит 105, 140, 142
Сремска Митровица 16, 18, 66,
107, 109, 152, 171
Сремска Рача 16
Стаљинград 118
Стара Пазова 100, 143, 171
Суботица 75, 77, 79
Сусек 126
Темерин 143

Ostrovo 73
Pakrac 113
Palestine 79, 154, 166
Papa 171
Parabuće 123, 171
Paris 106
Pavlovci 73
Pećinci 143
Pécs 114
Petrovci 17, 74, 124
Pivnice 171
Pizzoli 164
Podravska Slatina 112
Poland 62
Poštornja 78
Potravlje 113
Rača s. Sremska Rača
Rastat 116, 119
Romania 25, 172
Ruma 66, 73, 123, 152-153, 171
Saar-ha-Amakim 79
Šabac 160
Sajmište (camp) 82, 102, 142, 166
Salta 130
Salzburg 122
Sao Paulo 130
Sarajevo 56-57, 113, 205
Šarengrad 178
Seged 70
Senta 153, 172
Sereg 69
Serek 152
Sivac 66
Slakovci 126
Slatina 28
Slavonski Brod 114, 139, 146
Sokalj 28
Sombor 177
Sot 20, 168
Split 102, 140, 142
Sremska Mitrovica 16, 18, 66, 107,
109, 152, 171
Sremska Rača 16
Stalingrad 118

Тење 37
Терезин (логор) 75, 78
Товарник 69, 73, 123, 149, 179
Трпиња 17
Украјина 78
Ферамонти (логор) 163-164
Филинген 116, 120
Филип Салаш 142
Фрајбург 120
Фраштак 144
Фрикинген 121
Хаифа 79, 154
Хигелхајм 120
Хоенхазлах 115-116
Хугсвајер 119
Црвенка 128
Црквеница 104
Чаковци 69
Чалма 142
Чантавир 75, 77, 79
Чехословачка 25, 74
Чинечита 165
Шаар-ха-Амаким 79
Шабац 160
Шаренград 178
Швајцарска 84-85, 104, 109, 122-
123, 130, 140, 181
Штрасхоф 78
Штутгарт 115
Stara Pazova 98, 141, 171
Strashof 78
Stuttgart 115
Subotica 75, 77, 79
Susek 126
Svinjarevci 68, 69
Switzerland 84-85, 104, 109, 122-
123, 130, 140, 181
Temerin 143
Tenje 37
Terezin (camp) 75, 78
Tovarnik 69, 73, 123, 149, 179
Trpinja 17
Ukraine 78
Varaždin 113-114
Uberlingen 118
Vašica 20
Veszprem 149
Vienna 150
Vilingen 116, 119-121
Vinkovci 60, 62, 66, 71, 75, 77, 79,
86, 99-101, 103, 141, 169
Višnjićevo 178
Vojka 106, 171, 173
Vrbanja 29
Vrbas 73, 150, 171
Vukovar 17-18, 66, 80, 84, 88, 126,
137, 144-146, 168, 170, 174, 176
Weingarten 120
Zagreb 19, 86-87, 102, 104, 113,
122, 141, 149-150, 161
Zemun 82, 102, 134
Zrenjanin 123



מספר יהודים בשיד								
1841-1847.	1857.	1860.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
29	40	27	39	39	71	76	60	59

בית התפילה של קהילת יהודי שיד נמצא בחצר משפחת אמיל וינטרשטיין Emil Vinterštajn. המבנה היה מורכב משלושה חללים. החלל הימני היה מיועד לגברים. בתוכו היה ארון הקודש עם שלושת ספרי התורה וספסלים. החלל השמאלי היה מיועד לנשים. במסדרון המפריד בינם היה כיור קטן לשטיפת ידיים. בחללים שבהם נערכו תפילות היו בסיסי גרות. בית הכנסת נחרב לאחר מלחמת העולם השנייה.

כל המשפחות היהודיות בשיד היו דתיות. הן מאוד הקפידו על ההלכה וכשרות. הרבנים של שיד היו גם החזנים וגם שוחטים. זכרו כרבנים: אברהם לוסיג Abraham Lustig ואפריים פרנצוז Efrajim Francoz וגם חזן הרמן שפיגל Herman Špigl. שיד השתייכה לרבנות אילוק Illok. כל החגים נחגגו לפי ההלכה. היה חגיגי בחגי חנוכה, פסח, פורים וסוכות, אך הכי חגיגי היה בראש השנה ויום כיפור.

לעיתים קרובות ביקרו בקהילה היהודים של שיד קבצנים (שנוררים). הם היו בדרך כלל יהודים ממדינות שכנות: הונגריה, רומניה או צ'כוסלובקיה.

לא קיים מסמך המתעד מתי נוסד בית קברות יהודי בשיד. מה שכן הוא הוקם לפני שנת 1864 כי באותה שנה הוא כבר נמצא מסומן במפת שיד. מיקום בית קברות לא השתנה מאז, הוא נמצא גם היום בקצה הצפוני של שיד. עד היום בבית הקברות נשמרו שלושים ושלושה קברים עם עשרים ותשע מצבות. לא ידוע על מידת מעשי הרס בבית הקברות. הקברים מסודרים בתשע שורות. המצבה הכי עתיקה היא של לאופולד כוהן Leopold Kon ז"ל משנת 1873. בבית קברות נקברו יהודי שיד וסביבתה.

לפי הנתונים הקיימת חיו בשיד משפחות: אדלר Adler, בדר Bader, בושקוביץ Boškovič, בריינר Brajner, ברדר Breder, בריל Bril, ברסלאואר Breslauer, ברוינר Brojner, וליש Veliš, וינטרשטיין Vinterštajn, דיץ Dajč, דימונד Dijamont, דויץ Dojč, אפשטיין Epštajn, קישיצקי Kišički, קלימן Klajman, קליין Klajn, כוהן Kon, קראוס Kraus, ליבל Lebl, לוסיג Lustig, מלץ Malc, מרקוס Markus, מרגנשטרן Morgenštern, נוימן Nojman, פלצנר Placner, פופר Poper, רייך Rajh, רוזנברג Rozenberg, רוזנפלד Rozenfeld, סקרש Sekereš, פישר Fišer, פרנצוז Francoz, הן Han, הלצר Helcel, הופמן Hofman, הוברט Hubert, שנק Šenk, שלזינגר Šlezinger, שפיגל Špigl, שרוטמן Šrotman, שטיין Štajn, שטיינר Štajner, שטדלר Štedler, ושטרן Štern.

במהלך מלחמת העולם השנייה יהודי שיד חלקו את גורלם המר של עם יהודי אירופה. הנאצים בשיד הגיעו לשיאו עם הקמת מדינה עצמאית קרואטית בהנהגתם של האוסטשים. פשיטה סופית של יהודי שיד אורגנה ב-27 ליולי שנת 1942 כאשר יהודי שיד נעצרו ונלקחו למחנות ריכוז. מ-95 יהודי שיד שחיו בה ברגע הקמת המדינה העצמאית הקרואטית נספו 62.

משפחתו של בוגדן יובנוביץ Bogdan Jovanović קיבלה מיד ושם איתור "חסיד אומות העולם" עבור הצלתו של הילד היהודי קלמי לוי Kalmi Levi.

קהילה היהודית בשיד הגיעה לסופה לאחר מלחמת העולם השנייה כאשר קומץ היהודים ששרדו את מלחמת העולם השנייה עלו ארצה.

ראדובן סראמץ Radovan Sremac

אמיל קליין Emil Klajn

מוקדש לחיוך של שרלטוה שרוטמן Šarlota Šrotman

מורשת יהודית בשיד מתחילה כמעט עם הקמת העיר עצמה. האיזכור הראשון של יהודים בשיד הוא משנת 1721, רק חמש עשרה שנה לאחר האיזכור הראשון של שיד עצמה. באותה שנה בבית המכס בעיר אוסייק Osijek נרשמו יהודי שיד, אברהם ודוד, סוחקי, מעונות. בפרוטוקולי מכס רשום ששניהם הביאו למחירה סחורות בשווי שלוש מאות פורינט והצליחו למכור סחורות בשווי עשרים וחמש פורינט.

בשנים 1722 ו-1723 אותם סוחרים נרשמו גם בפרוטוקולים של בית המכס ברצה Rača. בשנת 1725 נמצא איזכור נוסף של יהודי משיד ושמו יעקוב, ובו נרשם שהוא הותקף על ידי שוודים ליד כפר טרפיניה Trpinja.

באותה תקופה שיד היא עיר שנמצאת באזור הספר (Vojna krajina) בין אימפריה אוסטריית (וקרואטיה שבתוכה) ואימפריה עותומנית (קיסרית מריה תרזה הקימה אזור הספר למען הגנת אימפריה אוסטריית מהתקפות חיילים ושוודים עות'מניים). היא יישיבה בו פליטים סרבים שחובתם הייתה להגן על הגבול ובתמורה הם קיבלו אוטונומיה שלטונית ממנה). וכך עד 1745 התיישבות יהודית בשיד הייתה חופשית. אף, בשנת 1745 אזור הספר שכלל גם את סרם Srem עובר לשלטון קרואטי. בקרואטיה, לפי ההחלטה של הפרלמנט הקרואטי התיישבות יהודית הייתה אסורה. אז משנה זו ליהודים היה מותר לעשות עסקים אף לא להתיישב בשיד.

איזכור חדש על התיישבות יהודים בשיד הוא משנת 1833 כאשר מוצאים את השם לוקה קליין Luka Klajn. ברישום משנת 1842 נזכרת אלמנתו של אותו אדון קליין (ללא שם פרטי) ואדון איגנאץ שטיינר Ignac Štajner. בתקופה שבין 1842-1847 בשיד מתגוררות ארבע משפחות יהודיות: שטיינר Štajner, לוסיג, Lustig, הירט Hirt ואלטבר Altver.

המאה ה-19 כולה מתאפיינת במיקרו הגירה של משפחות יהודיות. לעיתים קרובות משפחות היו עוברות ממקום למקום בחיפוש אחרי אפשרויות פרנסה ושיפור תנאי מחייה. מאידך, כנראה שאצל היהודים דאז היה מנהג להשתקע לאחר הנישואין במקום מגורים של האישה. בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 עוצמת ההגירות הצטמצמה.

בסוף המאה ה-19 בצו הסובלנות של קיסר אוסטריה יוסיף II במונרכיה הבסבורג קיבלו היהודים זכויות אזרח מלאות ושוות לדתות אחרות. זה הביא לשגשוג בכל הקהילות במונרכיה. במחצית הראשונה של מאה ה-20 "בני ישראל" השתתפו באופן שווה בחיי החברה, בחיים הפוליטיים, הכלכליים, התרבותיים והספורטיביים של שיד. מעשיהם השאירו חותם עמוק בהיסטוריה של המקום.

יהודי שיד היו פעילים בתנועה הציונית. יהודי שיד גייסו סכומי כסף מכובדים למען קרן הקיימת לישראל.

Ida Winterstein	Leuka Morgentau	Winterstein Emil
Treu Lustig	Filip Morgentau	Lustig Eugen Salomon
Sakra Blatt	Salomon Malz	
Jos. Salmann	Leopold Kellings	Carlo de Hecht
Klein. Table	Kajon Dadiolat	Maria Kellings
Klein Regina	Klaja Ock	Lynnen Kellings
Berta Blatzner	Majer Francas	Epstein Margit
Kohu Solomon	beza Löbl	Petar Stern
Arnold Zajc	Aham Kisicky	Maria Kellings
Jynak Kret	Nandor Kiker	Georgel Stern
Spiegel Rosa	Leopold Klein	Maria Kellings
Luise Kellings	Etel Klein	
Blatt Maja	Heim	Lottke Kiker
Jos. Kellings	Goldman	Luise Kellings
<u>Carl Rosenau</u>	Aberham Lustig	Jos. Stern